

Balázs József

A torcellói Krisztus

5.

Lezárta a kocsiajtót, átfutott a járdán, a félemeletre rohanva ért fel. Az ajtó előtt, vállát a falnak támasztva, ott állt az apja. A lába előtt az a kopott bőrrönd, amellyel kijárta az egyetemet, s amelyet egy alkalommal már nem hozott vissza magával, otthon felvitte a padlásra, s otthagya. Most az apja ezzel utazott hozzá.

– Hát maga? – kiáltott fel örömmel, s átölelte az apját.

Fábián Kristóf megismerte az apja ruhájának a szagát, friss-naftalinos illat csapta meg az orrát. Fekete, hosszában csíkos öltönyben – egyetlen ünneplő öltönyében – jött hozzá az apja: fehér inge a nyakánál kigombolódott, kalapját pedig gyorsan lekapta, ahogy meglátta a fiát.

A bőrrönd mellett, a falnak támasztva állt egy zsák is, úgy kötötték el középen, hogy ha kell, a vállára is felvehette Fábián András.

– Anyád küldte – kezdte az apja. – Idei, új krumpli... Azt mondta, biztosan akad majd valaki, aki megfőzi neked... Nem volt nehéz... Hozta a vonat...

Bementek a szobába.

– Hát itt laksz? – nézett körül az apja.

– Igen... Mondtam, hogy egy szoba csak... – Ennyi... – válaszolt könnyedén Kristóf. – Akkora, mint egy garzon, egy embernek elég.

Fábián András leült a heverőre.

A fia magyarázgatta, hogy meg is lehet itt mosakodni, s hogy főzni is lehet. Poharakat és bort tett az apja elé a kis asztalra.

– A mai világban én nagyon is meg vagyok a lakással elégedve – hajtogatta, bár ha azt kérdezték volna tőle, hogy őszintén így is gondolja-e, vagy csak az apja megnyugtatóására ismételteti, sokáig gondolkodott volna a válaszon. Azt pedig hiába fejtegetné az apjának, hogy ez a szoba úgyszólván csak ideiglenes megoldás, egyelőre nagyon jó, de mégiscsak ideiglenes, ugyanúgy, mint azok a régi szállások, ahol élnie kellett, s amelyekről a szülei alig tudtak valamit. Azt meg már el sem tudta képzelni, hogy az apjának erről az ideiglenességről elmondja legtitkosabb gondolatait. Néha azt gondolta, hogy éppen ez az ideiglenesség biztosítja függetlenségét, s azt erősíti majd a sok tervbe vett haza- és visszaútja

* A regény első része márciusi számunkban jelent meg (A szerk.)

is. Ha most nem jött volna az apja, talán ő utazott volna hozzá. Ő ment volna a faluba, hogy lássa őket, hogy elbeszélgessen Kászonival...

– Hát itt van, édesapám – nézett mosolyogva az apjára.

Találkozott a tekintetük. Fábián András csak nézte a fiát, közben megigazította a kezélőjét, a válla furcsán megrándult, szokatlannak érezte az ünneplőjét. Mintha viszkedett volna a válla, fészkelődött ültében.

Fábián Kristóf csak most fogta fel, hogy itt az apja, itt ül vele szemben, eljött hozzá. Itt ül előtte a naftalinos ünneplőjében, fehér ingben, félcipőben. Még sosem járt nála. A pénzt a szülei adták, így tudta megvenni ezt a kis különálló, félmeleti szobát. Lehet, hogy most csalódott az apja, nem erre gondoltak. Elmondja majd otthon az anyjának is, még Kászoni Bélának is. De most nem szól semmit, úgy tesz, mintha minden rendben volna, mintha tetszene neki a szoba, a heverő, a fotelek, a szoba kicsike, félköríves ablaka, amelyen át az utcára látni, a benzinkútra, az elsuhanó autókra, s mintha megérte volna kiadni azt a sok pénzt erre a kis szobára. Jobb, mintha albérletben lakna, így mégiscsak a maga ura, ezt szokták mondani otthon, ezt mondta a múltkor az anyja is. Az apja nem is szól egyetlen szót sem. A heverőre tenyerel. Kicsit fáradt talán, gondolja Kristóf, hiszen hajnalban ült vonatra. Ráment a délelőtt az utazásra. Ilyen közelről mintha még sosem látta volna az apját, talán csak régebben, azokban az időkben, amikor biciklin elvitte a szomszéd falvakba, amikor elvitte Panyolára fenyőfát venni. Azok voltak a legboldogabb idők. Repült velük a határ, az apja karja hozzáért a vállához, biztonságos volt és puha minden akkoriban, az apja is boldog volt. De hát elmúlt. Most itt ül a szobában, a lakásában, az összetartozás érzése most már más volt, mint akkor a biciklin suhanva. Azóta évek múltak el anélkül, hogy így ült volna valaha is az apjával szemben, négy fal között, rákényszerülve a beszélgetésre, arra, hogy figyelje az apja mozdulatait, hogy megértse az életét. Mintha parancsolták volna neki, hogy nézze meg jól azt az embert, akinek a létezése a világ tökéletességét, helyénvalóságát jelentette számára. Átéthette azokat a titkosan megnyugtató pillanatokot, amelyekkel igen elvéve találkozhat az ember, ő maga leginkább gyermekkorában.

Amióta utoljára otthon járt, lépten-nyomon az újabb utazást forgatja a fejében. Dolgozhatna otthon is, csak kerülne valamilyen állás. Leginkább ezért latolgatja az újabb hazamenetel tervét, bár előre látja azt is, hogy – mint mindig – otthonról visszavágyna ide, ebbe a kis szobába, amelyet a szülei vettek neki, bizonyosan azzal a szándékkal, hogy itt verjen gyökeret. Arról egyetlen szót sem ejtettek, hogy mi lesz azután, ha már itt fog lakni, ha majd itt él. Az utca ismeretlen, a környéken sohasem járt, a házból senkit nem ismert. Ez utóbbinak alapjában véve örült. Gyakran kereste azokat a pillanatokot, amikor az utcán ácsorogva a házakat bámulta, a benzinkút közelében várta az estétet. A város sötétje – ebből a kis utcából szemlélve – sivárságot árasztott. Talán a tágasság, messzeség hiányzott, a késztetés, hogy felnézzen az égre. Nem tudta magának sem megmagyarázni, hogy miért fontos ez számára, azt olvasta valahol, hogy amit nem tud megmagyarázni magának az ember, azzal nem kell foglalkoznia. Őt viszont a nyugtalanság egyre tovább és tovább löki, az ismeretlenség érzése váratlanul támadja meg. Nem készülhetett rá, nem tudja még, hogy ez csak a képzelet maj-

dan elhaló játéka-e, avagy olyasféle állapot, amelynek a megszüntetéséhez áldozatokat kell majd hoznia.

*

Az apja odalépett az ablakhoz, kinézett az utcára, ő is szemrevételezte a benzinkutat, a kis utcára beforduló kocsikat. Gyér volt a forgalom. Dél körül lehetett, nagyon távol harangoztak. „Talán abban a bérházforma templomban”, gondolta Fábián Kristóf.

– Lefekszem – fordult meg az apja. – Csak így ruhástól, elgyengültem... Az utazást valamikor sokkal jobban bírtam – hangja halkán szólt. Visszaült a heverőre, kifűzte a félcipőjét. A fia elővette a plédet, s várt, hogy az apja ledőljön. Alaposan betakargatta.

– Rázza a hideg? – kérdezte aggódva.

Az apja nem válaszolt, behunyta a szemét, végigsimította a homlokát, s a fal felé fordulva aludni próbált.

– Aludjon csak édesapám – nyugtatta a fia –, leszaladok egy kis ennivalóért... Aludhat nyugodtan...

Fábián András visszafordult.

A fia már az ajtóban állt, amikor találkozott a tekintetük: hosszan néztek egymásra, élesen és merően.

– Küldött anyád ennivalót, még vihetsz belőle külföldre is... Ott a bőrrönd, pakolj ki belőle... – szólalt meg hosszú idő után az apja.

– Jó... Csak egy kis bort hozok még – válaszolt kapkodva a fiú.

– Remélem, elviszel valahová, pihenek egy kicsit, utána az egész délután... – mosolygott Fábián András.

– Persze, hát hogyan... Elmegyünk valahová ebédelni, meg majd kitalálok valamit... – kiáltott az ajtóból vissza Kristóf.

Amikor leért az utcára, megállt. Úgy látta, nagyon messze egy hosszú vasúti szerelvény húz át egy mérhetetlenül hosszú hídon. Visszanézett a szobája kis ablakára, valaki elsietett alatta, aztán gyorsan eltűnt. Néma csend ülte meg a környéket. Ameddig elláthatott, kihalt volt az utca – úgy látta –, a magas, szürke házfalakon sötét árnyékfoltok kúsztak fel, aztán megdermedtek a legfelső emeletnél.

Nyelt egyet. Bizonytalanul körülnézett, mozgó, élő pontot szeretett volna látni. A benzinkút felé bámult; ott emberek dolgoznak, de ezekben a déli órákban arra sem mutatkozott senki.

Ez a furcsa, ismeretlen és idegen csend bizonytalanná tette.

Várt egy kicsit.

Visszarohant a lakásába.

Nesztelenül nyitott ajtót, az apja nem vette észre.

Megállt a heverő mellett, figyelte az apját, de nem hallott semmit. Közelebb hajolt hozzá; az apja halkán, puhán vette a levegőt, a kispárnán meg-megrebentek az ujjai.

Fábián Kristóf elmosolyodott, hátralépett a szoba közepére. Sokáig állt így, tekintete újra és újra végigsimogatta apjának a takaró alatt kirajzolódó alakját. Az ablakhoz ment és megigazította a függönyt, hogy sötétebb legyen a szoba.

Lesietett az utcára, várt egy kicsit, majd gyorsan beszállt a kocsijába.

Betti munkahelye előtt megállt. Mielőtt kiszállt volna, rövid ideig vizsgálgatta a bejáratot, de semmit sem látott.

Bement a presszóba. A nagy ablakokon át bezúdult a fény, halkan szólt a zenegép is. Betti éppen leemelt a pultról egy tálcat.

Fábián Kristóf megállt mögötte. A nő észrevette, de dolgozott tovább.

– Pénz kellene – nyögte ki a férfi egy kis torokköszörülés után.

Betti megfordult. Összehúzott szemmel mustrálgatta Fábiánt. Aztán benyúlt a zsebébe, elővett egy nagy fekete pénztárcát, és egy csomó papírpénzt dobott a pultra. Nagyjából megszámolta.

– Ennyi elég lesz? – kérdezte, és odanyomta a pénzt Fábián kezébe.

– Erről jut eszembe, úgy emlékszem... tartozom még...

– Nem érdekes – legyintett Betti.

Fábián cigarettát vett elő, rágyújtott.

– Valami baj van? – kérdezte Betti.

– Itt az apám – morogta Fábián.

A nő bólintott. Egyikük sem mozdult egy darabig, Betti kivitte a tálcára rakott italt, ásványvizet. Mikor visszajött, ugyanúgy állt meg Fábián előtt, mint az imént.

Fábián útközben, a kocsiban azon gondolkodott, hogy kihez fordulhatna, kit ismer annyira, hogy pénzt kérjen tőle... senki sem jutott eszébe. Nem tehetett mást, Bettihez kellett jönnie...

– Elmegeyek apámmal ebédelni, ha akarsz, gyere el. Jó lenne – az utolsó szavakat kis szünet után bökte ki.

Betti sokáig nem válaszolt. Fábián közelebb lépett hozzá, megsimította a vállát, aztán átölelte.

– Mi van? – rántott magán egyet dühösen Betti.

A férfi elengedte. Megrázta a fejét, halkan annyit mondott, hogy „nem tudom”.

– Úgyis jöttem volna hozzád – tette még hozzá.

Betti először kicsiket kaccantott, majd egyre mélyebbről, egyre önfeledtebben nevetett, aztán hirtelen elkomorult.

– Nem érdekel engem a pénz... Amikor van pénzem, akkor mindenkinek van... Neked is... De ha nincs, az sem baj... Mondtam már neked...

– Tudom!

Betti két poharat csúsztatott a pultra. Konyakosüveget vett elő, sokáig tartotta a kezében, elgondolkodva nézett el valamerre a presszó sarkába. A nap éppen delelőn járt, az üvegfal teljes szélességében áradt be a fény. Alig egy-két vendég ült az asztaloknál, magányos, cigarettával, poharaikkal szöszmötölő, az üvegfalnak háttal ülő vendégek. A zenegépen halk olasz sláger járt le éppen. Betti, mintha álomból ébredne, felkapta a fejét, letette a konyakosüveget, oda ment a zenegéphez, pénzt dobott be, megnyomott egy gombot, és szembe fordult Fábiánnal.

Sokáig álltak így, Betti várta, hogy felpörögjön az újabb olasz táncdal, combjával nekidőlve felerősítette a zenegépet is. A csendet arcának, kezének egy

mozdulatával szerette volna megszakítani. El kellene mosolyodnia, meg kellene igazítani a haját, egy látszólag jelentéktelen mozdulat kellene, a pénztárcáját áttenni egyik kezéből a másikba, ilyesmikre gondolt, míg Fábián Kristóf merev arcával szembenézett. Észrevette, hogy a férfi arca megrándul, de csak egy villanásnyi időre, amíg az ember egy arasznyira felemeli a kezét és valahol megállítja a levegőben. Az önmaga ellen irányuló, ellenállhatatlanul feltörő harag, a bujkáló szégyenérzettel keveredve bepárásította a szemét. Betti csak azt látta – hiszen az ő életében is vannak ilyen pillanatok –, hogy mondana valamit, de nem tud, fél a szavaktól, fél kiadni magát. Kapcsolatukban most fordulna elő első alkalommal, hogy be kellene vallania tehetetlenségét, a gyengeségét. Betti jól ismerte ezt az állapotot, de aztán megmaradt a kézenfekvő magyarázatnál: Fábián elbizonytalanodásának az az oka, hogy kölcsön kellett kérnie; de hát nem először adott már neki. Egyébként is, sohasem számolgatták, akinek volt, annak a pénzből éltek, ezen sohasem veszték össze, és később sem beszéltek róla.

– Mostanában csak olasz slágereket hallgatok – perdült vissza a pulthoz nevetve Betti. – Modugnót, például, nem is olyan régen még te is szeretted... Elképzelem, hogy már ott vagyunk... Hiszen azt mondtad: Olaszországba még együtt megyünk... Erről jut eszembe! Itt volt a barátod, meg a felesége, ők azt szeretnék, ha Jugoszlávián át utaznánk... mondtam, hogy nekünk mindegy. Nem igaz?

Fábián hallgatott. Betti konyakot töltött, intett neki, hogy igyon. Fábián úgy nézte a poharat, mintha szólni akarna, de aztán megfordult, a falhoz lépett, a homlokát nekinyomta.

– Mi bajod? – rebtent meg Betti. – Csak nem sírsz?

Bettinek úgy tűnt, hogy Fábián válla megrázkódott, s hogy úgy támaszkodik a falhoz, mintha – valahol mögötte – menedéket keresne.

– Nem érted? Itt az apám! – suttogta Fábián.

Betti elmosolyodott.

– Sok ember él a földön, akit meglátogat az apja... Ami pedig a pénzt illeti...

– Hagyjuk a pénzt – vágott közbe ingerülten a férfi.

– Rendben van, persze... Ne is beszéljünk róla... – sóhajtott Betti.

Míg kávévitt az egyik asztalhoz, Fábián a pultra könyökölt. Mire visszajött, a férfi megitta a pohár konyakot.

– Én örülnék neki, hogy itt az apám... Boldog lennék – a tálca nagyot koppant a pulton.

Fábián ránézett Bettire és bólintott. Azt az előbbi pillanatot szerette volna jobban megérteni, a haragos gyötrődésnek, a szeretetnek a feltululását, majd a feloldódását; a hirtelen jött megrázkódtatást; ahogy az ember átjut egyik állapotból a másikba, pedig lehetséges, hogy az egész játék volt, talán csak egy félreértés, hiszen a világ képe változatlan. A presszóban is, kinn az utcán is a nyugalmas kora délután mindennapos élete zajlik, elhúz egy-egy autó, az ablakon át életlen foltoknak tűnnek az emberek, a presszóban kellemes kávészag, italok félreismerhetetlen, ragadós illata, a zenegépben olasz slágerek. Betti bizonyosan azt hallgatja nap mint nap, Olaszországba megyünk, Olaszországba készülünk; erőszakos, követelődző, élénk és egyszerű a világ.

– Igazad van... Boldog vagyok – Fábián nevetett. – Nem tudom, mi volt velem, egy pillanatra annyi mindenféle jutott eszembe.

Betti hallgatta, kicsit várt, majd csak annyit mondott:

– Utánatok megyek, én is veletek ebédek majd...

*

Az étteremben kevesen voltak. Ott ültek a hosszú asztalnál, Betti felolvasta az étlapot. Fábián András megjegyezte, hogy: „Magyar embernek nem ebéd az ebéd leves nélkül... Ehető leves nélkül... Úgy, ahogyan az anyád csinálja otthon”, villant a szeme a fiára.

Betti felnézett, majd újra beletemetkezett az étlapba.

– Előkelő helyre hoztatok – nézett körül Fábián András. – Csak egy kicsit sötét van... Otthon minden körtét kicseréltem a lakásban, még az öregét, Kászoniét is, ne vakláljon az a szerencsétlen... Bár mondogatta, hogy neki én ne cseréljem ki a körtét, most már szoktatja magát a sötétséghez... Azt mondja nekem a múltkor is, hogy pár napja van már csak hátra, úgy érzi... Valamiben töri a fejét, kijár a tanyára, ott a bolonddal egész napokat is eltölt...

Kedvesen fordult Bettihez: „Azt eszem, amit te rendelsz, mindegy. Csak levest, azt mindenképpen ennék...”

Betti megrendelte az ebédet. Fábián Kristóf a fejéhez kapott és felkiáltott:

– Elviszem édesapámat a K.-i meccsre! Legalább megnézi a kedvenc csapatomat! Siessünk, gyorsan ebédeljünk meg!

– Ahogy gondolod – vont vállat az apja.

Már a kocsiban ültek, amikor Fábián Kristóf megkérdezte:

– Az öreg Kászoni hova jár, melyik tanyára?

– A homokra. Voltak ott neki birtokai, és az Ughy báróé volt a tanya nagyobb része... – Fábián András az utat nézte.

– Annyi itt a kocsi, mint Párizsban, csak katonák nincsenek – nevetett Fábián András és hátrafordult Bettihez.

– Édesapám a háború alatt járt Párizsban – magyarázta Bettinek Fábián Kristóf. – Elmehetnénk egyszer Párizsba is, ezzel a kocsival – mondta az apjának.

Fábián András a forgalmas utat figyelte. A fia hol lassított, hol gyorsított, idegen világ suhant el mellette. Ahogy távolodtak a város központjától, szántófölddel övezett lakótelep kísérté az utat, majd kopár, külvárosi táj nyílt meg előttük, megroggyant raktárépületeket sorjáztak hosszan. Egy erdei útra kellett fordulniuk. Fábián András az erdőt nézte, „akácok”, mondta csak úgy magának. Rövid idő múlva szabályosan kiépített utcasorba értek, amelynek a végénél éppen leengedték a vasúti sorompót.

– A sorompón túl van a stadion – mutatta Fábián Kristóf.

– Szoktál idejárni? – kérdezte az öreg Fábián.

– Rengeteget – vágta rá Kristóf helyett Betti.

Fábián Kristóf befordult egy mellékutcába.

– Itt érzi magát a legjobban – intett a stadion felé Betti.

A sorompót még nem húzták fel, a tömeg pedig egyre inkább gyűlt. Az emberek kiabáltak, zászlót lobogtattak, dudáltak, volt, aki felemelte a sorompót, átújta alatta és átfutott a síneken, hogy hamarabb beérjen a stadionba.

Fábiánék kiszálltak a kocsiból, s az út szélén siettek tovább. A sorompó végétől nem messze, a vasutat védő betonkerítés mellett álltak meg.

A síneken éppen tolattak. A várakozó tömeg első sora rákönyökölt a sorompóra, sokan köpködtek és kiabáltak, szidták a vasutasokat.

A tolató tehervonat utolsó nyitott vagonjának tetején, egyik lábbal a fékezőfülke fölött állva, alacsony, sovány vasutas, kezében zászlóval figyelte a kanyarodó, majd hirtelen megálló szerelvényt.

Fábián András nem törődött a tömeggel. A vékony, töpörödött kis vasutast bámulta, aki nem figyelt senkire, lengette a zászlót, irányította a tolatást.

– Menjetek már a franca! – kiáltotta valaki.

Aztán csak annyit láthattak, hogy a sovány vasutas a fejéhez kap, felordít és elengedi a zászlót, majd térdre rogy a fékezőfülke fölött.

Valaki meghajította egy kővel.

A tömeg egyre ingerültebb lett, a sorompót csak nem akarták felhúzni.

Fábián András döbbenetén kiáltott fel:

– Mit csinálnak, emberek? Megölnék egy embert!

Alig figyeltek rá. Még egyszer elkiáltotta magát és elindult, hogy utat törjön magának a tömegben és úgy beszéljen az emberekhez.

Az első férfi, akihez hozzáért, rácsapott a karjára, majd meglökte. A mellette állók is egeből ellene fordultak.

– De emberek, mit csinálnak! Majdnem megölték! – Fábián felindultan nézett szembe velük.

Az idegenek nem értették, miért kiabál. Amikor újra a tömeg közé akart lépni, a szélen állók visszalökték. Megtántorodott és végigzuhant a betonkerítés mellett. A fia elkésve ugrott oda hozzá és segítette felállni.

– Mi történt, édesapám? – kérdezte rémülten az ellenséges pillantások keresztüzében.

– Semmi – legyintett az apja.

Betti is segített. Átölelte Fábián Andrást, hátát hősiesen a tömegnek fordította, így védte az idős férfit.

– Minek jöttünk ide? – zokogta és szorította a két karjával, ahogyan csak bírta, Fábián Andrást. – Széttépnek bennünket! Úristen, hogyan jutott eszedbe, hogy idehozod az apádat! – támadt Kristófra kétségbeesetten.

Nem akarta elengedni az idős embert. Szorongatta a karját, és tolta tovább a kerítés mellett, hogy minél távolabb kerüljenek a tömegtől. Minden ízében remegett, vékony hangon hajtogatta:

– Menjünk, menjünk tovább. Jaj istenem, mi lesz velünk – hirtelen megkapaszkodott a kerítésben, hangos sírás tört ki belőle, nem engedte, hogy bárki is hozzáérjen. A két Fábián ott állt mellette. Cigarettát vettek elő, rágyújtottak.

Betti csak akkor csendesült el, amikor az öreg Fábián megszólalt:

– Azt hittem, meghalok, eltaposnak... Egyszer csak nem kaptam levegőt, az ijedtségtől még a karomat sem tudtam megmozdítani. Tán csak ennyi, ennyi lenne...

– Micsoda? – nézett az apjára Kristóf. Betti még mindig a kerítésnek dőlve, lélegzetét visszafojtva figyelt az öregre.

- Így, így hal meg az ember. Ilyen semmiség az egész. Egy semmi pillanat.
- Hogyan? – kérdezte Kristóf, miközben kereste az apja tekintetét.
- Egy semmi pillanat – ismételte az apja.
- Hogyan hal meg az ember? – fordult meg Betti.
- Jó lenne tudni – csóválta a fejét Fábián András.
- Nem értem, miről beszéltek? – nézett a lány segélykérően Kristófra.

Fábián András maga elé meredt.

- Egy semmi pillanat – suttopta.

Várt egy kicsit, és elgondolkodva, keserűen tette hozzá:

- Egy semmi pillanat... A háború óta semmi sem változott, akkor is így, ennyi volt, egy semmi pillanat. Semmi sem változott...

A sorompót közben felemelték. A sínen elhúzott előttük a tehervonat. A kőkerítés fölött látták a stadionba tóduló tömeget, a pálya két végénél a magas fényszórókat, s a stadion mögött a gránit felíratú sűrű víztoronyot. Fábián András körbehordta tekintetét a környéken, a sorompón állt meg a pillantása.

- Láttad az arcát? – nézett a fiára.

Fábián Kristóf tudta, hogy az apja a vasutasra gondol.

- Igen – bólintotta.

Betti belekarolt Fábián Andrásba.

- Menjünk haza – mondta sürgetően.

- Most már, ha itt vagyunk, nézzük meg a meccset – döntött Fábián András.

Közel a pálya széléhez – az alsó ülésekre – kaptak jegyet. A hangszóróból latin-amerikai ritmusú zene üvöltött. A játékosok – a pálya két térfelén – már melegítettek, élénk színű dresszekben, fehér labdával játszadoztak. A szokásos, kissé erőltetett vidámság hullámmozgott végig a lelátón, a zene (Fábián Kristóf minden alkalommal megállapítja magában) tökéletes. Régebben moziba is azért járt szívesen, mert a híradó előtt percekben a legjobb slágereket hallhatta. A mozgalmas képet mintha többszörösére nagyította volna most is a bömbölő hangszóró. Néhány perccel a kezdés előtt a játékoskijáróban megjelentek a feketébe öltözött játékvezetők is. Ettől a pillanattól kezdve megélnékül a lelátó, egyszeriben megszűnt minden, ami a pályán kívül létezett.

Pedig éppen velük szemben, a stadion kerítésén túl hosszú, fekete gépcsarnok magasodott. Mintha mázsás kalapácsokat ütögettek volna egymáshoz, úgy döngött, visszhangzott a levegő is. A gépcsarnok szomszédságában, vette észre Fábián András, végláthatatlanul hosszú, bár igen szegényes temető nyúlt el, egészen a látóhatár széléig.

- Micsoda ötlet, futballpálya a temető mellett! – jegyezte meg Betti.

– Állítólag ez a pálya is temetőre épült – húzta fel a vállát Fábián Kristóf. – De nagyon régi temetőre. Feltárták, betemették, és azután építették meg a stadiont...

Fábián András nem szólt, a belátható és érzékelhető világ látványa egyre jobban lekötötte. Nemcsak a lélekharang és a tompán dübörgő vasak feleselése, de a stadiont körbeölelő vasúton az óriási dízel- és gőzmozdonyok szakadatlan sípolása, zakatolása is hallatszott. Lassan távolodtak a szerelvények, valószínűleg valamerre az Alföldre. Az utolsó kocsi elhalkuló kattogása a külváros legszé-

léig vezette a szemet, ahol a délután éles fényei sem tudták a bozótos, szürke árvaságban elterülő táj idegenségét feloldani.

A tömeg egyre ingerültebb lett, egyre nagyobb csoportokban áramlott befelé. Sokan tapsoltak és káromkodtak, a játékosok nevét kiabálták. A zene is változott, „ázsiai diszkózene”, állapította meg Betti. A presszóban a zenegépen hallhatta már nem is egyszer. Egy mongol együttes felvétele, de az is lehet, hogy a Fülöp-szigetéről vagy Indiából való zene. Ha bemegy dolgozni, meg fogja nézni.

Ingerülten szólt a mellette ülő Kristófra:

– Te miért szeretsz idejárni...? Ha mindennap jöhetnél, mindennap jönnél.

Fábián Kristóf elgondolkozott.

– Persze – mondta halkan. – Mindennap jönnék...

– Visszamegyek a kocsiba... Megvárlak ott... – Betti hangja türelmetlenül csengett.

– Maradj, kibírod – intette le Kristóf.

*

Néhányan már szállingózni kezdtek kifelé, amikor egy férfi megérintette Fábián András vállát, úgy hatvanévesnek látszott.

Fábián András összébhúzta a szemét, megrázta a fejét, mintha álomból ébredne. Az idegen szólalt meg először:

– Itt kell találkozoznunk, komám. Azt hittem, már anélkül halok meg, hogy valaha is találkozom veled... – és kisfiúsan, szégyenlősen nevetett. – Biztosan emlékszel rám, meg a többiekre...

– Ne folytasd, megismerlek... – nyújtotta a kezét Fábián.

Sokáig szorongatták egymás kezét. Fábián felállt és átült a férfi mellé.

– Te vagy Káldor János, hogyne ismertelek volna meg...

– Nemsokára harminc éve lesz, hogy utoljára láttalak – tűnődött el Káldor János.

– Annyi – hagyta rá Fábián András.

Néhány perc múlva vége lett a mérkőzésnek.

Kifelé sodródva Káldor megkérdezte Fábiánt:

– Emlékszel Mandára?

Fábián András rábólintott.

Káldor meghívta mindhármójukat a lakására.

*

Káldor Jánosnak szoba-konyhás lakása volt. „Amióta a feleségem meghalt, egyedül élek”, mondta, amikor benyitottak a konyhába.

– Én már nyugdíjas vagyok – kezdte a beszélgetést Káldor, a konyhaasztal mellett.

A régimódi konyhaszekrényből poharakat vett ki, az asztal köré székeket hozott, majd kétdecis rumosüveget tett az asztal közepére. Fábián András Káldorral szemben ült le, Betti és Kristóf a konyhaszekrény előtt állt. Kristóf az apját figyelte: sohasem hallott róla, hogy barátja él a városban.

– Szégyellem magam, hogy semmit sem gyűjtöttem, merthogy nekem sem gyűjtött az apám semmit... Így tartom igazságosnak... – mondta Káldor.

A hirtelen beállt csendben töltött a kétdecis rumosüvegből, intett, „kóstolják meg már, a fiatalasszonyka is”. Koccintottak, a szíves invitálását nem utasíthaták vissza...

– Csak ennyi van, ez a szoba konyha... Régebben az asszonnyal még beszélünk arról, hogy esetleg elcserélnénk, de aztán így maradt... Egy fizetésből éltünk, csak én kerestem... A fogságból hazajöttem, utána valahogy hozzájutottunk ehhez a kis lakáshoz... Emlékszel, akkor megfogadtuk, hogy senkinek sem beszélünk a háborúról. Megesküdtünk – emelte fel a hangját –, megesküdtünk, hogy senkinek sem beszélünk róla, ne tudják meg, ne tudja meg a világ, hogyan is volt...

– Emlékszem – hajtotta le a fejét Fábián András.

Káldor valami fontosat szeretett volna mondani. Újra töltött.

– Elmúlt az élet, pajtás – sóhajtotta végül.

– El... most már el – igenelt rá Fábián.

Káldor sokáig várt, a kezét, mintha védekezne valamilyen támadás ellen, maga elé emelte, aztán összekulcsolta. Nézte az asztal lapját, majd a falat, és bólintott. Egyetértett Fábián válaszával, nagyon jól tudta, hogy elmúlt az élet. Eszébe jutott, hogy bevezethetné a vendégeit a szobába is, nála mindig rend van. Öt órakor szokott kelni, hogy a fogságból hazajött, mindig ötkor ébred. Az első dolga, hogy rendet csinál, csak utána reggelizik. Aztán sokáig üldögél még a konyhában. Ő már ezt szokta meg, most is a konyhában ültette le a vendégeit. Megérezte, hogy ez a Fábián András sem az már, akit a fronton meg a fogságban megismert. Mennyi idő telt el azóta, rengeteg idő... Persze sok mindenről beszélgethetnének, hogy ő például mennyit betegeskedett, meg arról, amikor az amerikai hadifogságban a tiszti konyhán dolgoztak és két nagy kosár csontról lerághatták a húst. A fehér ruhás amerikaiak körülállták őket, megengedték, hogy jólakjanak, még sört is adtak nekik. Micsoda boldogság volt! Mostanában pedig rumot vesz magának, leül a konyhaasztalhoz, kitölti a lottószelvényeit, bejön a házmester, együtt isszák meg a rumot. Ez is a boldogság egyik fajtája. Néha eszébe jut az apja, beszél a házmesternek is róla, a házmester könyököl az asztalon és bólogat, mert egyetért Káldorral. Ő sem kapott soha egyetlen fillért sem, ugyanúgy, mind Káldor, „minden fillérért meg kellett dolgoznunk” – ezt már majdnem egyszerre mondják. Meg azt, hogy ők sem a régi, sem a mostani világban nem tartoztak az elvtőkésék közé. Az „elvtőkés” körüli eszmecséretét Káldor kezdte, de a házmester messzemenően egyetértett vele, miután megértette, hogy miről van szó, nevezetesen, hogy az elvtőkés az az ember, aki állandóan hajtogatja ezt vagy azt a politikát, de dolgozni nem hajlandó. És egyetértettek abban is, hogy a politikától félni kell, a hóhérmunka és a politizálás szülőanyja egy és ugyanaz. Ezt különösképpen hangsúlyozták, bár a házmester itt tett egy kis kitérőt: abbéli nosztalgiáját emlegette, hogyha még egyszer születhetne, csak kizsákmányoló szeretne lenni. Úgy beszélt erről, mintha a kizsákmányoló ugyanolyan állás lenne, mint amilyen Káldoré volt a gyárban. Annyiszor hallja a rádióban a kizsákmányolás előnyeit, hogy ez a foglalkozás kedvére való lenne, bár azért egyetértett Káldor ellenvetésével: az életben, akár a háborúban, nem jó elől

lenni, az első sorban, meg aztán a leghátsó sorban sem. Legjobb valahol ott középtűt... Lehetőleg ne ismerjék föl az embert, mint a csoportképeken: mindig van két-három alak, akinek csak a homloka, vagy csak a haja látszik, esetleg a válla. Ilyenkor találgathatják, hogy ki is lehet az ott az ötödik vagy a hatodik sorban, középtűt. Persze nem jönnek rá, nem is foglalkoznak tovább vele. Ez is csak azt mutatja, ha nem veszik észre az embert, nem is foglalkoznak vele, ha nincs szem előtt, akkor nagyobb baj már nem lehet, esetleg a betegség vagy a halál, de azzal szemben tehetetlen az ember. Végül is a háború óta jelentős esemény nem történt. Bement a gyárba és hazajött, a konyhában, az asztal mellett üldögélve hallgatta a gázóra ketyegését, lottószelvényeket töltött ki. Amióta nyugdíjas, futballmeccsre is jár, s most dicséri az akkori esztét, hogy nem cserélte el a lakását nagyobbra. Ez a szoba-konyha neki éppen elég, nem is kellene nagyobb. Végső következtetése mindig az volt, hogy a dolgokat meg kell hagyni jelenlegi állapotukban. Békében szeretne élni a kis lakásban, mint ahogyan eddig is, mert eddig sem nyúlt hozzá senki egyetlen ujjal sem. S bár a hadifogságot is egyre nehezebben idézi fel, most, hogy itt ül vele szemben Fábián András, úgy elevenedik meg a múlt, mint amikor egy nagy elmerült hajót fokozatosan, de sértetlenül kiemelnek a vízből...

– Elmúlt az élet, pajtás – sóhajtotta Káldor.

– El... most már el – igenelt rá Fábián.

– Nem sikerült a tervünk... Azt akartuk, hogy senki se beszéljen a háborúról, a sok halálról, és nem múlik el nap, hogy ne halljam... Az emberek nem tudják befogni a szájukat.

– Nem – rázta a fejét Fábián.

– Miféle szerzet az ember? – kérdezte Káldor.

– Ilyen – mondta tompa hangon Fábián.

– Lehetne más is? – nézte Káldor.

– Nem tudom – Fábián tűnődve csóválta a fejét.

– Mostanában eszembe jut, meg aztán a házmesterrel is beszélgetek erről – néha feljön hozzám, senki meg nem köszönte, hogy annyi ideig odavoltunk a háborúban, meg a fogságban.

– Köszönetet vártál? – húzta el a száját Fábián.

Káldor nem tudott mit mondani. Kristófra nézett, meg Bettire. Aztán Fábiántól kérdezte:

– Itt dolgozik a fiad?

– Itt, a városban dolgozom – válaszolt az apja helyett Fábián Kristóf.

– Jó állásod van?

Kristóf bizonytalan mozdulatot tett a kezével. Betti válaszolt helyette:

– Átlagos... A pénz – gyorsan Kristófra villant a szeme, megbánta, hogy erről kezdett beszélni – nem sok, de nem is kevés, a munkája pedig, azt nem is tudom... – várta, hogy Kristóf kíségtse.

– Nem panaszkodom – vont a vállát a férfi.

– Inkább később lesz érdekesebb a munkája, most még csak rutinmunka, mindig ugyanazt kell csinálnia. De később, pár év múlva biztosan jobb lesz – lendült bele Betti.

Kristóf legszívesebben lezárta volna a témát, s csodálkozva nézett Bettire, honnan tudja mindazt, amit Káldornak mondott.

– Honnan tudod, hogy rutinmunka?

– A barátod mondta, akivel Olaszországba megyünk... Amikor bejöttek hozzám, akkor mondták... Emlékszel?

– Majd kialakul az – nyugtatta őket Káldor.

Fábián András egyetértően bólogatott.

Káldor kitöltötte a maradék rumot is.

– Szóval, emlékszel Mandára? – a szeme kitágult, ahogyan Fábiánra nézett.

*

Fábián bólintott. Először a keskeny országút jelent meg előtte, amelyen Mandával és Káldorral menekült Hamburgból. Csak ezen indulhattak el. Manda itt is, meg később is, csak azt hajtogatta, hogy „meg kellene adni magunkat, meg kellene adni magunkat, csak látnánk már egy amerikai, egy angolt, bárkit, akinek odaadhatnánk a fegyvereket, csak úgy éljük túl a háborút, ha megadjuk magunkat. Csak repülővel meg tüzéséggel jönnek a nyavalyások, és éjszaka bombázzák Hamburgot is... A pofájukat kéne látni... én már dobnám is el a fegyvert...”

Hosszú gyaloglás után egy hatalmas fenyőerdőben sikerült letáborozniuk. Lehetek vagy kétszázan, németek és magyarok együtt. Pár napot töltöttek itt, pár éjszakát. Fábián András megbabonázva bámulta a fenyőfákat, ilyeneket látott legénykorában is, amikor a bort fuvarozta Beregszászra a faluból. Édenberger Simon borkereskedőtől meg is kérdezte egyszer, honnan szerezhetne fenyőcsemetét, de a borkereskedő azt felelte, hogy az ő falujukban úgysem foganna meg a fenyő. Itt pedig egy egész erdőt látott. Éjszakánként ott függött a feje felett a hold, a levegő hűvösen ülte meg az arcát. Úgy találta, hogy változik a fágák, a cérnavekony levelek színe, hol világoskéknek, hol szürkéskéknek látta, éjszaka pedig a fák törzsei mintha megégtek volna, úgy feketéllettek körülötte. Ha az erdő széléhez, a keskeny, de mély folyóhoz mentek, onnan is bámulta az erdőt, szerette volna tudni, hogy nevezik ezt a vidéket.

Egy reggel, a fákat nézve egyedül ült a vízparton, amikor a folyó túlsó oldalán mozgást vett észre. Lehasalt: a túloldalon egy néger katona – bizonyosan amerikai – pecázáshoz készülődött. Visszarohant a többiekhez, Káldornak és Mandának elmondta, hogy mit látott.

– Akkor itt a mi óránk – ujjongott Manda. – Odamegyünk szépen és megadjuk magunkat... Szólni kellene a többieknek is.

Így fogott el egyetlen amerikai néger katona nyolcvan magyar katonát.

Manda István vezetésével indultak el. A folyó legkeskenyebb részén kis alkalmi hidat fedeztek fel, s amikor átértek a túlsó oldalra, hiába lövöldöztek utánuk a többiek, hogy jöjjenek vissza – megálltak a pecázó katona mögött és felemelték a kezüket.

Az amerikai táborban takarítottak, teherautókon fuvaroztak, rakodtak, amikor a táborparancsnokság hirtelen, indoklás nélkül elrendelte, hogy nem hagyhatják el a sátraikat. Fábián Andrásnak már három napja elfogyott a cigarettája,

amikor egy éjjel kimászott a sátorból. Napközben látta, hogy álldogáló amerikai katonák a kapunál csikkeket dobáltak el, s mivel az ő sátra esett a legközelebb hozzá, megpróbálta a csikkeket megszerezni.

Két amerikai katona vette észre: a fényszórók elvakították, moccani sem tudott. Katonák rohantak rá, puskatussal ütötték. Manda István is odaszaladt, hogy segítsen Fábiánt visszahozni a sátorba. A két katona Mandára vetette magát, de nem bírtak vele...

Az egyik katona rálőtt, aztán megragadták és a sötétségben magukkal vonszolták. Fábián visszakúszott a sátrába, ahol Káldor már várta, vizet adott neki és megmosta az arcát.

*

Amikor kiengedték őket a táborból, az a néger katona, akinek megadták magukat, csokoládét nyomott Fábián markába. Fábián állt a tábor kapujában, és várta Manda Istvánt. Kérdezgette a többieket is, de senki sem ismerte, senki sem hallott róla.

Emlékezett rá, egyszer azt mondta neki Manda István:

– Érthetetlen, hogy az Isten megengedte ezt a háborút... Biztosan elutazott valamerre, a csillagokon túlra, ott akadt dolga... csak így történhetett...

Fábián tisztán emlékezett; persze, a fenyőerdőben, az első éjszaka... még hallották a Hamburg fölött támadó gépeket, akkor mondhatta Manda... Meg kellene kérdezni Káldort, lehet, hogy ő is hallotta. Azt biztosan tudta, hogy Manda huszonegy éves volt, de az is lehet, hogy csak húsz. Az amerikai gyorsan lőtt rá, azt hitte, hogy szökni akar, hogy megtámadják őket... Még látta az arcát Fábián, amint a lövéstől megrándult, lépett még előre a kapu felé, aztán hátrált – amikor a katonák odaugrottak hozzá, hogy elcipeljék, már elnyelte a sötétség.

*

S az a biztos, pontos kép, amelyet Mandáról őrzött az emlékezetében, s amely most megjelent előtte, először az úton, Hamburgból menekülve, aztán a fenyőerdőben, majd a folyóparton, s végül a hadifogolytáborban, igen, ez a pontos kép először fokozatosan megfakult, aztán elhalványult és eltűnt előle. Lehet, hogy nem is az volt Manda, akire gondolt, lehet, hogy Káldor sem emlékszik már olyan jól az arcára, hogy el tudja mondani, le tudja írni, de hogy így van-e, mégsem kérdezheti meg tőle. Egy volt a magát megadó nyolcvan katona közül, és éppen most, amikor Káldorral egymással szemben ülve felidézik alakját, egyszerre csak eltűnik, mintha elnyelné a levegő. Eltűnik egy fa mögött, aztán megjelenik, de ez már nem ő, sokkal öregebb, sokkal soványabb, mint amilyen Manda volt, újabb arc bukkan fel, bábuarc, tetten érhető szelíd mosolyutánzattal, aztán még egy és még egy – de Manda sehol. Amikor rálóttek, látta összeszorított száját, tágra nyílt szemét... igen, igen, az egymást követő fejek közül csak megjelenik a Mandáé is, meg kell, hogy jelenjen! Fábián András erőlködik, mindenképpen szeretné még egyszer látni. Lehetetlen, hogy úgy váljon el Káldortól, hogy ne lássa maga előtt Mandát, de csak nem sikerül. Már nem is örül annyira ennek a találkozásnak. Nem is figyel már rá, hiába mondja, hogy mi történt vele a háború után, hiába mondja el az egész életét, hogy miről beszélgetnek a házmesterrel, hogy mennyit

dolgozott, hogy a legnehezebb időkben is tudtak mit enni, beosztották a kis forintot, nem tudja már követni és megérteni Káldort. Mandát keresné az emlékezetében, maga sem tudja, hogy miért érzi olyan fontosnak ezt – talán azért, mert ő látta utoljára az arcát. Az egyetlen bajtársa volt, aki segített neki. Miért? Mi készítette, hogy segítsen? S miért éppen neki segített? Manda nem jön elő többet, valamilyen ellenséges erő elrejtje az arcát az emlékezetében. Ott őrködik valahol ez az erő, nem engedi, hogy Manda képe megjelenjen még egyszer, akár csak egyetlen pillanatra is. Vett egy mély lélegzetet, felállt a székről. Tudta, hogy az a pontos, jól felismerhető arc, amit a Mandáénak hitt, az sem az övé volt. Az az ember, aki megmentette az életét, felidézhetetlen számára...

*

– Tudod, mit szerettem volna? – kacsintott a fiára hamiskásan Fábián. – Kuglizni, merthogy falun már az sincs, de városon még igen – mondta.

– Akkor menjünk – állt fel a fotelból a fia.

Betti megágyazott Fábián Andrásnak, kicserélte a lepedőt, a paplanhuzatot, mondván, elmennek megvacsorázni, s ha hazajönnek, már készen várja őket a vetett ágy!

– Most már ne menjünk se kuglizni, se vacsorázni – legyintett Fábián. – Anyád küldött ennivalót, együnk abból.

Betti teát főzött, majd megterített. Asztalhoz ültek, közben Betti bekapcsolta a rádiót is.

*

Másnap reggel Kristóf arra ébredt, hogy az apja a bőröndbe pakolja a holmiját, majd kimegy a csaphoz, vizet enged, borotválkozáshoz készülődik. A bőröndöt az ajtó elé állította.

Feltápászkodott, figyelte borotválkozó apja mozdulatait. Szappant használ még most is, az inget visszagyúri a nyakán, mint régen, vizet önt a lavórba, maga mellé teszi, az ujjával megvizeti az arcát, aztán megsimítja, nézegeti magát a tükörben, majd lassan végighordja az ecsetet az állán, a nyakán, az álla hegyénél körbe-körbe keni el a szappant, s közben félrehajtja a fejét, kicsit jobbra, ugyanúgy, mint azon az egyetlen közös fényképükön, amely itt van a szobájában, az íróasztal fiókjában – az apja ül a széken, ő mögötte áll, s mind a ketten félrehajtják a fejüket, s mindketten a világnak ugyanarra a pontjára merednek. A hasonlóság minden egyes alkalommal megdöbbeneti és felkavarja. Ezer és a kétezer évvel ezelőtti őseire gondol, vagy a még régebbiekre; ugyanezt a pontot nézhették ők is, ha egymás mellé álltak valamilyen ünnepélyes alkalomból, mint ő meg az apja. Így múlt az idő, s most rajtuk a sor, őket is elhagyja majd az idő. Nem marad nyoma a nagy borotválkozásoknak, hasonlóságuk hirtelen jött felismerésének. Az apja megnézte magát a tükörben (kicsit beszappanozta az ingét), pattog az erős fekete szakállá. Nemsokára végez majd: megmossa az arcát és szembefordul vele. Eddig nem vette észre, hogy ott áll mögötte három lépésre. Visszafordul majd és megszólal, valami fontosat fog mondani – esetleg az anyjáról vagy a szomszédokról. Arról beszél majd, hogy menjen ő is haza, mert mindenük megvan. Valamilyen állást szerez majd neki is, megszokja újra a fa-

lut, mégiscsak ott nőtt fel. De lehet, hogy magáról mond majd valami fontosat, mint ahogy Káldorral egyetértett abban, hogy elmúlt az élet, s hogy az ember nem tudja tartani a száját, mindig arról beszél, amiről hallgatnia kellene. Lehetőséges, hogy a vasutas arcáról tesz említést, akit megdobtak kővel a vagon tetején. Mindegy, hogy mit fog mondani, az a fontos, hogy itt van, meglátogatta, itt aludt vele egy éjszakát.

Ott a bevetetlen ágya...

Gyorsan megfordult.

A heverő üresen, rendbe téve, letakarva állt az ablak alatt.

– Vigyél ki az állomásra – szólalt meg mögötte az apja.

Már visszahajtotta a nyakánál az inget, felvette a kabátját.

– Csak nincs valami baja, édesapám? – döbönt rá a fiú.

Fábián András odalépett az ablakhoz, elhúzta a függönyt.

– Azért jöttem, hogy lássalak – mondta halkán, összébb húzta a vállát, mint ha fázna. – Láttalak, elmondom anyádnak, hogy jól vagy...

Az utat fürkészte, a benzinállomásra forduló kocsikat, a kora reggeli élénkülő látványt.

*

Az állomáson csillogott a víz a frissen felmosott peronokon. Az emberek leugráltak a behúzó szerelvényekről, és rohantak ki a nyüzsgő városba. Mire Fábián András vonata elindult, felszáradt a peron is. Néhány vasutas sietett csak a dolga után. A reggeli pályaudvar visszhangos csendjét nem törte meg semmi sem.

6.

Jól ismerte a tanyára vezető utat. Sokszor járt itt – gyalogosan, legelőször a Kristin fiúval, aztán meg az apjával. Karácsony előtt többször is eljöttek, s ha leesett már a hó, a széles szánkán húzták haza a gallyakat. Az utolsó fordulónál a nagy fonott korsót is megtöltették piros borral valamelyik tanyasi háznál. Vitték haza az apró szemű piros szőlő borát, amelyről mindig csak azt hajtogatták az apjának, hogy „ne féljen, nem öntöttek ahhoz cukrot, dehogyan öntöttek, a piros szőlő nem bírja a cukrot, az kilöki magából a cukrot”. Fábián András elhitte, mert aztán évről évre a tanyáról vitte haza a bort az ünnepekre. A korsót a rőzsehalom tetejére állították, a nyakát a szán két széléhez kötötték. Az úton kétszer is megkóstolták, Fábián Kristóf is ihatott pár kortyot. Mire hazaértek, égett a gyomra, sebesen húzta fel a kútból a vödört, behajolt és úgy szürcsölte a jeges vizet.

*

Mikor az apja vonata kihúzott az állomásról, hazasietett, úgy ült a szobájában, mint aki csendben, láthatatlan küzdelemben, láthatatlan ellenféltől vereséget szenvedett. Olyasféle érzése volt, mintha elfogyott volna az ereje anélkül, hogy megerőltető munkát kellett volna végeznie.

A legszükségesebb holmikat bedobálta a sportszatyorba, bezárta az ajtaját, tankolt a benzinkútnál és elindult haza. Már a falu közelében járt, amikor eszé-

be jutott, hogy ki kellene mennie a tanyára, az apja is beszélt neki Kászoniról, titkos tanácskozásairól, amiket a tanyán lakó Bacskó Bandival folytat.

Jobb is, ha nem ér előbb haza, mint az apja. Látva, hogy egyedül jött, megijesztené az anyját. Csak délután kell hazaérnie. Ott állt meg tehát, a Kraszna hídjánál, figyelte a vizet és az utat, amely az erdőn át a tanya felé vezet.

Még az erdő hűvös illatára is emlékezett, a homokút két oldalára, ahogyan meredeken követi a keskeny út kanyargását. Az akácgyökerek kiállnak a meredek homokfalból, néhol a fák koronái összeérnek az út fölött – hűvös és titokzatos az erdő nyugalma, az út fölé a szellők is erőtlenül érnek már el. Az akácok közé a nyárfák hosszú sávjait ültették valamikor, körük pedig csillagfürtöt vetettek. A homokdombok hajlatai fölött megállt a levegő. Ugyanúgy fészkelte itt a délibáb a régi nagy meleg nyarak idején, mint a vadgalamb, a kakukk vagy a sárgarigó a nyárfákon.

A homokúton lassan bukdácsolt a kocsi. Kristóf többször is megállt, mintha érezné, hogy valakinek jönnie kell az úton, valakivel találkoznia kell.

Keményebb, agyagosabb útra tért, elhagyott, gazzal benőtt vasúti sínen zökent át, amikor meglátta a tanya házait.

Megállt.

Az út mindkét oldalán derékig ért már a gabona, a hatalmas, zöldeskék gabonatóbla egészen a tanyaig húzódtott.

A gabonatóblában keskeny ösvény vezetett, a sínek felől taposták ki, úgy látszott, hogy az ösvény a síneken túl is folytatódik, egészen a falu alatt lehet vége. Aki a tanyára akar jönni, az ösvényen járva hosszú utat tud megtakarítani.

Fábián már újra indítani akart, amikor egy mozgó emberi fej bukkant fel a gabonatóblában, egyre közeledett. Fábián kiugrott a kocsiból, sietett elé.

Kászoni Béla jött az ösvényen, kezében bottal. Mindjárt közölte Fábiánnal, hogy a tanyára megy, „igen fontos dolgok elintézése végett...”

– Jól élek – folytatta már a kocsiban, közeledve a tanya felé. – Mostanában minden nap itt vagyok a tanyán. Úgy igyekszem, hogy kora délután érkezzek meg, estig így haza is érek. Korán fekszem, s mihelyt pirkad, már ott ülök az ablak előtt. A ház, amit a te nevedre íratott apád, kitart, amíg élek. Sosem hittem volna, hogy éppen az utolsó években lesz ilyen jó sorom.

– Csinálnia kellene valami mást is – csóválta a fejét Fábián. Hozzá szerette volna még tenni, hogy szórakozzon, nézzen televíziót, hallgasson rádiót, ne üljön minden este otthon, ne feküdjön le a tyúkokkal, s hogy nem muszáj korán felkelnie.

– Nincs annál nagyobb boldogság, mint az, hogy egyedül élhet az ember. Egyedül, báméskodik, még körül-körül néz a világban, csudálatos dolog egyedül élni; annyszor meghányja-veti az ember a sorsát...

– És mire jut?

– Túlságosan lármás volt az életem – mondta ünnepélyesen Kászoni. – A helyett, hogy már egészen kicsi koromban, persze a mai eszemmel, jártam volna a tanyákat, a folyópartokat, elmentem volna a hegyekbe – nehogy azt hidd, nem kellett volna ehhez olyan nagy gazdagság, az ennivaló mindig kikerült volna... Azt tudom neked is mondani, hogy minél kisebb a kapcsolatod az emberi világ-

gal, annál nagyobb a szabadságod, mert csak ez az egyféle szabadság van, itt belül... – Kászoni a mellére szorította a kezét.

Fábián megállt, a kocsi kereke megcsúszott a hirtelen fékezésben.

– No, mit bámulsz? – élénkült fel Kászoni. – Hosszú éveknek, egy egész életnek kell elmúlnia, hogy rájöjjön az ember. Majd te is rájössz!

Fábián szórakozottan ütögette a kormányt. Talán elárulta magát a hirtelen fékezéssel. Ő is sokat gondolt már erre az egyféle szabadságra, az egyetlen lehetőségre, de sose hitte volna, hogy éppen az öreg fog beszélni róla, hogy éppen ő fogalmazza meg azt, aminek a világos felismeréséhez neki már nem volt elegendő bátorsága.

– Ez a baj, mindig azt hiszi az ember, hogy lemarad valamiről, hogy éppen arról marad le, amivel jobban megérthetné az életét, ami kitöltené az egymást követő napokat. Pedig a napok meg a hetek olyan közömbösek az ember iránt, mint az út menti fák, amelyeknek teljesen mindegy, hogy elmegyünk mellettük, vagy kikerüljük őket... Nincs ezen mit gondolkodni – legyintett Kászoni.

– Miért jön a tanyára? Valami miatt csak jön a tanyára! – jutott eszébe Fábiánnak. – Ha az egyedüllet, ahogyan mondta, a szabadságot nyújtja, akkor miért jön éppen...

– A bolondhoz? – vágott közbe Kászoni. – Bacskó Bandihoz?

Fábián várta a választ.

Az öreg mögött a végtelenbe vezetett az út, akár egy sötét csík, a hűvösség, a feketülő árnyékok megülték a homokút falát, a dombokon kanyarodó erdő mozdulatlanul várta a délutánt. Valahol a tanya mögött, a kis kápolnában éppen most kezdtek harangozni.

– Dél van – mondta Kászoni.

Fábián válaszolni akart, hogy „igen, igen, hallom én is, gyönyörű nyári dél van, olyan, mint gyermekkoromban, amikor a tanya mellett dolgoztam az apámmal, napraforgót kapáltam, meg friss vizet hordtam neki”, de mégsem mondott semmit, várta, hogy Kászoni a kérdésére válaszoljon. Miért is jár a bolondhoz?

– Ami Bacskó Bandit illeti, nála szabadabb ember nincs a környéken.

– Ezt tudom én is – rántotta fel a vállát Fábián. – A bolondok a világ legszabadabb polgárai. Ezt tudom.

– Nekem terveim vannak vele... nem is annyira bolond ő, mint ahogyan hiszik róla... – Kászoni halkán, de meggyőződéssel bizonygatta. – Bölcsebb, mint mi mindahányan. Bölcsebb, mert nem vesz tudomást a halálról, bölcsebb, mert nem vesz tudomást az Istenről, de én szeretném őt meggyőzni. Próbáljon meg hinni, úgy, ahogyan én, aztán jöjjön rá maga, egyes-egyedül, úgy, ahogyan én, hogy valóban nagyon messzire ment tőlünk az Isten... Amióta az első ember megszületett, elsietett tőlünk, mintha nem akarna megtalálni bennünket. De ezt ne nekem higgye el. Ő maga győződjön meg róla. Ezt szeretném.

Kis szünetet tartott, aztán folytatta:

– Rosszul mondtam neked. Most már ugyanazt tudja ő is, amit én, de emiatt nem lázadzik. Hogy elhagyott bennünket az Isten és elment tőlünk, belenyugszik, tudomásul veszi. Ez az ő nagy bölcsessége. Tanulhatunk tőle. És ő nem találja ki a maga külön isteneit. Nem áldoz érte egyetlen percet sem. Tudomásul

veszi, hogy a világ olyan, amilyen. Hogy fúj a szél, hogy nyár van, hogy a földnek az a dolga, hogy teremjen, hogy az egyik embernek dolgoznia kell, a másiknak meg nem, hogy reggel fel kell kelni és kisüt a nap, hogy este feljön a hold. Számára így egész a világ, őt kell irigyelnünk és csodálnunk – Kászoni nevetett, szelíden és megbocsátóan bámult a gabonatábla felé. – Mintha megsejtené, megsejtette volna: a világ ismétlődik, egyenletesen és megállíthatatlanul visszakerül mindig a kiindulóponthoz, a születéshez, hogy azután a maga természetes, igen, nagyon is természetes és indokolhatatlan közömbösségével – itt megállt, várt, figyelte Fábiánt – eljut a halálhoz. Ezért butaság arról beszélni, hogy az emberi nemzetség jövője, az emberek jövője így vagy úgy: de megváltozik... Csak ismétlődés van, a szerencsésebbnek jobban, a szerencsétlenekek meg rosszabbul ismétli meg magát a világ. És ez alól csak egyetlen kivétel, csak egyetlenegy kivételt ismernek...

– Bacskó Bandit! – vetette közbe Fábián.

– Igen. A bolondot, aki mégis a legbölcsebb közöttünk.

Fábián Kristóf megfordult. A tanya felől egy férfi közeledett.

– Ő az, ott jön. Már nagyon várhatott szegény – lelkendezett Kászoni.

Fábián ugyanolyannak látta a bolondot, mint bárki mást, mint a többi embert, akit ismert.

– Valami történt veled, hogy ennyire siet – aggódott Kászoni.

– Megöregedett – jegyezte meg Fábián.

– Meg. Mint előbb-utóbb mindnyájan – bólintott Kászoni.

– Lehetséges, hogy nem is bolond ez – mondta Fábián kételkedve.

– Lehetséges – hagyta rá Kászoni.

– Egyedül él a tanyán?

– Egyedül, nem is tudom.

– Tehát egyedül... – ingatta a fejét Fábián.

– Mint a legtöbb ember – mondta elgondolkodva Kászoni.

– Lehetne másképpen is? – fordult meg Fábián.

– No látod, ez az, amire nem tudok válaszolni. Az élet sokféle lehetőséget kínál, és az ember mégsem tud jól választani... Már csak ezért is szüksége lenne...

– Istenre – nézett fel Fábián.

– Ő rábírná jó választásra az embert. Kizárólag csak ő...

Bacskó Bandi már majdnem odaért a kocsához. Kászoninak integetett.

– Na jöjjön, jöjjön már! – sürgette.

*

Fábián szédült kissé. A Kászonival való beszélgetésben is megállhatott volna már az elején, általánosságokról, az otthoni eseményekről kellett volna beszélgetni vele. Igaz, nemrég járt itthon, az apja is nála volt még kora reggel, a városban, mégis inkább hazament volna, s nem ide a tanyára. Az apja reggeli – váratlan – szomorúsága, ahogy ilyen gyorsan otthagya – ezért is jött haza. Meg kellene tudni az okát, valamit csak megtud az anyjától. Az anyja elmondja majd. Addig nem megy vissza, nem mehet vissza, amíg nem tisztázódik a bizonytalanság oka. Megkeresi az elhallgatott, az elbújtatott okokat. Nem lesz könnyű, hiszen semmi

jelentős nem történik vele, a világ valóban olyan közömbös, ahogyan Kászoni mondja. És mégis: legalább három helyen szeretne lenni, a városi lakásában, a presszóban, Bettinél, s a szobájukban, az anyjával szemben ülni, semmiségekről beszélgetni vele, hallgatni a kettejük közös csendjét, aztán csak lassan, tapintatosan eljutni az apjáig, nagy szünetekkel, mert az anyja mozdulatait is érti, azt is, hogy miről számol be szívesen és miről nem, mit hallgat el, s mi az, amiről részletesen és szívesen beszél. Közben kinézne a fenyőfákra; a nyitott ajtón át behalatszik a hátsó udvarból a kakas kukorékolása. Az anyja megint hívná haza, dolgozzon a faluban, akármilyen könnyű munkát. Ha majd visszajön abból a külföldi országból, jöjjön haza. A szomszéd fia is elment, egy napig oda is volt, mert hogy parancsoltak neki a gyárban! Jól emlékezett, hányszor elmondta neki az anyja, egy napnál nem maradt tovább, mert küldték az öreg Jakab unokáját ide, oda, ő meg földhöz vágta a kalapját, bedobálta a táskájába a holmiját és hazajött, merthogy ő nem szereti, ha parancsolnak neki, nincs ő ehhez hozzászokva. Most meg itthon van, meg is hízott. Az az élet rendje, magyarázta az öreg Jakab unokája, hogy ott is haljon meg az ember, ahol született. Mégiscsak az a jó, ha az ember a saját maga ura. Most aztán meg itthon van, dolgozik a ház körül, van egy kis szőlő is. Itt is, meg ott is kap valami munkát, egy egész utcában ő ásta fel a kiskerteket, de azt mondja, hogy ilyen boldog még sosem volt. Lehet, hogy egyszer majd elvállal valami hosszabb ideig tartó munkát is, de egyáltalán nem biztos. Azt azért kiköti, hogy neki ne parancsoljanak, tud ő parancsolni magának. Erről beszél majd az anyja, ha hazamegy. Újra és újra elmondja, az öreg Jakab unokájának az esete lesz az érve, és lehet, hogy másról is szót ejt majd. Talán az apjáról. Talán valami másról. Talán kiderül az apja szomorúságának az oka is. Talán titkolnak előtte valamit. De mi titkuk lehet az ő szüleinek?

Ha valami történt volna, Kászoni biztosan említené.

*

Ott ment előtte Kászoni Béla, s mellette szorosán Bacskó Bandi. Egy fasorhoz értek, Bacskó Bandi kertje végénél álltak meg.

– Nem tudok aludni – mondta rekedten Kászoninak Bacskó Bandi.

Kászoni kérdően nézett rá.

– Amióta arról beszél nekem, rosszakat álmodok. És aludni sem tudok rendesen – erősítgette Bacskó Bandi.

Lelépett a keskeny kis árokba, lehajolt, kezével elkotorta a fűcsomókat: alattuk finomra ácsolt keresztet látott Fábián Kristóf.

Bacskó Bandi felemelte a keresztet.

– Látod – mutatta Kászoni Fábián Kristófnak –, íme, az emberiség legcsodálatosabb jelképe. A régi időkben, az isteneknek sok jelképet állítottak, mindegyik jelkép zárt, többnyire kerek formájú volt. A kereszténység megteremtette a maga jelképét. Nézd meg jól, ez a kereszt a világ minden tája felé nyitva van, minden irányba, láthatod, belefér a végtelen világ...

Kászoni megsimogatta a keresztet, aztán elfordult.

Fábián nem vett tudomást róla, hogy az öreg lezárta a beszélgetést, átlépett a keresztben és megállt Kászoni mellett.

– Mégis hisz Istenben?

– Igen. Mint most is. Vannak ilyen pillanataim. Felejtsük el... – állt mozdulatlanul Kászoni.

Fábián őt nézte, Kászoni pedig a botjára támaszkodva Bacskó Bandi házát.

Aztán, Fábián tekintetétől védve lehunyta a szemét. Kristófban élesen villant fel egy emlékkép.

– Emlékszik rá – kezdte –, vagy húsz évvel ezelőtt állt így a saját udvara közepén. Nagyon régen volt már.

– Régen volt – biccentett Kászoni.

– Egész éjjel az udvar közepén állt. Reggelre összeesett, aztán mégis tovább kellett állnia.

– Régen volt, nem akarok beszélni róla – Kászoni hangja megremegett.

Fábián akkor látta részegen az apját, és nemcsak az apját, de a többieket is a faluból, Gáspár Dánielt, Szabó Jánost... Régen volt, de mégis, ahogy Kászoni itt áll előtte, mintha most történe minden Bacskó Bandi kertje végében.

– Ne gondolj rá – hallotta Kászoni kérlelő hangját.

*

Az utcán dalolva vonultak a férfiak:

Egy a jelszónk, a tartós béke,

Állj be Kászoni a téeszcsébe!

Az asszonyok népviseletbe öltöztek, az utcasarkokon megálltak, összekapaszkodtak és énekeltek, de minden strófa végén Kászont akarták beállítani a téeszcsébe.

Valaki leitatta a férfiakat. Évek múltán is tanakodtak, hogy ki lehetett az.

A felpántlikázott szekér, amelyet részeg férfiak és táncoló asszonyok kísértek, befordult Kászoni portájára.

Kászoni már ott várta őket az udvar közepén.

Az asszonyok őt is körbetáncolták. A férfiak bambán, részegen ácsorogtak a szekér mellett.

Közben fekete autó fékezett a kapu előtt, két idegen férfi ugrott ki a kocsiból. Megállt mellettük Jeszenák is, az úthengeres.

Mindhárman elégedetten szemlélték a jókedvet.

Kászoni be akart menni az udvarról, amikor az egyik ismeretlen férfi ráordított:

– Nem mehet el! Ott fog állni egészen reggelig! Eddig te nyúztad őket, te szarházi, szemét! Most másképpen alakult a világ. Azoktól kapod vissza a sok rúgást, akiket megcsúfoltál!

Fábián Kristóf óvatos kíváncsisággal körbejárta a fekete kocsit, de aztán észrevette, hogy az apja már nem tud megállni a lábán, annyira berúgott, a ház végéhez botorkált és elvágódott. És támolyognak utána a többiek.

Hazaszaladt az anyjához.

Az anyja az öreg Jakabbal jött az apjáért. Nagy nehezen felcibálták a földről, Fábián Kristóf is segített. Az öreg Jakab és az anyja kétoldalról megkarolta a magatehetlent, és keservesen hazavonszolták.

Másnap reggel Kászoni még mindig ott állt az udvar közepén.

Később még egy szekér fordult az udvarra.

Ismeretlen emberek kihordták a házból a bútorokat, a padlásról a terményt, a konyhából az edényeket.

Kászoni Béla az udvar közepén állt és nézte.

Aztán térdre zuhant, előrebukott.

– Állj fel! – üvöltötte valaki.

Kászoni nem bírt felállni.

Belerúgtak.

Elcsúszott egészen a szekérig.

Belekapaszkodott a kerekbe, majd a lócsbe, és felállt.

Amikor elindultak a szekerek, elvágódott.

Fábián Kristóf, az öreg Jakab és Fábiánné ekkor már ott állt a kapuban és figyelte Kászoni Bélát: maradék erejével elvonszolta magát a ház végéig, az épen ébredező, kábult, elbárgyult arcú parasztok között a háttára fordult, kezét széttárta és bámulta az eget.

A nyögő, tápászkodó parasztok nem értették, hogy mi történt. Lassan talpra kínlódták magukat, átvágtak az úton vagy a kerten át indultak haza.

*

– Ne gondold rá – hallotta Kristóf újra Kászoni.

– Rendszerben van – intette.

Bacskó Bandi kicipelte a fasorból a keresztet.

– Az éjjel is rosszat álmodtam – csóválta a fejét. – Amióta Krisztusról beszélek, megzavarta a fejem.

– Mit álmodtál? – kérdezte Kászoni.

– Csak állt és nézett... – mesélte Bacskó Bandi. – Éjfél után megállt az ágyamnál és nézett. Mondtam neki, hogy én egy ember vagyok. Egy ember a tanyáról. Messziről jöhetett, mert fáradt volt nagyon. De engem nem ismert meg. Láttam, hogy nem ismeri az embereket, idegen voltam neki, láttam a szemén. Mondtam többször, hogy itt lakom a tanyán. Nem mindig laktam itt, de most itt élek. Krisztus sosem hallott az emberekről, nem hallott rólunk, nem emlékszik ránk... Kászoni úr megzavarta a fejemet. Ezt viszem és eltüzelem. Eltüzelem, mert éjszaka újra megjelenik.

– Mit akarsz? – nézte Kászoni.

– De hát mit akarnak maguk? – kérdezte Fábián is.

– Elmennin innen, ahogy már mondtam neked – fogta meg a karját Kászoni. – A puccsot. Kiderítenénk, hogy nem segítene nekünk az Isten, de nem hinnének nekünk az emberek sem. Kiadnám magamat prédikátornak, vagy ő – mutatott Bacskó Bandira.

– Na, ebből elég! – állította meg Fábián Kristóf. – Most szépen beül mellém a kocsiba és hazamegyünk.

Bacskó Bandi már messze járt tőlük. A keresztet a favágó tőke mellé támasztotta, majd az egymásra dobált száraz gallyak mellett megállt és vizelni kezdett.

Kászoni és Fábián Kristóf tekintete találkozott.

Kászoni kezdett el nevetni.

– Szóval puccsot akarnak. Be akarják bizonyítani, hogy Istenben nem hisz senki, de hogy ő maga sem létezik – Fábián Kristóf elgondolkodva nézte az öreget.

– Nem akarunk mi bebizonyítani semmit. Most már nem.

Bacskó Bandi megfordult, sokáig nézte a kert végében álló két alakot, majd lassan, kimérten levetette az ingét, összehajtogatta, a vállára csúsztatta, hogy majd erre vegye fel a keresztet. Nehezen mozdult meg, felemelte a kezét, mint-ha mondani akarna valamit Kászoninak vagy Fábiánnak, de aztán meggondolta magát. Megvakarta a fejét, megigazította a haját, majd az inget is a vállán, aztán lépett egyet oldalra, a hátát nekidöntötte a száraz gallykévéeknek.

Nagyra nőtt, hosszú farkú, vörös kakas állt meg előtte és élesen elkukorította megáll.

*

Fábián kilépett az út szélére, vagy tíz lépésre állhatott meg Kászonitól. A fák nem takarták előle a kilátást. A volt Ughy-tanya és a volt Kászoni-féle kisebb birtok határát kereste, jól emlékezett rá, hogy a két birtok találkozásánál, valamelyik magasabb dombon állt a fából ácsolt messzelátó. Azon túl már Perényi gróf birodalma húzódtott, oda már Fábián emlékezete szerint senki sem járt az ő falujából. Perényi gróf uradalma ma egy állami gazdaságé, már akkor is így volt, amikor idejárt kapálni az apjával a tanyára. Itt kapott egy kis sovány homokot Fábián András, amikor hazajött a hadifogságból.

A Kászoni-birtokról nem akart beszélni, de a messzelátóról szívesen megkérdezte volna: miért építették arra a magaslatra? Megfigyelni az ellenséget? Hiszen ebben a században egy tíz méter magas fatákolmány nem védhet meg semmilyen ellenségtől. Lehetséges, hogy Perényi gróf a Kászoni és az Ughy család támogatásával birtokai védelmére építette, hiszen erről a pontról valóban jól látható a környék, egészen a falvakig.

Azonban hiába kereste, már nem találta.

– Elhordták a messzelátót? – kiáltott oda Kászoninak.

– Már régen. Elégették. De jól is van így, mert lett valami haszna. Ha az idő eszi meg... Így legalább megmelegedett mellette valaki – tárta szét a karját Kászoni.

*

Fábián szeretett volna még többet tudni a messzelátóról. Azokban az években, amikor az apjával itt kapált, s ugyanúgy, mint most, valamerre az Ughy-tanyán túl, a kis kápolnában elharangozták a delet, elindulhatott a kútra vízért, közben felmászott a kilátóba is, onnan integetett az apjának, onnan kiabált. Az apja felemelte a kapóját, valahol középen fogta a nyelét, kinyújtotta a karját, kicsit felfelé, és a másik kezével levéve a kalapját is, visszaintett neki. Ott fent összesűrűsödött a meleg, égette a talpát a sok-sok barnára aszalódott, egymásba illesztett gerenda. Távol némán és kiszolgáltatottan terült el a falu. A reformátusok temploma emelkedett a legmagasabbra, úgy látta, mintha a Kraszna felé dőlné, de csak a kápráztható, éles fény miatt látszott így. A katolikus templom

karcsúbb volt; az óriási tölgyek koronájából vakító fehéren – mint egy óriási nagy égő gyertya – akarta elérni az eget, ami ugyanolyan kék volt, mint most az erdők aljánál ringó nagy gabonatóbla. Leginkább mégis a csendet szerette a messzelátó gerendáin állva. A homokdombok között kanyargó hűvös szekérutakon nesztelenül távolodtak a lovas kocsik, a hangokat elnyelték a lombok. Az akácok is elvirágoztak már, csak itt-ott, ahol nem perzselte annyira a nap tüze a fákat, árválkodott néhány fehér fürt, zümmögtek a vadméhek, a kakukkok hangja az erdők mélyéről kúszott fel a messzelátóig. A természet a kora délutáni nyárban simogatóvá és bensőségesse tette a létezés máskor érzett idegenségét, megmagyarázhatatlanságát. Biztonságosnak és könnyűnek érezte ezeket a napokat. Az apja ott dolgozott előtte, két kisebb domb után az övéké következett. Az apja a napraforgót kapálta, hajladozott a dereka, minden új napraforgótónél megismétlődtek a mozdulatok, nem túl mélyen körülvágja a földet, kicsit felmozgatja a gyökereknél, ezt apró, kicsi mozdulatokkal végzi, majd nagyobb ívű kapalendítésekkel új földet dobál a növény tövéhez. Kemény munka, különösen a kora délutáni forróságban, de a napraforgó jól megfizet majd, mondogatta az apja. Lesz olaj, kevés zsír marad úgylis. El kell vinni a zsírt a boltba, nem adnak érte semmit, amióta ez az új törvény van, ez a beszolgáltatás. Érdemes foglalkozni a napraforgóval. Még egy kis olajpogácsa is lesz majd a disznónak. Hiszen, ha ez a beszolgáltató ember, ez a Jeszenák nem lenne olyan szigorú, és szemet hunyna afölött, hogy bélzsírt adnak le az asszonyok! De nem, ez a Jeszenák nem, ez megszagolja, megvizsgálja, összemaszatolja magát, de kideríti, hogy bélzsír van a kannában, és akkor visszaküldi. Muszáj vinni a drága jó zsírt, még három hold után is, még egy-két disznó után is, be kell vinni az államnak. Jeszenák pontos ember. Így hát érdemes a napraforgót kapálni, nem lesz sok, a homok sem a legjobb, de még mindig jobb napraforgót, mint krumpelit vetni. Az még ki sem kelne, még annyit sem hozna, mint amennyit elvet az ember fia. Ezért kell hát pontosan, lelkiismeretesen, igazán lélekkel megkapálni a napraforgót évente háromszor is, mondogatta az apja, s a fiú igyekezett is jól kapálni. Délelőtt még bírta is, de ahogy harangozni kezdtek a kápolnában, ment a fasorhoz a korszóért, hogy friss vizet hozzon a messzelátó mellől. Ez az ő munkája volt, a friss, éles, jéghideg vizet ő hozta el a kútról. De előtte felmászott a messzelátóra, hogy az apjának integessen, hogy igen, ő az, ott van, figyeljen ide, ő felülről és jó messzire ellát, a forróság égeti az arcát, ellát egészen a Krasznáig. Arra párás a látóhatár, de egyébként olyan itt a nyugalom, akár a holdon vagy a messzi csillagokban, amiket esténként figyelhetett meg, amikor hazaindultak a tanyáról, és nem látszott már a messzelátó sem, mert beleveszett a mögötte sötétlő erdő koszorújába. Előfordult, hogy egész úton meg se szólaltak, s ahogy közeledtek a házukhoz, az apja odaadta a kapát a fiának, és dudvát szedett az ölébe, hogy másnap reggel majd odalökhesse a disznók elé. Ha hazaért, leült a tornácra, kinyújtotta a lábát, rágyújtott, az udvart bámulta, s ilyenkor mindig azon töprengett, hogy el kellene mennie valahová dolgozni, mert abból a három hold földből, amit kapott, nem tudnak megélni. Valami állandó munka kellene. Aztán elmondta azt is, hogy nem erre számított, amikor a háborúból hazajött, nem tudta megmondani, hogy miért, de nem erre számított. Az eszébe sem ju-

tott, hogy belépjen a téeszbe, hús tagja, ha volt a termelőszövetkezetnek, és éppen azok léptek be, akik annak előtte, a reakciós világban sem szerettek dolgozni. Nem lépett be Gáspár Dániel, Szabó János és Kristin Máté sem. A belépők első munkája éppen az volt, hogy széthordták Ughy uraság minden ingóságát, loptak éjszaka és nappal, és nem mert szólni senki sem. Pedig mindenki beszélt erről, de olyan csendben volt a falu, akár az éjszakai temetők. A tanyát, azt igen, a sovány homokot mégis szerette. Az apja délutánonként már nem hagyta dolgozni, kétszer is elküldte friss vízért, és úgy intézte, hogy délutánra is maradjon még egy kis ennivaló, hogy legyen ürügy a pihenésre. Nekidöntötte a hátát a fa törzsének és gyönyörködött a frissen kapált napraforgóban, „na látod, most lenne jó egy kis eső, kapálás után, már így is, szemlátomást nő minden...”, aztán lehunyta a szemét, izzadt tenyerét beletörölte a nadrágjába, szunyókált. Kristóf nem mozdult mellőle, figyelte, hogy az apja alvás közben is meg-megérintette ujjaival a földet, csak éppen... csak éppen a földhöz, azazhogy az élethez való ragaszkodás, amit megérezett és megértett a fiú is, sokkal erőtlenebb volt, mint az a tehetetlenség, ami szorongatta-fojtogatta az apját, bármennyire nem akart tudomást venni róla. Elég volt csak a szegényes kis földjére nézni, amelyen – lassan már harmadik éve – csak napraforgót vetettek. Egyszer ugyan tengerivel is próbálkoztak, de nem sikerült. Az apjának a napraforgóban volt minden bizodalma. Nézte a földjét, a határt, otthon meg késő estéig kinn állt a kapuban, hallgatta, hogy a kert alatt az árkokban fel-felbrekegnek a békák. Megvárta a feleségét, amíg hazajön a fiával a májusi ájtatosságról, kinyitotta a kiskaput, eldobta a cigarettáját. Bementek együtt a házba. Csendesek voltak az esték, mint amilyenek száz vagy kétszáz évvel ezelőtt lehettek, a falevelek friss illata, az esték hűvöse bezúdult a nyitott ablakon. A feje fölött a falon Jézus vagy talán maga az Isten nézett le rá a megsárgult keretből, kitarta a karját, körülötte fénylő karácsonyfák, a csendesség, a jóság, a boldogság paradicsomi tája, akár a templomban, a bejárat fölötti képen. Egyszer, éppen a hittanóra vége felé (furcsállotta, hogy egyedül jött csak a hittanórára, a többiek lassanként elmaradoztak), nézette a bejárat fölötti képet. Az otthonira emlékeztette. A pap ott ült vele szemben, éppen azt akarta elmondani, hogy a hittankönyvből mit tanuljon, aztán egyszer csak felugrott, idegesen járkált a padok között. A hittanórákat csak a templomban tarthatta meg, az iskolából kitiltották. Ezt is Jeszenák intézte, aki a beadásnál felügyelt, Kristóf hát nézte a bejárat fölötti képet, s egyszer csak belépett az apja a templomba. Levette a kalapját, lassan közeledett, megállt a pap előtt. Nagy sokára közölte csak, hogy hazaviszi a fiát, mert nem tanulhat tovább, ha hittanórára jár. Márpedig ő azt szeretné, ha tanulhatna. Paraszt már nem lehet, a parasztnak már vége, arra már nem építheti az ember a jövőjét. „Így hát, tisztelendő atyám, most azonnal haza kell vinnem a fiam.” És akkor megfogta az apja a kezét, lassan kísért vele a templomból. A kertek alatt ballagtak haza, az apja markában szinte eltűnt a fiú keze. Az apa nagy sokára tette csak fel a kalapját. Már éppen befordultak a kertjükbe, amikor az anyja termett előttük. Nekiesett a férjének, csépelte, ütötte-verte a hátát, a karját. A férje szótlanul tűrte. „Csak az Istenben bízhattunk eddig is, ki fog vigyázni ránk, elpusztulunk, az Isten segítsége nélkül, halálunk után kivet a föld is magából, mi lesz a fiaddal?” –

sikoltozta az anyja, és ütötte a férjét, aki hátrált előle, „haza ne gyere!” kiáltotta. Fábián szóltanul állt, várta, hogy elinduljanak már, majd hazamegy ő is. Az aszszony imbolyogva megindult, maga után intve a fiát. Aztán meggondolta magát, halkan visszaszólt a férjének: „na gyere, mit állsz ott”. Szóltanul mentek végig a mezsgyén, nem veszekedtek tovább. Lassan elmúlt ez a délután is, anyja megvetette az ágyát. Lefekvés előtt megmosdatta, mint amikor Panyolára bicikliztek a fenyőkért. Kristóf kinézett az ablakon. Apja a fenyőket öntözte, anyja megtörölgette a falon függő Jézust, megigazította a fiú dunyháját. Jöttek és elmúltak a csendes, fenyőszagú nyári éjszakák, a hajnali gyaloglások a tanyára, a déli harangszó a kápolnában. A messzelátóról egyre ismerősebben bámulta a vidéket, egyetlen nap alatt többször is átélte, hogy az idő múlása miként telepszik arra a világra, amelyet ő megváltozhatatlannak hitt, s amelyről azt gondolta, hogy mindenáron, minden körülmények közt szeretnie kell. Benne lehet élni ebben a világban, akár a madarak, a fenyőfák az ablakuk alatt és a folyók a falun túl. A messzelátó még mindig ott tornyosult a magaslaton, az árnyékos úton lehűtötte meztelen lábát a homok, újra és újra elment vízért, a messzelátóról integetett, és közben múltak az évek. Most már nemcsak az ő földjükön nőtt napraforgó, de mindenütt a messzelátó körül. Rájött, hogy a napraforgóknak olyan a szaga, mint a mezei virágoknak, mint a templomkertben nőtt mezei rózsáknak. Itt, az erdő mellett, olyan volt a táj, mint egy kis sziget, csak a tenger morajlása hiányzott, hogy körülvegye a dombok közé szorult délibábot. A sziget elhúzódottnak volna akár a máramarosi hegyekig is... Csak a távoli, a meleg tengerek közepén lehet ilyen csendtől, halk moccanásoktól, elhaló reccsenésektől zsúfoltnak a világ. Az esteledő égboltról fátyolként ereszkedett le a sötétség, egyetlen fénypont nem gyulladt ki a földeken. A hold nagyon korán feljött, a messzelátó úgy posztolt az erőd szélén, mintha ezer éve, régi kihalt népek állították volna oda, hogy őrködjön a világ felett.

*

Kászoni és Fábián visszaindult a kocsihoz. Kászoni, még mindig az iménti jelenet hatása alatt, Bacskó Bandi álmát boncolgatta:

– Azt gondolom, hogy igaza volt a bolondnak. Az Isten számára az emberen kívül rengeteg fontos dolog lehet még. Egyáltalán nem biztos, hogy nélkülözhetetlenek vagyunk számára. Csak az egyik lehetőség vagyunk a kezében, titokzatos terveit bizonyosan segíthetjük, de ha nem élne ember a földön, akkor is megvalósíthatná őket.

– Hát teljesen mindegy, hogy létezik ember a földön, vagy nem létezik? – nézett rá kérdően Fábián.

– Nem tudom – tárta szét a karját Kászoni. – Ami az emberi történelmen kívül esik, nem tartozik ránk. Az emberen kívüli szándékokkal és elvont magyarázatokkal semmit sem tudunk kezdeni.

– De ha mégis tudomásul vesszük vagy esetleg feltételezzük, hogy nincs ránk szükség...

– Akkor eggyel több okunk van a kétségbeesésre. Az idő elmúlik felettünk anélkül, hogy bármit is megsejtenénk saját létezésünk okáról, a halál pedig csak

növeli helyzetünk hitványságát. Nézd csak – fényesedett meg Kászoni tekintete –, nemsokára kalászosodik a gabona. Nyugodalmas és néma a világ. A tanyán még úgy érzi magát az ember, mint elhagyott, messzi szigeteken...

Fábián megütközve kapta fel a fejét.

– Igen, azért járok ide... A falu sem az igazi már. Az emberek belehajszolják magukat olyasmikbe, aminek nem látják a végét. Nemhogy a másik emberrel, de még magukkal sem törődnek, a világ mai állása csak segít nekik ebben... Most azon töprengsz, hogy mi volt, amikor én voltam itt az egyik birtokos?

– Nem gondolok semmire – ráncolta a homlokát Fábián.

Az öreg nem vett tudomást a közbeszólásáról.

– Megmondom én neked!

– Csak ne mondjon semmit – csattant fel Fábián, és beindította a motort.

*

Otthon anyja kinyitotta a kaput, Kristóf behajtott az udvarra.

– Mi a baj, édesanyám? – szállt ki riadtan a kocsiból.

– Szerencse, hogy apád hazajött, hogy ilyen hamar hazajött... Lefeküdt, menj be hozzá gyorsan.

Az apja ott feküdt a heverőn az ablak mellett. Csak a cipőjét dobta le, ünneplő fekete ruhájában, fehér ingben kuporgott felhúzott lábbal, a falnak fordulva.

– Hazajött a fiad – állt meg mellette a felesége.

– Tudtam, hogy jönni fogsz – fordult vissza Fábián, görcsösen szorítva tenyerét a gyomrára.

– Hívni kellene orvost – aggodalmaskodott Fábiánné.

– Tudtam, hogy jönni fogsz – ismételte Fábián András, összeszorított fogakkal.

Kristóf rémülten kérdezte az anyját:

– Mi baja?

Nem kapott választ.

– Ülj le – intett az apja. – Jöttél utánam? – próbált mosolyogni.

– Jöttem – nyelt nagyot zavarában Kristóf.

– Na, semmi baj, elmúlt a fájásom – könnyebbült meg Fábián, és lassan felült a heverőn.

A hirtelen rohamtól azért még kábán bámult maga elé.

Amíg Fábiánné kiment vízért a férjének, Kristóf megkérdezte az apját:

– Mi történt, hogy ilyen hirtelen...?

– Nem tudom – Fábián András hangja fakó volt, szomorkás.

Kristóf odament az ablakhoz, rákönyökölt a párkányra. Csak a fejét fordította az apja felé, s hogy a fénytől védje a szemét, tenyerével tartott árnyékot magának.

– Jobban vagyok – sóhajtott az apja.

Lassan lefordult a heverőről, megigazította a ruháját. Kiment a verandára a kis kerek fali tükörhöz, ujjait végighúzta az arcán. Elgondolkodva bólogatott.

A felesége állt meg mögötte, várta, hogy visszaforduljon, a kezében ott volt a korsó víz.

– Egy kis bort hozzál – kérte Fábián András. – Iszol te is! – nézett a fiára. – Csak nem rohansz megint vissza?

Fábián Kristóf nem válaszolt.

– Nem kellene mégis orvost hívni? – törte meg a hirtelen támadt csendet kis idő után.

– Nem. Majd csak elmúlik a fájás. Addig élni fogok, amíg haza nem jösztek Olaszországból.

– Hogyan? – rémült el Kristóf.

– Az orvos ugyan nem mond semmit, meghalni sem szeretnék, hisz nem tudom, mi lesz veletek nélkülem, de tudom, ilyen fájdalmi csak a halálos betegnek lehetnek. Én tudom, mi a betegség. Mi a halál. Megjártam a frontot. Azt is tudom, hogy a halál ellen nem lehet orvosságot adni. Nincs rá orvosság.

Fábiánné letette a bort, a poharakat.

– Az éjszaka rosszat álmodtam nálad. Nem akartam ott meghalni, hogy még holtan kelljen visszacipelnetek a faluba. Nem aludtam...

– Lehet, hogy azért érezte magát rosszul – élénkült fel a fia.

– Lehet, nem tudtam aludni.

– Na látja. Feküdjön le gyorsan, aludja ki magát.

– Lefekszem – derült fel egy kissé az apja. – Le fogok feküdni, és kialszom magam. Gyöngébb is vagyok. Gyenge, érted?... – nyomta meg a szót.

– Értem – bólintott a fia.

Fábián András töltött a piros borból.

– Igyál te is velünk – kérte a feleségét Fábián.

Az asszony is odaült az asztalhoz.

Koccintottak.

Fábián András végigsimította a poharát. Nézegette, a pohárban megcsillant a bor, egy kicsit megütötte, aztán emelte csak a szájához. Lassan ivott, behunyt szemmel, a bal kezét is megemelte kissé, aztán erőltlenül ejtette vissza. Újra töltött, s közben a feleségét nézte.

– Ki érti ezt? Az ember nem szeretne meghalni, aztán mégis beadja a kulcsot. Akarata ellenére hal meg az ember... Hát.

– Hagyd már abba... – rimánkodott a felesége.

– Abbahagyom – hagyta rá, de aztán mégis folytatta.

– Látod, itt van ez a pohár, ha akarom, ide teszem az asztal sarkára, ha akarom leejtem a földre, ha akarom teletöltöm borral, de ha meg kell halni, mit tehetne az ember? Nem rakosgathatja... kénye-kedve szerint. Nem kerülhetem ki, senki sem kerülheti ki... Mindig azt hittem, hogy az én szegénységemnél nincsen nagyobb nyomorúság. De mégis van, hát hogyan lenne! – keserűen kacagott, gyorsan felhajtott még egy pohárral.

– Nem ennél valamit? – szólt reménykedően a felesége.

– Nem – rázta a fejét Fábián. – Ha eszem, rögtön előjön az az undok fájás a gyomromban.

A nagy ablakon át látták Kászoni fejét, lassan, kímérten lépegetett végig az udvaron.

Fábiánné kiment és behívta, leültette az asztalhoz, tiszta poharat tett elé.

Az öreg megköszöri a torkát, aztán kibökte:

– Kint voltunk a tanyán.

– Elhordták a messzelátót a dombról – mélázott el Kristóf.
– Nem volt rá szükség – mondta Fábián András.
– Nem – értett vele egyet Kászoni.
– Meg nincs is, aki felmásszon rá – tette hozzá Fábián András.
– Nincs, most már nincs – bólintott Kászoni.
– Még a madarak is elszoktak onnan, annyi már a gép, a traktor – folytatta Fábián András.
– Annyi – bólogatott rá Kászoni.
– Megismerte még a földjét? – szólt közbe az asszony.
– Nem nagyon – tűnődött el Kászoni.
– Sokat gondolkodtam a maga sorsán – nézte az asszony. – Elvették a földjét, de nem kellett volna úzni, meg mindenéből kiforgatni. A többi birtokos elment a faluból, maga ittmaradt... Adhattak volna pár hold földet, éppen annyit, amiből meg lehet élni. Így bizony. Ezt kellett volna csinálni.
– Ezt kellett volna csinálni – ismételte Fábián András.
– De már utána vagyunk – sóhajtott fel az asszony.
Fábián András újra töltött, Kászonival is koccintott. Fábián azonban már nem itta meg a magáét: felállt, bement a szobába.
– Én nem utazom el – fordult Kristóf az anyjához.
– Nyugodtan elutazhatsz – az anyja hangja nem remegett, de nem is nézett a fiára. – Az orvos sem tudott biztosat mondani. Nem hal meg az ember olyan könnyen.
– Csak az utazás miatt mondja – próbálta elkapni a pillantását a fia, s biztos volt benne, csakugyan így is van.
– Ha már beleöltél ennyi pénzt – sóhajtotta Fábiánné. – Apád még hosszú-hosszú évekig élélhet, hát hogyan, mit is beszéllek. Ha holnap sem javul, beme-gyünk a kórházba. Rendbe hozzák, annyi embert rendbe hoznak a kórházban.
Fábián állt meg az ajtóban, még meghallotta a felesége utolsó szavait.
– Nyugodtan utazhatsz fiam – mondta halkan.
– Apád még fiatal ember – erősködött Kászoni is. – Fiatalon annyi mindent kibír az ember...
– Hát az vagyok még, fiatal. Kászoni úr, magához képest fiatal vagyok, az biz-tos – mosolyodott el keserűen Fábián András.
Kristóf felugrott az asztaltól.
– Hát maguk eddig még nem voltak a kórházban?
Az apja lehajtotta a fejét.
– De voltunk. Ott tartottak egy kis darabig, aztán meg hazaküldtek...
– És? – Kristóf nem értett semmit. Egyikről a másikra kapta a tekintetét. Nyil-vánvaló volt, hogy titkolnak előtte valamit.
– Hazaküldtek. Biztosan azért, mert egészséges vagyok.
Fábián András még mindig lehajtott fejjel állt az ajtóban.
– Hát akkor nincs semmi baj – veregette meg Kristóf karját kényszeredett ne-vetéssel Kászoni.
– Látod, hogy itt vagyok... Ha beteg lennék, akkor nem állnék itt veled szem-ben. Utazz csak el. Meg írsz is majd... Örülök fiam, hogy elutazol...

– Rendben van, ahogy gondolják – fordult ki Kristóf a verandáról.

*

Elsétált a hátsó udvarig. A kertben hosszan sorjázta a gyümölcsfák. A baromfiudvaron tyúkok kapirgáltak a friss szalmában, s egy ugyanolyan nagyra nőtt kakas uralkodott itt is, mint a tanyán, Bacsó Bandi udvarán. A tyúkok elégedetten káráltak, az egyiknek a szemébe sütött a nap, kinyújtott nyakkal az égnek fordította a fejét, s mintha titokzatos hangokat hallgatna, nem mozdult, szélütötte állt tovább. A nyári délután csendjét furcsállhatta, aztán belekapott a földbe, és tovább billegett a kerítés mellé, a hűvösbe. Fábián Kristóf szívesen lement volna most a kertbe, hogy egészen biztosan egyedül legyen.

Az lenne talán a jó, ha minden úgy maradna, mint eddig volt: ha sodorná magával tovább a sok apró jelentéktelen esemény, értelmetlen készletelés, ami csak látszólag csábít kellemességekre; az lenne a jó, ha tovább úzná a kínzó menekülési ösztön egyik helyről a másikra. S közben újra meg újra átelné a felélénkítő kíváncsiság elfulladását, keresné az emlékezetre alig érdemes helyeket és embe-
reket... Talán így lenne jó élni továbbra is. De innen nem futamodhat meg. Itt kell maradnia, segíteni, figyelni, itt kellene maradnia az idők végezetéig az apjával, itt aludni a szomszéd szobában a szülei mellett, hetekig, éveket. Meg kellene próbálni. Ha szükség van rá, ha nincs, ezt kellene tenni.

*

– Megtennél nekem valamit? – riasztotta fel az apja hangja. – Nem akarom, hogy az anyád tudjon róla... Menj el Kristin Mátéhoz, mondd meg neki, hogy jöjjön el, még ma. Várd meg, és gyertek együtt.

– Mit akar Kristin Mátéval?

– Ne törődj vele. Hívd el. Menjél egy kicsit később. Anyád megy a templomba, azalatt gyertek, míg ő odavan – kérte az apja. – Vidd magaddal az öreget is – intett az udvaron közeledő Kászoni felé. – A falu végén épített magának szép nagy házat, megtaláljátok.

Amikor Kászoni meghallotta, hogy el akarják hívni Kristin Mátét, megpróbálta lebeszélni Fábián Kristófot. „Minek felbolygatni azokat a régi időket”, ilyenfélét motyogott, hümmögött, de Kristóf megérezte, hogy az apjának nagyon fontos ez a találkozás.

– Egyetlen haragosa apádnak – mondta nyomatékkal Kászoni.

– Nem baj. Megpróbálok elhívni – bizakodott Kristóf.

*

Korán ébredt a falu, mert Kristin Máté végigment az utcákon, s a géppiszto-lyából egy-egy sorozatot eresztett a levegőbe, így hívta az embereket a templom elé, a térre. A nap alig bukkant még fel a Kraszna mögött, a kerítések nyirkosan sötétlettek. Ősz volt már, a leghosszabb évszak ezen a vidéken. A parasztok csóválták a fejüket, hogy néha tavasztól télre is őszi időjárás uralkodik, pedig az lenne a helyénvaló, hogy nyáron nyár legyen, s az ősz csak akkor mutatkozzék, amikor annak – a maga kialakult rendje szerint – eljön az ideje. „Decemberben csak hadd fújjanak a hideg szelek, kell az ember bőrének, meg kellene a nagy

havak is. Így éltek őseink is. Minek kell felborítani azt, ami örökké egyformán volt." Erre az őszre mégsem panaszkodhattak az emberek. A rossz kövesútra felhordták a szekerek a sarat, az árkok megteltek vízzel. Az utcákra szabadult libák a szárnyukat próbálgatták (néhány liba ereszmagasságig tudott felrepülni), aztán lehuppantak az árokba, és a szekerekről lepotyogott cukorrépat tépdesték egészen a korai sürvedésig, amikor beterelték őket az udvarokra.

Ott álldogáltak már sokan a téren. Kristin Máté piros-fehér-zöld karszalagot húzott fel a karjára, és a géppisztolyt a vállára vetve várakozott.

– Menjen el valaki Jeszenákért! – kiáltotta. – Jobb, ha ő jön el, mintha én mennék érte!

Aztán odaállt az emberek elé.

– Na, most figyeljete! Gyertek utánam! – rikoltotta.

Belépett az iskolaigazgató kapuján, az ajtónál illedelmesen kopogott. Az igazgató pizsamában nyitott ajtót.

– Igazgató úr! Ha lenne szíves velem jönni...

– De hova, kérem? – hápogta az igazgató.

– Most már nem kell félni... Elmúlt az a világ. Jön szépen, felöltözik, és jön utánam. Mindig csak utánam. Jönnie kell – emelte fel a hangját Kristin –, most azonnal!

Megvárta, amíg az igazgató magára kapta a ruháját, aztán maga elé engedve a remegő öregembert, kiment.

– Hova visz kérem? Mit akar? – jajveszékelt az igazgató, de Kristin nem válaszolt.

Átmentek a téren, Kristin karjánál fogva maga előtt tolta az öregot. Becipelte a templomba, de a küszöbről visszaintett a téren állóknak:

– Jöjjenek!

Néhányan a templomajtóban várakoztak már, de sem ők, sem a kinn állók nem mozdultak.

Kristin az orgonához ültette az igazgatót, ő meg fújtatott.

– Játsszon! – reccsent rá az öregre. – Maga tud rajta! Na, gyerünk! – biztatta szelídebben, látva tétovázását.

Az orgona hangja kihallatszott a térre. Kis idő múlva abbamaradt az orgonálás, Kristin jelent meg az ajtóban.

– Jöjjön valaki fújtatni! – kiáltott.

Egy sovány parasztember megmozdult, lassan bement a templomba.

– Egész nap szólni fog az orgona! Éjfél! – rendelkezett Kristin Máté.

A templom előtt ott ácsorogtak az emberek. Semmi rosszat nem láttak abban, hogy eddig nem orgonálhattak a templomban, most meg igen. Kristin Máté elégedetten sétált oda hozzájuk.

– Emberek, jó lenne, ha nem csak egyedül lennék! Akinek fegyvere van, eldugott vadászpuskája, bármi, jöjjön hozzám. A járásnál várnak bennünket – nem folytatta tovább, mert meglátta a közeledő Jeszenákat.

Kristin Máté nevetett.

– Állj oda, a kerítés mellé! – ordított Jeszenákra.

A géppisztolyt lekapta a válláról.

Jeszenák nem mozdult. Biciklivel jött, ott tartotta maga mellett, mind a két kezével szorongatta a kormányt, szinte ráfagyott a keze a hideg vasra.

– Hallottad ezt a szót, hogy szabadság? Sza-bad-ság! – harsogta nevetve Kristin Máté. – Állj a kerítés mellé!

Jeszenák fel akart ugrani a biciklire, hogy elhajtson, de Kristin elkapta a karját.

– Hallod? Orgonálnak a templomban... – sziszegte az arcába hajolva.

– Hallom – szólalt meg végre Jeszenák.

– Nahát. Odaállsz a kerítés mellé – lökött rajta egyet Kristin. – Ötvenkettőben a falhoz állítottál, én meg a kerítés mellé állítlak. Kerítés vagy fal, mindegy! Dettó. Ugyanaz.

Jeszenák a kerítés elé állt.

– Mit akarsz? – nézett Kristin szemébe.

Az a karját felemelve körbefordult, fogait kivillantva nevetett.

– Bárki idejöhét. Nyakon lehet ütni, szájba lehet vágni, seggbe lehet rúgni, szembe lehet köpni, amit csak akarnak!

Hórihorgas, negyven év körüli férfi toppant ki a tömegből. Kristin mellé érve megtorpant, aztán előbbre lépett, leköpte Jeszenákot. Komótosan odament a biciklihez, először az első, majd a hátsó kereket taposta szét, az összevissza görbült ócskavas halmot felkapta, kétszer is a földhöz vágta, aztán behajította az árokba. Nagyot fújt, körülnézett, aztán elballagott a térről. A többiek nem nyúltak Jeszenákhoz, hiába uszította őket Kristin.

– Na jó, akkor most én jövök – babrálta Kristin vészt jóslóan a géppisztolyt. – Mi tetszene jobban? Felakaszalok egy póznára vagy agyonlőjelek? Mert ha én nem lövök, majd jönnek mások.

Fábián András félrehúzódva, cigarettáját meg-megszíva figyelte a géppisztolyával hadonászó Kristint. A lesunyt fejű, tétova emberek csoportjából akkor előmerészkedett az öreg Szabó János. Elejét akarta venni a lövöldözésnek, szólni akart, és közben bizonytalan mozdulattal a fegyver után nyúlt. Kristin vadul félrelökte Szabó Jánost, az öreg elvágódott, a feldühödött Kristin ráfogta a géppisztolyt.

– Agyonlövöm magát is! Ezt védi! – tajtékozott Jeszenákra mutatva.

Szabó János csak nem tágított. Keservesen feltápáskodott, közben magyarázni igyekezett Kristin Máténak, hogy „megásod a saját sírodat is, aki fegyvert használ, fegyver által vesz el”, de csak azt érte el, hogy az őrzőngő őt is a kerítéshez akarta állítani.

– Menjen maga is, álljon mellé! – ordította.

Fábián András ekkor odaugrott mögé, lefogta a kezét, a géppisztolyt nagyot koppant a földön. Kristin Máté hánytavetette magát, de nem tudott kiszabadulni Fábián szorításából.

– Nyugodjál meg! – ordította Fábián.

Szabó János felemelte a fegyvert, Jeszenák pedig kihasználva a kavardást, elfutott.

Kristinnek sikerült kitépnie magát Fábián vasmarkából. Szembefordult vele, meglökte.

– Nem félek! – ordította és ököllel Fábián arcába csapott.

Lihegve, összehúzott szemmel figyelte Fábiánt. Az végighúzta ujjait az arcán, lassan megkerülte az embereket, a kerítéshez lépett, kirántott belőle egy karót, azt szorongatva nézett farkasszemet Kristinnel.

– Nem akarlak látni! – sziszegte fenyegetően.

Az emberek Kristint győzködték, hogy jobban teszi, ha most szépen, csendben, békességben hazamegy. És Kristin hátrált, aztán eloldalgott. Szégyenkezve vissza-visszanézett, de hogy távolabb jutott, tettetett hányavetiséggel zsebre vágta a kezét, meg-megbicsaklón füttyörészett. Befordult a járdára. Megállt, várt egy kicsit, de látva, hogy senki sem törődik vele, fejlődgetva elindult haza.

*

A kiskapu fehér kilincse csattant egyet. A hátsó udvaron dolgozó Kristin Máté előjött a zajra. Megismerte Fábián András fiát és Kászoni Bélát. A vasvilával hirtelen nem tudott mit kezdeni, aztán várakozóan mindkét tenyerével rá-támaszkodott a nyél végére, úgy figyelte a két közeledőt.

– Jó napot, Kászoni úr! – köszöntötte az öreget, és kezét fogott Fábián Kristóffal is.

A hátsó udvaron vadonatúj, hosszú istálló, fehérre meszelt disznóól, kisebb raktárépületféle sorakozott egymás mellett.

– Látom, a lovaiddat eteted – mondta elismerően Kászoni.

– Igen – nézett körül büszkén Kristin Máté.

– Van, aki nyulakat tart vagy galambot, disznót, ő meg lovakat. Felneveli, eladja – magyarázta Kászoni Fábiánnak. – A legjobb üzlet mostanában a ló.

– Attól függ – jegyezte meg Kristin Máté. – Változó ez is, mint az időjárás.

Kristin még mindig a villa nyelére hajolva nézegette vendégeit, szerette volna már tudni, hogy minek köszönheti a látogatást. Mit akarhatnak tőle?

– Édesapám szeretné, ha eljönne – mondta halkan Fábián.

– Hozzátok? – ütődött meg Kristin. – De minek? Hiszen épp itt jön ő is – mutatott ki az útra.

Valóban Fábián András közeledett. Belépett a kiskapun, közben végigsiklott a tekintete a fehérre festett vaskerítésen.

– Úgy illik, hogy én jöjjek el – kezdte határozottan.

– Hát, akkor talán bemennénk hozzánk, itt mégsem beszélhetünk! – kapott észbe Kristin.

– Nem, nem – rázta a fejét Fábián András. – Csak azért jöttem, mert nem szeretném, ha harag lenne köztünk. Évek óta készültem már ezt megmondani.

– Harag? – gondolkodott el Kristin. – Köszöntünk, mindig is köszöntünk egymásnak.

– Igen – bólintott Fábián.

– Az a dolog, ötvenhatban... Régen volt már, azóta annyi baja volt az embernek – mondta lassan, a bizalmatlanság utolsó ellobbanásában Kristin.

– Igen... De börtönben is voltál – nézte Fábián András.

– Voltam – biccentett Kristin Máté.

– Több évig voltál – erősködött Fábián András.

– Több évig – hagyta helyben Kristin Máté.

– Bántottak?

– Kibírtam... – mondta halkán Kristin Máté.

Kis szünet után folytatta csak.

– De András, nem voltál hibás... sem Szabó János, sem más. Azóta se szól nekem senki, hogy mennyi lovat tartok, ilyesmi. A politika meg volt, ahogyan volt. Ha az igazságra vagy kíváncsi, még halás is lehetek neked. Meg aztán én mindig is köszöntem, mindig is köszöntem, ezt nem mondhatja senki...

– Ez igaz – erősítette meg Kászoni.

– És neked is! – fordult Kristin Fábíán Kristófhhoz. – Ha hazajöttél, ha meglátalak, mindig is köszöntem. Nem hordom én fenn az orromat.

– Csak nem akartam, hogy harag legyen közöttünk, azért jöttem el... – ismételte Fábíán András.

– Értem én, már hogyne érteném – szólt közbe gyorsan Kristin. Zavarában a villát forgatta a kezében. A felesége is megjelent a lakásuk ajtajában, integetett, hogy jöjjenek be, az udvaron mégsem álldogálhatnak!

– A lovaidat szeretném látni – indult meg Fábíán.

Leballagtak a hátsó udvarba, megálltak az istállóajtóban. Rágyújtottak, úgy bámulták a lovakat.

*

Már sötétedett, amikor hazaindultak. A kihalt, hosszú úton, az egyforma kétablakos, sátortetős téglaházak ablakaiból kiszűrődött a televízió kék derengése. Az utcai lámpákat még nem kapcsolták be. Vibráló ablakszemek szegélyezték az utat, és mutatták, hogy mégis van itt élet. A három férfi olyan tétován, olyan szorosan lépkedett egymás mellett, mintha ijedt kísértetek lennének egy kihalt faluban.

Egyetlen lelket sem láttak sehol.

Fábíán András megfordult. A túloldalon mély árok húzódott, az árkon túl platánsor. Mintha a föld alól dübörgött volna elő a végtelenül hosszú teherselelvény hatalmas mozdonya.

Fábíán András mellé húzódva megállt Kászoni és a fiú is. A platánok mögött csattogtak el a kocsik, s közük szűrődött vissza először a csend. A falu valószínűtlen némasága a végtelen határra is rátelepedett.

Olyan volt ez a séta, mint egy álom, amelyben egymás után néz szembe az emberrel az élet megannyi jele, ami húzná, rángatná, kötné magához. Az ember szeretne eltávolodni, megszabadulni tőlük, ám nem sikerül, mert minduntalan felébred, s a valóságban az álombeli képek hideg tárgyilagossága, változtathatatlan jelenléte, magától értetődően, csupán mert vannak, mert léteznek, fogva tart, s rá kell jönnie, hogy a gyorsan felfedezett egyetlen esély a létezés kijátszására, az álom, az egyetlen emberhez méltó lázadás a létezés ellen, csak arra elég, hogy a keserű felismeréshez elvezessen, miközben a világ visszanyeri megszokott formáját. Az emberek hazamennek, becsukják maguk mögött a kaput, az ajtót, befüggönyözik az ablakokat, és lefekszenek.

Másnap Fábíán Kristóf arra ébredt, hogy a szülei mossák a kocsiját.

– Indulj vissza – nézett fel rá az apja, amikor kilépett az udvarra. – Koszos kocsival nem mehetsz külföldre.

Az öreg Kászoni is előjött a hátsó szobából, és igyekezett hasznossá tenni magát. Már útra készen állt a kapuban, amikor az anyja szólt neki.

– Még van annyi időd, menj el az öreggel, nézd meg a házat. Most már a te neveden van. Nézd meg, rendbe hoztuk – Fábián András is kilépett az udvarra. Úgy álltak, mint mindig. Az anyja előbbre, az apja mögötte, a fal mellett leeresztett karral. Szemükben csendes, belenyugvó szomorúsággal néztek a porfelhőt kavarázó kocsi után.

*

– Akkor megnézték a szigetet, Torcellót – szólalt meg a kocsiban az öreg. – Mindenre jól emlékszem, a freskó Jézussal, az utolsó ítélet. A bejárattól, igen, a bejárattól balra van... Jó magasan... Sokat gondolok rá...

– Megnézzük.

– Kíváncsi vagyok, megvan-e még – gondolkodott el az öreg.

– Megvan – mosolyodott el Kristóf.

– Akkor jó – bólintott Kászoni.

Fábián megállt a templomnál. Kiszállt a kocsiból, bement a templomkertbe. A tölgyfákon zörögtek a levelek, himbálóztak az ágak. Hirtelen erős szél kerekedett. Körbejárta a tölgyfákat, a templomfal tövében húzódnó bokrok egymásba kapaszkodva remegtek. Idegennek és ismeretlennek tűnt a kert.

A templomkert előtti buszmegállóban szótlán emberek álldogáltak, a hirtelen támadt szélben megborzongva bámulták az utcát.

– Menjen haza, mindjárt esni fog! – ült vissza Fábián a kocsiba. – Mondja azt, hogy láttam a házat. Nagyon tetszett, igazán nagyon tetszett.

– Rendben van – dűnnyögte Kászoni, aztán kikászálódott a kocsiból, és kabátját összébb húzva elindult hazafelé.

7.

Vékony szárú, az aljuknál kifehéredett sűrű bokrok szegélyezték a kis csatornát. A gondolás alacsony termetű volt, zsebéből hátul egy üveg bor ágaskodott. Olcsó tornacipőben, a mindennapi, öröktől fogva tartó monotónia áldásos kábulatában, merev gerinccel, valamerre a végtelen semmibe bámulva, a keserűség és a tompa egykedvűség vonásaival borostás arcán, a vaporettoállomástól a katedrálisig siklatta gondoláját. A vaporetto megfordult mögöttük a torcellói megállóban, elindult Burano felé. A gondolában először még a távolodó motor pöfögését, aztán már csak a torcellói csendet hallhatták. Az öreg gondolás egy pillanatra abba hagyta az evezést, lehúzta a fejét, míg átjutottak a kis híd alatt, a gondola majdnem megállt. A gondoliere lassan kiegyenesedett. A híd valamerre a bozótos torcellói kertekbe vezetett, de a gondolából csak a fehéredő bokrok, a széles járda látszott. A tücskök ciripeltek, a katedrális tájékaról a vadgalambok rekedten burukkoltak a közeledő csónaknak. A vaporettoállomáson túl a lagúna aranyos párája lebegett, a motoros hajó azóta már bizonyosan kikötött Buranóban, csak délután jön majd visszafelé. A hátsó kis fedélzeten ülnek majd Velencébe menet is, mint ideúton. Elhúznak a temető mellett, kétoldalt a mesz-

szeségben megemelkednek a szigetek, a templomok tornya belekapaszkodik a kék égbe. A víz emeli, hintáztatja, remegteti mindazt, amit az ember pillantása befogni képes, irányítja legtitkosabb sejtéseit is, a létezés megszokott ritmusát át- szabja a folyamatos néma mozgás, s ha maga elé bámul az ember, azt hiheti, hogy a gondola a paradicsom felé úszik vele. A katedrális tornyában megszólal a harang; a víz fölé hajló bokrok megsimogatják, a gerincén fut végig, s valahol a halántékánál megáll egy fényes, nyugalmat sugárzó pont, az elmúlt világok il- latából és ragyogásából szótt piciny, tartózkodó jel, híradás: „Íme, itt vagyok, én vagyok a hang; a víz csengése, ha hozzám érnek; az ősi illat; a világ teremtését kísérő kiáltás, amit azóta magába gyűrt a föld és betakart a tenger, az első szél, amit minden élőnek hallania kell; s én vagyok a némaság és a csend is; így élt az ember, s erre fog emlékezni a világ megsemmisüléséig”. Aztán fellobban a fénylő kis pont, hogy az ember belekápázik egy pillanatra. A varázslat elmúlik. A gondola lassít, ki lehet szállni a füves partra. Hirtelen ér véget az örök idő- től fogva tartó utazás. Kerek füves tercskén sovány férfi siet át, fehérre meszelt ház falán óriási kereszt. A ház mögött kis foltokban árnyékos a víz, ösvények ve- zetnek a sziget minden irányába, japán akácok, fenyők, ciprusok – a katedrális közel a vízhez, közel az éghez, falait megfakította a múltó idő s az egyedüllét.

A sziget egyetlen gondolása leül a katedrális tövébe, a bort az ölébe fekteti, behunyja a szemét, várja a következő vaporettót, amelyik majd Murano felől ér- kezik. Jól tudja az érkezés idejét, addig ott ül a katedrális árnyékában, alszik egy keveset, megissza a borát. Úgy hordja-viszi az embereket a sziget egyetlen ren- des csatornáján, hogy egyiknek sem néz a szemébe, de még csak egy szót sem szól hozzájuk. A vaporettó-állomásról csak a katedrálisig mehetnek, addig meg nincs miről beszélgetniük...

*

– Ülünk le az öreg mellé – mondta Mikó Fábiánnak a katedrális előtt megállva. Mögöttük ballagott Mikóné és Betti. Rekkenő volt a hőség, a két nő nem figyel- te, nem is hallotta Mikót, csak azt látták, hogy a férfiak leülnek a katedrális tövébe.

– Már az első napon akartam mondani – kezdte Mikó –, még amikor megér- kezünk, az első este... Most is azt hiszem, hogy ez lett volna helyes. Meg kellett volna mondanom. Mi ma este már elutazunk, tovább megyünk... Elnézést ké- rünk – Mikó már majdnem suttogott –, hazudtunk nektek...

– Nekünk? – ütődött meg Fábián.

– Igen. Azt mondtuk mindenütt, a munkahelyünkön is, hogy együtt utazzuk be Olaszországot, de ezt csak mondtuk... Közben eladtuk a házat, a kocsit. Min- dent, amit pénzzé lehetett tenni...

Fábiánnak szemébe sütött a nap. A fejét nekitámasztotta a téglafalnak, kezét a homlokához emelte, s így figyelte Mikót. Egy pillanatig elgondolkodtatta, amit hal- lott, de aztán nem törődött vele. Végül is Mikóék dolga, azt csinálnak, amit akarnak.

– Mi már nem megyünk vissza Magyarországra – mondta Mikó, közben a földről felvett egy kavicsot, rakta egyik tenyeréből a másikba, aztán feldobta, el- kapta, forgatta, nézegette.

– Nem mondasz semmit? – nézett végül szorongva Fábiánra.

Mikónak kis bajusza volt, sovány, hosszúkás arca. Talán azt szerette volna, ha Fábián lebeszélné vagy megkérdezi, hova mennek, merre mennek. Bár palástolta határozatlanságát, érezte, hogy a Fábiánnal való együttlét az utolsó alkalom, hogy ő maga is újra végiggondolja döntését.

– Élnek itt rokonaitok? – kérdezte Fábián, hogy a csendet megszakítsa.

– Élnek. De nem megyek hozzájuk. Nem szeretem őket.

– Értem – bólintott rá Fábián.

– Egy barátom Ausztráliában él... – kezdte a mondatot Mikó, de aztán nem folytatta.

A felesége ült le mellé, Betti meg Fábiánhoz húzódott.

– Megmondtad? – kérdezte Mikóné.

Mikó Fábiánhoz fordult:

– Évának talán könnyebben lesz helye, mint nekem, én meg pályát változtatok, ha másképpen nem megy...

– A barátod segít majd – mondta Fábián.

– Éva egy klinikán fog dolgozni... Én pedig mindig is szerettem fejest ugrani az ismeretlenbe, kivéve az utolsó pár évet... Mindenki nyüzögött, tervezett, robbogott körülöttem, én meg csak azt láttam, hogy nincs rám szükség...

– Hagyjuk – szólt közbe Fábián.

– Miért? – kérdezte Betti.

– Hagyjuk – intette le Bettit is Fábián.

– Jól van, ahogy gondolod – válaszolt tétován Mikó.

Csalódottan néztek Fábiánra. A természetes az lenne – ezt gondolták mind a hárman –, ha most mégiscsak Mikóék elhatározásáról beszélnének. A Mikó házaspár sem azt várta, hogy nagy, drámai jelenetekben vitassák meg kintmaradásukat. Amilyen titokban intézték otthon a disszidálás előkészítését, ugyanolyan titokban, felhajtás nélkül utaznak majd tovább. Mikóék mégis úgy gondolták a torcellói katedrális tövében, hogy sok mondanivalójuk van, talán nem is Fábiánnak és Bettinek, de az ő jelenlétük szükséges ahhoz, hogy hangosan érveljenek; mert amennyire el szeretnék fogadtatni Fábiánnak a kintmaradás jogosságát, még saját magukat is annyira meg kellene győzni döntésük helyességéről. Mikó egyébként még az utazás előtt úgy döntött, hogy nem szólnak senkinek sem, egyszerűen csak tovább utaznak. Majd csak itthon derül ki, hogy kint maradtak, hogy elmentek Ausztráliába vagy Amerikába...

Betti Évához fordult, halkán kérdezte.

– Minek mentek..., miért maradtok? – nem találta a szavakat. Tudta, hogy előbb-utóbb úgyis folytatni fogják a beszélgetést, megérezte a Mikó házaspáron a magyarázkodás kívánságát, segíteni is akart rajtuk.

– Miért? – kapott gyorsan a kérdésem a férfi. – Ahhoz, hogy jól megértsétek, jobban kellene ismernünk egymást... Így aztán nehezen tudom megmagyarázni. Panaszkodni sem tudnék senkire. Senki sem bántott, sem engem, sem Évát... Jó állásunk is volt, amit megígértetek, megadták...

– Ő sem panaszkodott sosem, úgy emlékszem – mutatott Betti Fábiánra. – Igaz, mindig olyan érzésem volt, ha dolgozott, ha nem, hogy szabadságon van – elnevette magát. – Mintha állandóan szabadságon lenne...

– Nagyon pontosan mondod – bólintott egyetértően Mikó –, mert ez védekezés, ha tud róla az ember, ha nem. Az ember szervezete így védekezik: ami ártalmas, ami nap mint nap nyugtalanítja, az ellen védekezik az ember...

– Hagyjátok már abba – szólt közbe Fábián. – Azt hiszem, a ti magányügyetek, hogy mit csináltok... Kitűnő szakember vagy, a világ minden táján megélsz... – mondta tárgyilagosan.

– Világéletében kitűnő tanuló volt – szólt közbe Mikóné. – Csak eminens tudott lenni.

– Ez most nem tartozik ide – állította meg Mikó a feleségét. – A fizetésemet is sokan irigyelték, mindig is bántott, már ne haragudj, hogy száz forinttal... igen, csak száz forinttal, de többet kaptam nálad is... Hogy miért? – gondolkodott el. – Nem tudom. Mert akárhogy is, de láttam, hogy mennyire hasonló a mi helyzetünk. Lassanként, fokozatosan kijebb és kijebb szorultunk. Nélkülünk zajlott az élet, és nélkülünk is minden jól ment. Fennakadás nélkül... Hát ez az.

– Mindig mondtam neked, hogy erőszakosabbnak kéne lenned – Mikó felesége szemrehányóan, igaza tudatában szólt közbe.

– Hagyd már abba! Mi a francnak jártatod a szádat?

Mikó várt, eldobta a kavicsot, de aztán újra felvett egy marékkal a földről. Dühösen villant a szeme a feleségére, majd az alvó gondoláson akadt meg a szeme.

– Nem panaszkodom én, éppen ellenkezőleg – nézte még mindig az öreget, aki kezében az üres üveggel a fal mellett lecsúszva szundított. A katedrális mögött pedig, a vízparton valaki kinyitotta a bokrok közé épített alkalmi deszkátakolmány ajtaját.

– Arra is gondoltam már, hogy nincs elég tehetségünk az élethez... Igen.

– Ez nem igaz – ellenkezett Éva, de a férfi nem hederített rá.

– Végtére is jobb beismerni, mint jól hangzó érvekkel mentetetőzni. Keresni, hogy ki a hibás. Elméleteket gyártani; félrevezetik az embert, kihasználják, becsapják. Szándékosan izolálják, ha valamit szeretne csinálni, leszerelik, könnyedén leszerelik. Először úgy tesznek, hogy jól van, csináld csak, aztán már az első pillanatban megakadályozzák... Ez így nem egészen igaz. Nagyon sok embert ismerek, aki elkezdett valamit, a mi intézetünkben is – fordult Fábiánhoz – ... aztán befejezte, ez az igazság...

– Amikor odakerültél, te is ugyanígy...

– Régen volt – szakította félbe a feleségét Mikó. – Mondom én, hogy nincs elég tehetségünk az élethez. Egyik napról a másikra elfogy az ambíció, megoldhatatlan, hogy miért, de elfogy. Aztán már csak éppen arra elég, hogy ide-oda lötyögjön az ember, hogy pillanatokra feloldja a magányosságát, úgy-ahogy összeszedi még magát, még utoljára, kapcsolódna, beépülne valahová, de már lemaradt, a munkáját tudják nélkülözni. Annyi embert állíthatnak a helyére, amennyit akarnak.

– De jó nektek... Ambíció, meg magányosság, meg tehetség – vágott közbe Betti.

– Mi van? – nézett rá csodálkozva Fábián.

Betti sírt. Nem törölte meg a szemét, nem mozdult, nem takarta el az arcát.

– És milyen az én életem? Kihordtam már annyi kávé a vendégeimnek, hogyha kiöntenénk itt a kanálisba, megfeketedne tőle... Irigyellek benneteket. Nekem semmilyen tehetségem sincs. Még a magányossághoz sincs elég képességem. Az ambícióm pedig siralmas és nevetséges volt, lehet, hogy másképpen is lehetett volna élni, úgy, ahogyan ti. Elszalasztottam.

– Nem biztos, hogy így van – próbálta vigasztalni Mikó.

– Élhettem volna másképpen is – mondta tovább Betti. – Irigyellek benneteket... nagyon sajnálom – felállt és otthagyta őket, odament szemben a fehér falhoz, a szobrokat, feliratokat böngészte, aztán elindult a templom mögé a keskeny kis ösvényen. A falmaradványokat benőtte a gaz. A sűrű, vad bokrokon túl, jól benn a víz közepén, széles hajóról hatalmas daru emelkedett ki. Valami gátat építettek. Betti nem ment tovább, megállt, itt érte utol Mikóné.

– Mit gondolsz, maradjunk? – fürkészte Betti arcát.

Betti sokáig gondolkodott, szembefordult az asszonnyal, csak azután válaszolt:

– Szereted a férjedet?

Éva várt, aztán hirtelen pukkanással, mintha egy pezsgősüveg dugóját rántották volna ki, kirobbant belőle a nevetés, ugrált, forgolódott maga körül.

– Komolyan kérdezel és komolyan is gondolod – hahotázta.

– Miért nevensz ki?

Éva a gyors elkomorulásától elbizonytalanodva elhallgatott. Tanácstalanul lépegetett a keskeny úton, arra gondolt, hogy Betti másképpen érti ugyanazokat a dolgokat, fogalmakat, mint ő. Az iménti nevetését felfoghatná megbocsátható cinizmusnak, amit nem kellene komolyan venni, s bár valóban nem tudna mit válaszolni arra, hogy szereti-e vagy sem a férjét, az bizonyos, hogy ő maga ilyen kérdést senkinek sem tenne fel.

– Megértem én a nosztalgiádat – szólalt meg Éva.

– Nézed a mi életünket és közben arra gondolsz, hogy mit hagytál ki... Hogy úgy is élhettél volna, ahogyan mi...

Átfutott az agyán, hogy akár most is nevetethetne, és hogy jogosabban nevetethetne, mint az imént. Kis szünet után folytatta:

– Értelek én... Nem veszítettél semmit... – Éva töprengve, komolyan beszélt.

– Most arra akarsz megkérni, hogy beszéljük le a férjedet, ne maradjatok kinn? – szólt közbe Betti.

– Igen. Azt hiszem. Nem is tudom.

– Nem tudod? – kérdezte emeltebb hangon Betti.

– Az előbb még azt akartam, most már nem tudom..., mi lenne a jobb – nézte a vizet Mikóné.

– Kristóf nem avatkozik semmibe. Most már nem. Talán régebben, de most már nem. Meg aztán előbb-utóbb úgyis elmegy. Otthagyja a munkahelyét, hazamegy. Ez már majdnem biztos.

– Akkor ne szólj neki. Felejsük el, jó? – kérte csendesen Éva. – Mégis igaza volt a férjemnek, hogy egyformák, csak éppen az egyik bevallja, a másik nem...

– Őt már nem érdekli a munka, meg az, tudják-e pótolni vagy nem, felesleges vagy nem, becsapják vagy félrevezetik... – nézett el valahová a semmibe Betti.

– Hát akkor? – húzta fel a szemöldökét az asszony.

– Nem tudom megfogalmazni. Valami egészen más, jelentősebb dolog, azt gondolom. Egyszer beszélt nekem egy szigetről, nagyon régen, már nem emlékszem pontosan...

– No és? – érdeklődött Mikó felesége.

– Már nem emlékszem, sajnálom, de nem tudom elmondani, annyira szűkszávú, csak találgathatom... Egyszer mintha állandó bódulatban élne, nem akar semmiről sem tudomást szerezni, tolna, lökne el magától, ha bármiről beszélek. Máskor meg nagyon is, annyira figyel, mintha attól függne, attól a pillanattól a sorsa. Nem látok bele, sajnálom... – mosolyodott el szomorkásan Betti.

Az öreg gondolás elindult a kikötőből, nemsokára fel is bukkant újra. Fialat férfit és sovány nőt hozott magával, mind a ketten bementek a katedrálisba.

Fábián intett a két nőnek, követték a két idegent.

Azok már ott ültek az egyik padban, azt a freskót nézték elmerülten, amelyről – Fábián azonnal felismerte – Kászoninak is van egy képe. Íme, ez lenne hát a torcellói Krisztus, mosolyodott el, ezt őrizte a volt birtokos a padláson, ezt őrizi otthon. Lehetséges, hogy most is azt nézegeti; a véletlen hihetetlen és mégis mennyire természetes most. Ha valakitől hallaná, el sem hinné. Ilyenformán ez a véletlen a csoda egy formája, és éppen vele történt meg. A sokféleképpen jellemezhető csodának most a ridegségét, a keménységét érzékeli, mintha lesújtott volna rá. Bár tudta, hogy látni fog egy freskót, de hogy éppen azt, amelyről Kászoni azt a képet őrizi, eszébe sem jutott.

Most, hogy nem úgy van, ahogyan arra számított, s hogy a dolgok egymáshoz kapcsolódása ennyire összegubancolódott, a templomban hirtelen átmentette magát a létezés kevésbé ünnepélyes áramlásába, pár lépésre a freskótól, nevetni kezdett, s így próbálta egyre inkább elhitetni magával, hogy mindaz, amit bonyolultnak látott, valójában semmiség a milliószámra előforduló véletlenek sorában.

Elgondolkodott azon, hogy Jézus megjelenése az emberek között véletlenül, előre ki nem számítható időben, de bármikor történhetett, hiszen, amióta először gondolkodott el az ember a világról, hangoztatta, ismételte az Isten nevét, nem tudta megkerülni, nem tudott az Isten létezésének a feltételezése vagy elfogadása nélkül élni. Mindenekelőtt a hallgatásában és a halála előtti pillanataiban volt jelen. S ezen nem is kell csodálkozni, hiszen a nyomorúságot és a dicsőséget az ember megértette, a különféle magyarázatok időről időre kielégítették, ámbar a mulandóság alá vetett emberi élet okát nem találta meg, s az élet sok-sok percében azt a véletlen pillanatot várta, amikor megtalálja a választ a világban.

A torcellói katedrális falán kékben, szürkésbarnában, halványvörösben rajzolódik ki az Isten fiának képe. Túlságosan szomorú a tekintete, talán az ember számára ismeretlen akaratot rejteget, talán beismeri, hogy nem tud többet adni ő sem, mint amennyit az emberi képzelet nyújthat: a világ bűnösökből, kevésbé bűnösökből és jókból áll, a halálon túl és a halálon innen is, s amit a legfontosabb lenne megtudni, arról a freskó nem árul el semmit: a mulandóság árnyékában szorongó világhoz miképpen hűséges éppen ő, az Isten fia? Miféle hűség az Istené? Akarja-e vagy nem, hogy az emberek tudomást szerezzenek róla? Akar-

hatja-e Krisztus az emberi szenvedést? Lehetséges, hogy mindent a jövőbe rejt, immáron a teremtés óta, s az ember egyetlen feladata a várakozás: várakozni, várakozni.

A falon a pokol piros és fekete színeiben égnek a torcellói arcok. Az idegenek is a freskót nézik, lengyelül suttognak. A freskó szentjeit megvilágítja a fény, majd felhő vonul el a katedrális fölött, árnyék vetül a falra, aztán lassan kis fényfoltok villannak fel. Krisztus arca túlságosan is emberi, a szeménél és az ajkánál mintha felizzana a fal – ilyen megrendülten csak a hiábavalóságról tudó ember szemlélheti a rejtélyes világot, vagy éppen az, akinek tudomása van Isten titkos jeleiről és nyilvánvaló létezéséről. A katedrálisban megsűrűsödik a csend, a két lengyel letérdel a pad végénél. Keresztet vetnek, aztán kimennek. Az ajtó nyitva marad utánuk, kint süt a nap, vakító kékek a ciprusok a lagúna partján. A katedrális csendjében ott vibrál már a kinti világ összemorzsolódó, halk sustorgása. A két lengyel turista távozásával eloszlott a sok kétely is, kint a vizeken, a kis szigeteken zajlik az élet. Gyors motoros hajók szállítják a turistákat, kattognak a fényképezőgépek, jönnek a németek és a japánok, a hondurasiak és az argentinok.

*

Már az első napon elnézegették a Szent Márk tér szalonzenekarai előtt a táncoló homoszexuális lányokat, a Quadri kávéházban ebédelő hindukat. A gondolkodókötőben, a Szent Márk tér mögött sorba álltak az amerikaiak. Már befizettek a zenés gondolasétára, a Rialto felé indultak. A tangóharmonikás énekes úgy festett, mint egy otthoni terményfelvásárló, köszörülte a torkát, simogatta a haját. Mikor az első sétájukról hazamentek, még a szobában is ott vibrált bennük a város ellenállhatatlan nyüzsgése. Kinyitották az ablakot, csak a háztetőkre láttak. Szótlatlanul feküdtek le, aztán Fábián újra az ablakhoz állt. A vékony falon áthallatszott a Mikó házaspár szeretkezésének a zaja. Betti fektében kinyújtotta a lábát, a mennyezetet bámulta. Fábián megfordult, Betti – anélkül, hogy észrevette volna Fábián rátapadó tekintetét – először oldalra, majd hasra fordult, az ágy mellett lelógatta a karját. Fábián kiült az ablakba. Mikóék szeretkezése lázasabb lett, átforrósodott lihegésük hangja betöltötte Fábiánék szobáját. Aztán a háztetőktől lassan harangszó kúszott be az ablakon, egyre több helyről, egyre erősebben zúgott, telítődött a szikrázó velencei ég a súlyos, ünnepélyes harangszóval.

Valaki kopogott az ajtón, Mikó felesége állt ott, vékony, csak kezével összefogott bordó köpenyben.

– Mit néztek? – kérdezte Fábiánéktól.

– Semmit – vontta meg a vállát Fábián.

Mikóné beljebb jött. Az asztalon állt a kockacukros doboz.

– Kellene pár darab – mutatott a cukorra.

– Vegyél – intett Fábián.

Mikóné vett a cukorból és odalépett az ablakhoz. Szorosan megállt Fábián mellett, az arcuk majdnem összeért, az asszony combja Fábián térdéhez nyomódott. Az ágyon heverő Betti nem figyelt rájuk. Fábián megérintette az asz-

szony arcát, az asszony rákönyökölt az ablakpárkányra, úgy nézett vissza rá. Aztán a házak tetejét bámulta. A sokfelől érkező harangszó fokozatosan halkult el, és a szemben lévő házból tánczene szólt, olyasféle volt, mint amit Betti hallgatott a presszóban. Fábián elhúzódott az ablaktól, leült Betti mellé az ágyra. Mikóné elgondolkodva nézte őket, aztán lassan, mintha megijedt volna valamitől, még összébb húzta mellén a köpenyt, hogy felhúzódott a térde fölé, kis zsebkendőjével végigsimította arcát, megigazította a még mindig csapzott haját. Mélyet lélegzett, hogy egész teste belerázkódott, kifelé indult, csak az ajtóban szólalt meg.

– Érthetetlen – mondta az asszony.

– Miről beszélés? – nézett rá Fábián.

Az asszony nem válaszolt, köpenye nyakát szorongatta, tétován hintáztatta magát a sarkán, papucsá alatt kurtákat nyikordult a padló.

Fábián azt hitte, hogy kimegy a szobából, de nem mozdult. Lépett egyet hátra és a vállát a falnak támasztotta, leengedte a kezét maga mellett. Lassan elmúlt az iménti szédülése, és annyira összeszedte magát, hogy alig titkolt fölényességgel nézhetett szembe Fábiánnal és Bettivel, bár nem tehetett semmit már, mert az előbbi pillanatokban nagyon is elárulta magát. Érezte, ha nem akar neveltséges lenni, vállalnia kell előttük azokat a pillanatokat is, a majdnem összeomlást, a tétovaságnak és a kétségbeesés rohamának a pillanatát is, de hát most már elmúlt. Igaz, Fábián és Betti tekintete semmit sem változott, idegen, semleges vagy inkább sértően feledékeny, szórakozott arc az övék. Nemigen tudott pillantásuk egyetlen rezdüléséhez sem kapcsolódni. Az is lehet, hogy rossz pillanatban lépett be hozzájuk, de az is lehet, hogy nem kíváncsiak rá. Talán az sem volt helyes, hogy elmondták, ők tovább utaznak, valahol – még pontosan ők sem tudják, hogy hol – letelepszene majd. És még most sem döntöttek véglegesen...

– Ül le – mutatott a székre Betti.

– Nem... nem... – tiltakozott Éva. – Azt hittem, ha eljövünk otthonról, másképpen lesz. És semmi sem változott... Mintha itt is lenne valami a levegőben, ami csak a nyugtalanságomat fokozza... Otthon még múlt valahogyan az idő, de az itteni egyedüllettől nem tudok menekülni... Neveltséges dolog, nem igaz, ennyire hagytam magam lesüllyedni. Nem kerestem magamnak egy helyet, ahol megkapaszkodhattam volna. Hagytam magam becsapni; ha sok pénzem és sok munkám lesz, akkor már nem lehet baj, de minél inkább belelovaltam magam, annál rosszabb lett...

– Ül már le – biztatta újra Betti.

Éva mintha nem hallotta volna, várt egy kicsit, aztán folytatta:

– Talán nem ide kellett volna jönnünk... valamelyik másik országba. Meg kellett volna próbálni. Sokszor olyan kicsiségen múlik, hogy az ember megtalálja a helyét, hogy berendezkedjen. Ha csak pár napra is...

– Melyik országba mennél? – kérdezte Betti. – Én jól érzem itt magam... – tette hozzá.

– Most már nem érdekes... – horgasztotta le a fejét Éva, aztán kinyitotta az ajtót, halkán betette maga mögött és visszament a férjéhez.

*

Velence után Firenzébe, majd Sienába utaztak, Fábián úgy emlékezett, hogy terveik szerint Mikóék már az első napokat követően egyedül mennek tovább. Azt is mondták, hogy kint maradnak, de mégsem, mind a ketten utaztak velük tovább, anélkül, hogy megváltozott döntésükről magyarázatot adtak volna.

Fiesolében aztán Mikó – miután körbejárta a régi etruszk színházat, végighordta tekintetét a kétezer éves romokon, a toszkánai dombokon, amelyek nemcsak Fiesolét, de Firenzét is körbevették – odaült Fábián mellé a csiszolt kőpadra.

– Nem kérdezted meg, hogy miért maradtunk még... – kezdte lassan.

Fábián nem válaszolt, Mikó kis szünet után folytatta:

– Szeretném hallani a véleményed. Szeretném tudni, mit gondolsz rólam, egyetértesz-e velünk vagy nem? Meg aztán – megállt egy kicsit –, amíg veletek vagyunk, mintha még otthon lennének. Tudom, hogy butaság, de hát így gondoljuk... És Éva is kérte, hogy maradjunk még.

Betti állt meg előttük, készített róluk egy fényképet. Közömbös arccal néztek a gép lencséjébe. Fábiánnak a nap éppen a szemébe süített, megfordult a kőpadon, közben távolabb csúszott Mikótól.

– Gyáva ember vagy – fordult Mikó Fábiánhoz.

– Mert nem mondok semmit? – kérdezte vontatottan Fábián.

– Nem azért. Én nem is kérném, hogy gyere velünk. De lassan egy éve figyellek már az intézetben is...

– Az intézetről ne beszéljünk.

– Miért? – csattant fel Mikó. – Én azért megyek el, mert terveim vannak, mert szeretném összeszedni magam, kipróbálni a képességeimet. Én nem haragszom senkire, csak éppen nem volt szerencsém. Olyan munkahelyen dolgoztam, ahol belenéztem a mikroszkópba, feljegyeztem, amit láttam, újra belenéztem... Arra gondoltam, hogy a biológia a XXI. század tudománya lesz, de így bizonyosan nélkülüm...

– Másutt sem lett volna jobb... Kár erről beszélni. És különben is, volt idő, dolgozhattál volna a saját szakálladra... – szólalt meg végre Fábián.

– Ez igaz – mondta kis idő után Mikó. – De akkor is, mindig felháborított a közömbösséged. A semlegességed. Az egykedvűséged, ahogyan a legegyszerűbb munkát is szó nélkül vállaltad, és az az örökös hallgatásod. Most már mindegy, elmondhatod, hogyan jutottál ide!

– Összevissza beszélsz – állította meg Fábián.

– A hallgatásodról... Mondd meg, miért hallgattál... Igen. Mert gyáva vagy...

– Ha olyan egyszerű lenne a világ, ahogyan te képzeled..., hogy az egyik ember gyáva, a másik meg nem, hogy ki hallgat és ki nem, milyen a munkája és milyenek a képességei...

– Folytasd, csak folytasd – várt Mikó.

– Semmi, csak ezt akartam mondani.

– Ezt nem értem – állt fel a kőpadról felpaprikázva Mikó. – Mert azt hallottam, hogy otthagyd az intézetet te is, haza akarsz menni a szüleidhez. Tehát akkor mégiscsak fontosak az ember képességei, mégiscsak fontos, hogy mit csinál. A te hazameneteled ugyanaz, mint az én disszidálásom, sőt, ha nem haragszol,

megint csak a gyávaság, a hallgatásba burkolózó, nagyképű gyávaság. Igen, a nagyképű gyávaság! Erről van szó. Azt nem hiszem el, az nem magyarázat...

– Miről beszélsz? – vágott közbe Fábián.

– Azt nem hiszem el, az nem magyarázat, hogy a szüleid miatt mész haza. Valami oka csak van, lenni kell. Az egyedüllét sincs magától, a hallgatásnak is megvan az oka, hogy soha egy szót, egyetlen szót sem ejtettél ki a szádon, ami ellenkezés lett volna, a közömbösséged pedig...

– ... felháborította az egész intézetet – és Fábián felkacagott.

– Nem. Csak engem – fejezte be a mondatot Mikó.

Fábián is felállt, figyelte a két nőt, egészen távolról Fiesole valamikori falaitól most indultak vissza hozzájuk. Aztán megfordult, a fiesolei katedrális harangtornyán kereste a nagy kerek órát. Amikor bejöttek a romkertbe, jól megnézte, még emlékezett is az időre, de most nem látott semmit, csak a barnásszürke, tömör falat. „Az óra a csendes kis térre néz”, gondolta, „éppen a buszmegállóval szemben”.

A két nő már a színház lépcsőin igyekezett felfelé.

Mikó folytatta:

– Sok mindent végig kellene gondolni, meg kéne találni azt az első pillanatot, amikor a tehetetlenségünk kezdődött. De az is lehet, hogy csak mi látjuk így. Az, amit mi tehetetlenségnek látunk, az mások számára a mozgalmas élet...

– Lehet – hagyta rá Fábián, szerette volna már, hogy Mikó fejezze be a beszélgetést.

– Zűrzavart keresünk ott is, ahol pedig áttekinthető minden – folytatta Mikó. – És lehet, hogy igazad van, a hallgatással és a várakozással ugyanott tartanék, mint a kiabálással és elégedetlenséggel... Jó lenne tudni, mi a jobb... Abban is igazad van, hogy dolgozhattam volna a saját szakállamra, nem akadályozták volna meg, sőt, örültem volna neki. De én nem. Éppen csak annyi erő hiányzott, hogy elkezdjem. Nem kezdtem el. Majd holnap. Majd máskor, talán, ha valaki lök rajtam egyet. Nem tudom, lehet, akkor még éppen azért nem kezdtem volna el. És közben nem vettem észre, hogy fokozatosan egyedül maradtam, az egyedüllét természetes állapottá vált, az egyik nap a másik után, anélkül telt el...

– Mi jószerivel idegenek vagyunk, minek mondd el ezeket? – állította meg Fábián jéghidegen, szinte megvetően.

Betti és Mikóné már hallotta Mikó kitérülését, de a két férfi nem vette észre, hogy ott állnak mellettük.

– Miért keversz engem is bele...? Miért mondd úgy, mintha én is hasonlóképpen gondolkodnék, mint te? Miért gondold, hogy én is ugyanazt tartom fontosnak, amit éppen te? Tudtommal alig ismerjük egymást... Nem érdekel, amit mondasz! Nem vagyok a barátod... Úgy alakult, hogy együtt jöttünk, de ezen kívül... – Fábián gyűlölködve nézte Mikót, aki megszegyenülten hebegett.

– Hogyan?

Fábián elutasítása még kíméletlenebbül csattant, mint az imént:

– Nem érdekel a nyavalyás életed! Ha csak azért akarsz disszidálni, amiket itt elmondtál, akkor a világ minden táján ugyanúgy fogod magad érezni, mint ott-

hon, vagy ha nem, akkor becsapod magad... Úgy lázadsz fel, mintha újságcikk-ből olvasnád hozzá az érveket! Meg az a véleményem, hogy túlságosan el vagy telve magaddal...

– Mint ahogyan te is – dühödött fel most már Mikó is. – Azért titokzatoskodsز annyit, hogy ezzel még jobban növeld a nagyságodat, amiről senki sem tud semmit. Igenis, senki sem tud semmit. Mondjam ki? Igenis kimondom, vedd tudomásul, hogy kutatónak is egy senki vagy! Azt a munkát bárki elvégezné, igenis, most már kimondom, mert úgysem látjuk többet egymást, jelentéktelen kutató vagy! Az utcáról bevisznek valakit, jobban dolgozna helyetted, ötletei lennének, figyelnének rá. Évek teltek el, de rád senki sem figyelt! Egyetlen egyszer sem! Teljesen mindegy volt, hogy ott ültél-e a mikroszkóp előtt a kutatóban, vagy a szomszédban, vagy bárhol...

– Igazságtalan vagy – szólt közbe a felesége. – Nekem ilyet sosem mondtál...

Talán Mikó is megbánta, hogy így elragadtatta magát. Nem válaszolt feleségének, elfordult tőlük, de ahhoz, hogy otthagyja mindhármukat, nem volt ereje. Arra számított, hogy Fábián tiltakozni fog, tovább vitatkoznak, és indulatos megállapításait tompíthatja.

– Hagyjátok a vitát, inkább sétáljatok egyet... – mutatott a színház felé Betti.

Senki sem figyelt rá. Kis idő múlva újra Mikó szólalt meg, de már sokkal nyugodtabban:

– Az előbb kicsit erős volt, amit mondtam, és éppen akkor idegesítettem fel magam, amikor már egészen mással kellene foglalkoznom. Nem tudom miért, szükségesnek tartottam, hogy megértsd a szándékunkat. Pedig most már teljesen mindegy, hogy ki mit ért meg és mit nem...

– Mondtam már, hogy idegenek vagyunk, semmi közünk egymáshoz. Sem a régebbi, sem a mostani életed nem érdekel – Fábián kíméletlenül, erőszakosan szakította félbe Mikót.

Mikó az arcához, majd a homlokához kapott, Fábián ismételt megalázó elutasítástól megrándult az arca. A szégyen végigfutott a testén, remegő ujjakkal simogatta az arcát, sírással küszködött. A fiesolei csendben az ujjai között kitóduló levegő adta az egyetlen hangot, a megtöretését, a megsemmisülését. Száját, ajkát, a szeme alját összegyúrte tétován mozgó tenyere. Lassan hátrált. A kőpad mellett a páfrányokra és az orchideákra, az alacsony pineákra zúdult az erős délelőtti fény. Mikó szerette volna, ha hirtelen besötétedik, hogy ne lássák meggyalázott tekintetét. Lassan visszaült a padra, „igen, igaza van, idegenek vagyunk, minek is kellett beszélnem”, aztán mégiscsak összeszedte magát. Mintha semmi sem történt volna, felállt a padról, zsebre vágta a kezét és megállt Fábián előtt.

– Sosem kértelek rá, hogy magadról beszélj – Fábiánból csak úgy bugyogott a sértés, szinte megrészegült tőle. – Sem a magányosságod, sem a nyomorult életed nem érdekel!

– Most már hagyd abba! – szólt közbe Betti.

– Miről van szó, én nem értem, mi történt? Miért veszekedtek? – kérdezte Mikó felesége.

Egyikük sem válaszolt.

– Rendben van – mondta Mikó.

– Menj Ausztráliába vagy a francba, ahova akarsz.
 – Aha – bólogatott Mikó, és már tudta, hogy meg fogja ütni Fábiánt. – Mitől, miért lettél ideges? Csak nem azért, mert abból, amit elmondtam, magadra ismertél?
 – Micsoda?
 – Igen, igen... – erősködött Mikó.
 – Mondtam már, hogy menj a barátodhoz Ausztráliába...
 Fábián otthagya őket, elindult a színház felső lépcsősora felé.
 – Várjál csak. Mit mondtál? – lépett utána Mikó.
 – Mehettek a feleségeddel együtt – nézett Fábián Évára.
 Mikó ütött először, Fábián a vállához kapott, Mikó újra ütni akart, de Fábián elhajolt, az ütés megint a vállát érte. A lendülettől egymásnak estek, mind a ketten a földre zuhantak.
 A két nő egymásba karolt, szótlánul és értetlenül nézték a verekedést.
 Hol Mikó, hol Fábián került felülre.
 Ügyetlenül, elkeseredetten karmolták, tépték egymást.
 Mikó elszakította Fábián ingét, majd megfogta mind a két csuklóját és lökte lejjebb és lejjebb a színház lépcsősorai felé. Fábián oldalt lépett, teljes erővel berúgott Mikó lábába. Mikó felordított. A pad felé szaladt, felkapott egy nagy, kerek kődarabot.
 Fábián megijedt, hátrált a ciprusok felé.
 – Ne, ne, hagyd abba, mit akarsz? Mi az istent csinálsz? – Fábián rémülten hátrált tovább. Nem akarta elhinni, hogy Mikó hozzávágja a követ, hogy a verekedésük idáig fajulhat.
 Mikó agyát elöntötte a vér.
 Fábián a fenyőfa mögé ugrott, várta, hogy majd csak eldobja a követ, és itt az ágak megvédik.
 Mikó ügyetlenül emelte föl dobásra a kezét. Éva odarohant hozzá és könyörgött neki, hogy hagyja abba! De Mikó nem törődött most senkivel, őrzöngött dühében.
 Betti Évához szaladt, megfogta a karját, aztán egyszerre rázkódott meg a testük a sírástól. Összeborulva zokogtak.
 Fábián nem bírta tovább, kiugrott a fenyőfa mögül. Mikó abban a pillanatban eldobta a követ.
 Eltalálta Fábián hátát.
 Fábián az éles fájdalomtól felordított, végigzuhant a fűvön. Sziszegve szorongatta, tapogatta a derekát.
 – Teljesen hülye vagy – nyögte még mindig a földön.
 Mikó nézte egy ideig, aztán odament a két nőhöz.
 – Na gyerekek! – rántotta el Betti mellől a feleséget.
 – Nem megyek – ellenkezett az asszony.
 Mikó nem értette.
 – Megyünk a szállodába! Pakolunk és megyünk! – ráncigálta a kijárat felé.
 – Három év múlva, várjunk még, három év múlva, addig még annyi minden történhet... Három év múlva újra kapunk útlevelet – Éva könyörgött.
 – Össze-vissza beszélsz! – cibálta ordítva Mikó.

– Már neki is mondtam – Éva zokogva intett Betti felé –, hogy az öcsém ötvenhatban kiment Argentínába. Meghalt. Nem tudunk róla...

– Argentínába... a hülye fejedet, a múltkor még azt mondtad, hogy Kanadába ment...

– Igen, először – kapott a magyarázkodás lehetőségén Éva, úgy gondolta, hogy ezzel időt nyerhet, addig meggondolja magát a férje –, először Kanadába ment, de aztán, még arról írt nekem is, meg a családnak is, írta, hogy Argentínába megy... Most meg semmi hír róla... – a kezét tördelte. – Meghalt, biztosan meghalt, az anyám minden éjjel megsiratja. Lehet, hogy éhen halt. Lehet, hogy valaki megölte, annyi éve semmit sem tudunk róla.

Kirántotta a karját férje szorításából, futott, amerre Fábián feküdt.

– Nem megyek! Nem akarom! A családom már így is semmi lett! Az anyám egyedül marad, ha én is elmegyek, nem marad senkije, nem bírom, nem megyek el! – sikoltozta, aztán lihegve megtorpant a fenyősor szélén.

Közben Fábián is feltápáskodott a földről. Lassan közelebb lépett, Éva mögött állt meg.

– Ezt ne csináld velem, mi az istennek zokogsz?! – dühöngött Mikó.

Megragadta a felesége vállát, nekilökte a fának. Mikóné eltakarta az arcát, félt, hogy megüti a férje.

– Nem, most nem ütsz meg! Most nem engedem! Védekezni fogok. Ha megütsz, én megölöm magam, hiába erőszakoskods... – Éva zihálva törölgette az arcát.

– Jól van, akkor maradsz – nézte végig Mikó és megfordult.

Bettivel találta magát szemközt, Betti éppen exponált, egészen közelről fényképezte a civakodást. Most csak a férfi arcát örökítette meg.

– Te mit csinálsz? – kérdezte fenyegetően Mikó.

– Semmit – Betti ijedten kapta magához a fényképezőgépet. – Semmit – rázta meg a fejét bizonytalanul.

Mikó sokáig állt így vele szemben, aztán otthagya. Az ókori színház legfelső lépcsőfokán megállt, kényszerítve magát nézte a vidéket. A hullámzó domboknak, a valamikori etruszk város romjainak a csendjében csak Fábián mozdult meg, szorosan Mikóné mögé lépett. Az asszony megrezdült, az arcuk majdnem összeért, ahogyan szembefordultak, megrándult a szája. Fábián figyelte, újra rá-tört az az alattomos vonzalom, ami már elkapta egyszer a szállodai szobában Velencében, ez az egyszer nyilvánvaló, máskor meg titkosan kínzó, füledt, egész testét megremegtető kábulat. Igaz, egyetlen villanásnyi ideig tartott, aztán elmúlt. Az asszony szájának szöglete megvonaglott. Bizonyosan ugyanazt érezte, amit Fábián, érzelmeik pillanatnyi fellobbanását, majd a szégyennel vegyülő ürességet és nyomorúságot. Visszaszállt középük a szokásos idegenség. Mintha kötelességüknek érezték volna, hogy most azonnal utálják egymást – bár azt is tudták, nagyon jól tudta az asszony is, ha sokáig állnának így egymás mellett, ha egyedül lennének, kezdődne minden előlről, az alattomosan előbukkanó révületnek nem tudnának ellenállni...

– Pompás asszony vagy – súgta Fábián.

– Mit mondasz? – kérdezte az asszony, még megbicsakló hangon.

Nem válaszolt.

– Lefeküdnél velem? – kérdezte kis idő múlva az asszony és elnevette magát, miközben még a szemét törölgette. – Elég utálatos vagyok...

Most Fábián hallgatott el. A földet bámulta.

Mikó elindult a tér felé. A felesége észrevette és ment utána. Betti a fényképezőgéppel volt elfoglalva, de észrevette Évát. Letette maga mellé a padra a gépet, hagyta, hogy Éva megölelje.

– Úgy érzem, csak most jöttem el otthonról – Mikóné lehajtotta a fejét. – Jó volt veletek. Már nem mehetünk haza, eladtunk mindent, nem tudnánk hova menni – mondta, és Betti vállára borult. – Nem hittem volna, hogy ilyen nehéz lesz...

– Mit nyafogsz, gyere már! – kiáltott vissza durván a férje.

Fábián már csak azt látta, hogy az asszony utoléri Mikót, a harangtoronynál jobbra fordulnak, s olyan magától értetődően, olyan egyszerűen tűnnek el, mint ha egy otthoni futó találkozás után nyelné el őket az utca.

Leült Betti mellé, aki megvarrta az ingét. Már álltak fel, hogy indulnak vissza Firenzébe, amikor meglátták a lélekszakadva feléjük rohanó Mikónét.

– Csak azért futottam vissza, mert nem jött a busz... – lihegte. – Meg aztán tegnap telefonon beszélünk a barátunkkal, mindent előkészít, vár bennünket Ausztráliában... Csak azért mondtam, hogy ne sajnáljatok. Nem lesz semmi baj, megállunk a saját lábunkon...

– Nem sajnálunk benneteket – rázta meg a fejét Fábián.

Nem tudtak mit mondani egymásnak. Mikóné lassan megfordult, lapos sarkú vászoncipőjével rugdosta a kavicsokat, már nem volt ereje sem visszaneézni, sem felemelni a fejét. Lassan elindult a térre, a buszmegállóhoz.

– Te miért nem mentél velük? – kérdezte Bettit Fábián ellenségesen.

– Ugyanazt kérdezhetném én is – vágott vissza élesen Betti.

– Teljesen mindegy... Ausztráliában élni vagy másutt... – legyintett Fábián. – Ide sem kellett volna jönni.

– Indulhatsz haza. Én maradok. Elmegyek Rómába, Nápolyba, így terveztük. Én maradok még.

– Jól van, akkor visszaadom a pénzt. Amire már nincs szükségem – ajánlotta Fábián.

– Nem érdekel a pénz, de most elfogadom – mondta Betti.

Fábián szembefordult vele.

– Ne félj – húzta el a száját gúnyosan Betti. – Nem fogok eltévedni.

– A pénzt majd otthon megadom, ezt az utat is te fizetted ki, meg azután a régebbi tartozások... – tért vissza a pénzre Fábián.

– Ne beszéljünk róla...

– De igen...

– Én csak segítettem – fordult el Betti a férfitől. – De neked nem kell. Semmilyen segítség nem kell.

Fábián Kristóf várta, mozduljon meg Betti, álljon fel a padról, hogy visszamenjenek Firenzébe.

– Menjünk még el San Gimignano-ba, együtt – indítványozta Fábián. – Sokat hallottam róla, itt van, nincs messze, egy középkori város...

- Jobb, ha egyedül mész – mondta Betti meg sem fordulva.
- Rendben van – hagyta rá sértődötten Fábián.

*

Hosszan egymásba torlódó acélszürke sisakok a San Gimignanoi nagy román kori templom falán: a sisakok mögött szuronyerdő; alattuk pedig viselőik arca, olyan, mint az emberi történelem bármelyik csatájának résztvevőé. Lehetnének akár a XX. század katonái is, Sienai Barna freskóján a fémszínű, alul kiszélesedő sisakok akár a lövészárkokból is kimagasodhatnának. A freskón azonban eleven, áttörhetetlen és legyőzhetetlen falat alkotnak Jézus mögött, akinek révedező, ijedt, néma tekintetét a római cohorsok közelsége indokolhatja: hallgatni kell, tartani kell a titkot, mert a sisakos, legyőzhetetlen légió szelleme, a légiók uralta világ csak egyféle igazságot képes eltűnni. Csak azt, amit önmagához szabhat, amit önmagához mérhet, csak azt, amiben önmaga szellemét megerősítheti. Pedig látnia, tudnia kellene, hogy ahol embereket kényszeríthetnek hallgatásra, ott hatol a legmélyebbre az ember szelleme. A sisakos, lándzsás kor, az erőszak és az elnyomás világa önmagához, a világ jelenségeinek a tanulmányozásához vezeti a legkiválóbb férfiakat. Miképpen Jézust is, tudván, hogy egy időben, egyszerre az emberi szellem többféle áramlása járhatja át az életet, s amelyik a leggyengébbnek látszik, mert nem védik és támogatják a fegyveresek, arról hallgatni kell – hiszen, ha tudnák róla, a megsemmisítése már sokkal könnyebb, mintha ismeretlen lenne.

– Nézd meg, kardot szorongat – mutatott fel a freskóra Betti. – Jézus karddal, még ilyet nem is láttam. Olyan, mint egy katona, vagy egy hadvezér... Először ő a legyőzött, nézd meg, mindenütt, de amikor már győztes lesz, kardot fog a kezébe ő is...

Betti nem utazott se Rómába, se Nápolyba, ott maradt Sienában, Fábián Krisztofóval. Együtt jöttek San Gimignano-ba, mire kinyitották a katedrális, már körbejárták a várost, megcsodálták a tornyokat.

Fábián hosszas magyarázatba fogott arról, hogy szerinte miért is tehetett kardot Jézus kezébe a festő. Betti hallgatta egy ideig, aztán – mert sötétség borult a freskóra – a világítást szolgáló automatába már nem dobta be a fémpénzt, hanem belekarolt és arra kérte, hogy sétáljanak egyet. Sétáljanak San Gimignano környékén, amíg rájuk nem esteledik. Valahol majd felveszi őket a busz, majd csak találhatnak valamelyik faluban gyümölcsöt, vesznek bort, estig kibírják, hogy nem esznek. Azt szeretné, ha Sienában is cél nélkül sétálgatnának, ami az útjukba esik, azt megnézik, mert az igaz, hogy ebben az országban vannak a legszebb freskók, múzeumok, templomok, de ő mégis szeretne úgy elindulni, hogy ledobja a szandálját, legalább egy kis időre... Ha hazamennek, akkor is szívesen sétálna mezítláb, de ha Fábián nem akarja, akkor nem húzza le a cipőjét, csak sétáljanak...!

– Majd eljövünk még ide, hogy lássuk azt, amit most nem tudunk megnézni – fogta könnyörgőre a végén.

– Eljövünk? – kérdezte meglepetten Fábián.

– Három év múlva. Megbeszéltem a barátod feleségével, hogy majd itt fogunk találkozni... Ők is jönnek, mi is jövünk... – magyarázta kicsit büntudatosan Betti.

- Miből gondolod? – állt meg San Gimignano főterén Fábián.
– Nem tudom, nem is tudom – fordult el Betti, és elindult, hogy megnézzze a fekete borosüvegekkel zsúfolt kirakatot.

8.

Esteledett már, amikor Fábián András arra kérte a feleségét, hogy vigye ki az udvarra. A felesége lehordott tavaszi kabátot adott rá, a lábára zoknit húzott, s közben arra gondolt, hogy még nem telt le a három hónap. A főorvos azt mondta neki, kétszer is elismételte, hogy három hónapja van még. Fábiánné számolta a napokat, úgy gondolta, egy hónapig, legalább egy hónapig élnie kell még a férjének.

Az udvaron felélénkítette a friss levegő, a kiskertben, a keskeny kapu előtt hajladoztak a rózsák, az utcán teherautók dübörögtek el, a por szállingózott utánuk; Fábián András a bordó tavaszi kabát gallérját feljebb emelte a szájához, hogy ne kelljen belélegeznie a port, aztán lassan elindult a hátsó udvar felé. A barack- és szilvafák alatt megsűrűsödött a levegő, a közeledő este már teleszórt a sötét foltokkal az udvart. A hátsó udvar kerítésére könyökölt. A kukoricás fölött még felszikkázott a fény, az elvonuló délután utolsókat lobbant, halk, kurta moccanások nesze töltötte be az éjszakának induló világot. Fábián András megtörölte a szemét a kabát ujjával, felnézett. Az eperfán ott ültek már a tyúkok, fészkelődtek még, alváshoz készülődtek, de ő nem a tyúkokat figyelte. A fa koronájában valahol mintha egy tücsök ciripelt volna, bár a tücsök nem másznak az eperfára. Lépett is kettőt, hogy jobban az ágak közé lásson, aztán abbahagyta a keresgélést. Lassan visszaballagott, az udvar közepén megállt, a tücsök csak nem hagyta abba. Észrevette a feleségét, aki az előszobaajtóban várta. Fábián odament a kúthoz, megsimogatta a betongyűrű peremét, lassan sétált tovább, megállt a felesége előtt.

– Mi van veled? – kérdezte az asszony, látva, hogy férje a bő kabátujjával törlögeti az arcát.

– Semmi... – motyogta és belépett az előszobába.

*

Visszafeküdt.

Először csak egy kisebb nyilallás figyelmeztette; a testét már alig tudja mozditani, a kezében maradt még egy kis erő. Megszorította a lepedőt, boldog volt, engedelmeskedtek az ujjai. Gyúrte, tépte, szorította az ágat, aztán már nem tudta, hogy álmában-e vagy ébren, kiabálni kezdett. Kászoni nevét, a szomszédét, az ismerősökét, Szabó Jánosét és Gáspár Dánielét, mindazokét, akiket ismert, akikkel valaha találkozott és emlékezett a nevékre.

És akinek a nevét kiáltotta, jött, futott lélekszakadva egész a kapuig, néme-lyiknek kapa, kasza, balta volt a kezében, de a házba már nem tudtak bejönni. A kapu nem akart kinyílni, ott álltak, nem jöhettek tovább. Nem tudtak neki segíteni, pedig a halál már elindult a lábától, egyre nyomult feljebb és feljebb, már a derekába kapaszkodott. Most kellett volna az emberek, akik segíthetnének

neki, de nem jönnek, pedig ott van a kezükben a szerszám, nagyon jó szerszámok, erős, csillogó szerszámok, de nem jöhetnek.

Egyedül maradt. A nyilallás terebélyesedett a derekában, mintha egy pillanatra megállt volna, valaki hideg ruhát tekert a mellére, a hátára, biztosan a felesége, a fájás lassan tompult, de most felülről támadta meg az iszonyatos erő. Valami kibuggyant a száján, már alig kapott levegőt, nyelni sem tudott, de a karjában, a kezében maradt még egy kis erő. A lepedőt kicibálta maga alól, a feje fölé emelte, sírt, és ömlött a vér a száján. A lepedőt szét kell tépni. Utoljára még maradt annyi ereje, szétszakította, apró csíkokra tépte, valamilyen jel maradjon utána. A lepedő engedelmeskedett, üvöltve és hörögve szaggatta szét a vérfoltos lepedőt, senki sem segít neki, a fejére, a mellére, a földre hullik a sok fehér csík, és az emberek nem jönnek, a vér ömlik a nyakára, a mellére, senki sem segít, akiket hívott, ott ágaskodnak a kapuban, törnek be, a vállukat nekiszorítják, de nem mozdul meg a vasoszlop, és most látja csak, hogy a válluk egy arasznyira van a kaputól, valami visszarántja mindig a testüket, a földön, a lábuk alatt üvegcserepek gyűjtik össze a nap vagy a hold fényét, úgy világítanak, mint távoli ismeretlen égitestek, aztán elsötétedik a kapu tájéka. Messziről mozgó vakító pont közeledik, már nem lehet fokozni az ijedt arcú parasztok iménti némaságát. A vakító fényes pont egyre terebélyesebb, aztán jéghideg sötétség tekeredik a nyakára, mintha homokkal telítődne a szája, a torka, nedves, súlyos homokkal, aztán még utoljára kilöki magából azt is, az alvadt vér kígyóként kanyarog a mellén, forró vér, mintha habzó meleg tejben feküdne, mozgatja a fejét a párnán, tiltakozik, még mindig tiltakozik, még van egy kis ereje, annyit pontosan tud, hogy éjszaka van, a tücsök ott ciripelhet az eperfán, a kertben némán bújnak össze a kukoricaszárak, valahol a kert végében, a keskeny árokban az apja áll, aztán megjelenik az anyja is, mondja, ismétli a nevüket, de nem mozdulnak meg, mintha kitömött bábuk lennének, „apám”, suttogná, menne, lépne közelebb, míg megállás nélkül szól a tücsök, majd – talán leeshetett az eperfáról – elhallgat, a kert végében ott áll az apja és az anyja, „mi történt apám?”, azt hittem, hogy az Istenben élek, és most sehol sincs, majd lelöknek a nagy dombra engem is, mint a többieket, lelöknek és ott hagynak, mi történt? hova távozhatott az Isten?, váltakozik a sötétség és a fényesség, kénye-kedve szerint alakul a világ, már nem tehetek semmit, legalább a kezeteiket emelnétek fel, egyedül maradtam, csak a tücsök szólal meg néha... lassan szemetel kint az eső, amikor megszülettem, akkor lehetett ilyen az idő, nyár volt akkor is a tanyán... Annyi lepke nem táncolt a levegőben, sehol a világon, mint akkor a mi udvarunkon; a sok-sok fehér lepke, kisebbek-nagyobbak, ott rajzottak a tornác előtt, egyre több jött, egyre jobban megtelt az udvar, egészen felérték a fák koronájáig... Lángolt a nagy fehérség.

Valaki bezárta az ablakot.

Az eső halk cseperészése abbamaradt. A lepkéket elnyelte az éjszaka.

*

Fábián Kristóf kocsija befordult a faluba, a hosszú platánsor alatt kanyarodott az út. Egymás után maradtak el a házak, Kristinék új háza mögött a vasúton ugyanúgy, mint amikor az apjával meg Kászonival itt járt, közeledett a hosszú

teherszerelvény. Nemsokára elhagyta a katolikus meg a református templomot, már csak pár ház, már csak kettő, még egy, aztán ott az övéké.

Hirtelen állt meg, lassan körülnézett.

Sem az utcán, sem az udvaron nem látott senkit.

Sokáig várt, mielőtt bement volna, azt szerette volna, hogy valaki jöjjön vele szemben az udvaron.

Az utcai kiskapun kattant a zár.

A frissen homokozott udvart, hátrább a friss homokkupacokat egyetlen pillantással végigmérte.

Az előszobaajtó nyitva volt.

Az asztalt kivitték; székek, hosszú padok a fal mellett.

A szoba, ahol az apja feküdt, üresen állt. Itt lennie kell valakinek, gondolta. Az ablakhoz lépett, elhúzta a függönyt, az utcán ott állt a kocsija.

Hirtelen fordult meg; az ajtó mögött, alacsony széken ült az anyja. Kristóf megijedt, védekezően rebbant a keze. Az anyja most nézett fel, bizonytalanul ingott a feje, ujjai hegyével megigazította a haját a kendője alatt, majd, mintha elfelejtette volna, hogy ott áll előtte a fia, az üres szobára meredt. Közben nesztelenül belépett az előszobába Kászoni is, a székeket, a hosszú padokat kezdte el rendezgetni.

– Beszéljen anyám, mondjon valamit – guggolt Kristóf az anyja elé.

– Úgy üvöltött, hogy áthallatszott hozzám – válaszolt Fábiánné helyett Kászoni. – Rettenetes kínok között halt meg... Ha a halál már ennyire erőszakos, lehetne kíméletesebb is.

– Jó magas helyet keressetek neki – szólalt meg színtelen hangon az asszony. A férfi nem értette.

– A sírnak. Magas helyet keressetek, hogy ne folyjon rá a víz. Menjete a temetőbe. Intézzétek el, nemsokára mennek az emberek, hogy kiássák...

Már indultak, amikor Fábiánné utána szólt a fiának.

– Nem vagy éhes? Enned kellene valamit!

Felállt, az ajtóban megállt és várta a választ.

– Nem. Dehogyanis – rázta a fejét a fia.

Fábiánné kiment az udvarra, lassan vonszolta magát a konyha felé.

– Apád tegnap panaszkodott az Istenre – fordult vissza hirtelen.

– Mi történt? Mi történt? Nincs sehol, kiabálta, nincs sehol! Lehetséges, hogy hibázott valahol, hogy hibáztunk mindnyájan, nem tudok rájönni, hogy hol hibáztunk...

– Nem kellett volna ennyire szeretni az embereket – szólt közbe Kászoni.

– Nem? – nézett rá az asszony. – Nem értem – gondolkodott el.

– Kiszámíthatatlan és szeszélyes a gondviselő...

– Ne folytassa, hagyja csak – intette le az asszony az öreget.

Arra gondolt, hogy a másvilágon, lehet, már most is, az isteni gondoskodásban megnyugszik a férje. Nincs messze a temető, itt lesz a közelben, nem szakad meg a kapcsolatuk. Itt lesz majd, ha a beszédjét nem is, de a gondolatát megérti majd, az álmait meg a kívánságait is. Mindenről tudni fog ezután is. Még minden olyan, mintha semmi sem történt volna, még itt van, még nem tá-

volodott el teljesen, még itt van mellettünk. Nemsokára visszahozzák a kórházból, a szobában felravatalozzák, még itt lesz közöttünk, még látja az arcát, még mások is megnézhetik, még nem szakadt meg semmi. Csakhogy mégis felfoghatatlan. Az Isten segítsége kellene, hogy megértse: nélküle is változatlan a világ, és nélküle is tudnak élni...

– Hozzatok egy széket – kérte az asszony. – Vigyétek hátrább, ne üljek a ház elé, egy kicsit elgyengültem – támaszkodott a ház falának.

– Menjetez csak, megvárlak itt benneteket – sürgette a fiát, mikor kicsit összeszedte magát. – Ne felejtsetek el, hogy magasan legyen a sír. Apádnak mindig is nagy bánata volt, hogy az ő apját a temető szélére kellett eltemetni. Oda folyik az összes víz a dombról, állandóan azt mondta nekem, hogy az ő apját a sárba temették...

– Jól van – nyugtatta meg Kristóf az anyját. – Olyan helyet keresünk, amiben nem lesz hiba...

Fábián Kristóf és Kászoni beszállt a kocsiába és elindult a temetőbe. Útközben találkoztak a sírásókkal, lehettek tízen is. Mindegyik kezét fogott Fábiánnal, aztán Szabó János megilletődötten mondta:

– Jó magasra ástuk, ahogyan édesanyád kérte.

Fábián bólintott.

– Jó lenne, ha most bemennének hozzánk... – mondta ügyetlenül.

– Nem, most nem... Elég baja van anyádnak... – rázta a fejét Szabó János.

Fábián a kocsis hátsó üléséről egy táskát emelt ki, két üveg ital volt benne.

– Hát akkor ezt fogyasszák el – nyújtotta át sután Szabó Jánosnak.

Az emberek letették a szerszámaikat, Szabó János körbeadta a két üveget, mindenki húzott belőle.

– Jó ital – törölte meg a száját komótosan a keze fejével az egyikük.

– Városon ezt isszák – krárogott egy másik.

– Hagyjátok már – lépett előre az öreg Gáspár Dániel, Fábián nagyon jól ismerte, az apja mindig tisztelettel beszélt róla –, nincs annyi pezsgő a kocsmában, amennyit a parasztok el ne hordanának. Nem mondom, többnyire a cseresznye-pálinkát isszák sörrel, amíg a bor tart, az is lecsúszik, de isznak itt is mindenféle, csak legyen belőle...

Nagyjából egyetértettek Gáspár Dániellel.

Amíg azt emberek ittak, Kászoni Béla elindult a temető felé. Visszaszólt Fábiánnak, hogy innen már gyalog megy, majd igyekezzen ő is utána. A fasor felé mutatott, a fákon túl már a temető szélső fejfái látszottak.

A sírásók ismét kezét szorították Fábián Kristóffal, vállukra vették szerszámaikat. Gáspár Dániel és Szabó János pár lépés után visszafordult.

– Majd mi elintézzük mindent, mondd meg anyádnak is – csendes volt a szavuk, várakozva néztek rá. – A halál nem kíméli a fiatalat se, apád még fiatal volt... Amikor Németországban dolgoztunk, annyi idős lehetett, mint amennyi most te vagy, ott meghalt a kocsmáros fia, az meg majdnem gyerek volt. Bántott minket... Majd megyünk mi is apád után, előbb vagy utóbb – intett Szabó János a fasoron túlra. – Mit tehetünk, megszülettünk, meghalunk – tódította Gáspár Dániel. – Én pedig már jó ideje figyelem a világot, arra rendezkedtem be, amióta

az eszemet tudom. Azt figyelem, hogy történhet-e az emberrel valamilyen fontos dolog...

Várták, hogy fejezze be a mondatot Gáspár Dániel.

– Azt hiszem, hogy nincs is módja rá...

– Hogyan? – nézett rá kérdően Fábián Kristóf.

– Ha én most eltaposok egy hangyát, nem tehet róla. Nincs módja rá, hogy válasszon, nincs semminemű választási lehetősége... Az embernek sincs. Sem a születésekor, sem a halálakor... – válaszolt gyorsan. – Te sokat tanultál, tudok róla, megérted, hogy ami fontos dolog, az kívül esik az emberen. De még ez a jó. Úgyis van annyi baja az emberi világnak, ha néha jut is kevés nyugalom, hamar vége annak is. Igaz, én nem panaszkodom, túléltem két háborút, mindenféle izgágaságot, ahogyan apád, én sem vettem részt semmiben, de élek... ne haragudj, hogy most erről beszélek. Nyomorult vagyok, de hát jól ismertem apádat, egyformák voltunk, ha különbözött is a természetünk, mi voltunk itt az utolsók. Az utolsó parasztok. A többi már nem az, ha mi is meghalunk, vége lesz...

– A faluban nincs több paraszt? – kérdezte csodálkozva Fábián Kristóf.

Gáspár Dániel sokára válaszolt:

– Nem tudom... – bizonytalanodott el.

Már a két idős ember is messze járt, de Fábián nem mozdult a kocsi mellől. Figyelte, ahogy letérnek az útról, az ásójuk éle villant meg utoljára, aztán eltűntek a fák mögött.

A temetőben a megásott sír mellett találta Kászoni Bélát.

Takárosan ásták ki a gödröt, a gyökereket, a csontdarabokat elhordták a temető szélére, megnyesték a bokrokat is körülötte, hogy tudjanak majd hol megállni a gyászolók, ha leengedik a koporsót.

A temető éppen annak a nagy gabonatóblának a szélén húzódtott, amelynek egy másik távoli pontján már járt Fábián Kristóf, amikor Kászonival Bacskó Bandit látogatta meg.

Kászoni a gabonatóbla felé indult, Fábián követte.

Visszanézett a temetődombra, csak a sárgás, kissé elegyengetett két földkupacot látta. Ahogy közeledett a gabonatóblához, érezte, hogy a temető délelőtti tántogó csendjét az érett gabonaszálak surrogása, körkörös ringatózása, messziről, valahonnan a föld belsejéből eredő ősi dallam, a hosszú kalászok összeverődésének sajátos és megunhatatlan hangja váltotta fel.

Kászoni elindult a derékig érő gabonatóblában.

– Hova megy? – szólalt meg Fábián Kristóf.

Kászoni megfordult. Várta, hogy Fábián beérje.

– Mit akar? – nézett rá Fábián.

– Megnyugodhatsz – mondta fojtottan, eszelős tekintettel Kászoni. – Most a végére járhatsz, most a legalkalmasabb az idő, most jogod van a végére járni, igen, és nekem is jogom van hozzá...

– Miről beszél? – döbbsent meg Fábián.

*

– Nézz oda, a domb mögött emelkednek a fejek... Egy, kettő, három, négy, öt... Nincsenek többen... Öten jönnek... Most te is azt fogod látni, amit én – Kászoni ideges volt, türelmetlen és elszánt. – Nagyon sajnálom, hogy nem én haltam meg. Hogy apádnak kellett meghalni ahhoz, hogy bekövetkezzen... De mindegy, igenis, mondom neked, hogy mindegy, az igazság kell az embernek. Az apád hamar meghalt, már kezdte megérteni, hogy mi is az élet. Aztán meghalt, de mi még itt vagyunk, és helyette is elvégezzük a munkát... Miért nézel úgy rám? Igenis kezdte megérteni, hogy milyen az élet. Fenyőfákat ültetett a háza elé, mert tudta, hogy mennyire esetlen és múlandó minden...

– Azért ültette? – Fábián nem hitte el Kászoni magyarázatát.

– Pontosan nem tudom, hogy miért ültette. Erről nem beszélt. Ez volt az ő titka. Hogy mi volt a hallgatása mögött? Jó lett volna tudni. Sokszor csinálnak olyasmit az emberek, amit az ember gyártotta fogalmakkal nem lehet kifejezni.

*

A gabonatáblában keskeny kis ösvények vezettek. Két kis párhuzamos, alig észrevehető, lábnyi széles ösvényen jött az öt férfi. Kászoni várta őket, majd meggondolta magát, elindult feléjük. Mellette ott lépegetett Fábián Kristóf is.

– Csak kérdezz nyugodtan, bátran – mondta Kászoni, közben vakító, éles sugarak söpörtek végig újra és újra a kalászmező fölött.

– Ismerem ezt az arcot – mondta Fábián az elől lépegető idegenről.

– Hogyne ismernéd, nemrég láttad – válaszolt Kászoni. – Torcellóban láttál hasonlót, minden Jézus-festmény közül ez a legvalószínűbb Jézus, nézd az arcát, titkokat sejtő tekintetét, azért képzeljük mind a ketten, hogy ő az.

– Azért – mondta Fábián.

Az idegenek egyforma ruhát hordtak, kék és barna palástot, a vállukon és a fejükön fehér, piros és kék virágokból font koszorú virított.

– Újra eljöttél a földre, mert Isten szereti az embereket, s hogy szeretetének jelét adja, újra elküldött a földre. Az Isten tehát hűségesebb a teremtéshez! Te vagy hát Jézus, akit Torcellóban, azon a kis szigeten, oly pontosan lefestettek. Kérdéseim vannak hozzád.

Az első idegen, akit Jézusnak néztek, megállt.

– Az embereknek szükségük van az igazságra... – kezdte Kászoni.

– Igazság? Miről beszélsz? Csak kitaláltatok engem, hogyan tudnék én bármit is mondani. A részetek vagyok, a ti szellemetek egy darabja vagyok... – szólalt meg egyenletes, kimért, ünnepélyes hangon a férfi.

– Nem igaz. Mert ha az én szellememet az Isten irányítja, akkor te az Isten része vagy, az Isten szellemének a része vagy... – érvelt Kászoni.

– Rendben van. Kérdezhetsz, de válaszaim, akár a te válaszaid, tudásom, akár a te tudásod, képességem, akár a tiéd...

– Miért?! – kiáltott fel Kászoni.

– Mert Isten nem árul el semmit a terveiből. Ha elárulná a terveit, az emberiség elpusztulna...

– De mit csináljanak addig az emberek?
 – Keressenek és kutassanak, várjanak. Amikor hallgatniuk kell, akkor hallgasanak, ha fegyverrel támadnak rájuk, fegyvert ne használjanak...
 – Állj meg! Állj meg! A régi iratokban ezt már mind megírták – erősködött Kászoni. – Csakhogy...
 – Nincs semmi csakhogy... Egyelőre elégedj meg azzal, hogy az Isten bölcsesége kikutathatatlan, nem fogod tudni soha, hogy honnan jön, hol született a bölcsesség, s hol fészkel az értelem!
 – Állj meg! Állj meg! Félrevezeted az embert, azt ismételed, amit ősidők óta tudnak az emberek! Be akarsz csapni, alávaló hazugság...! – kiabált Kászoni. – Szembeszállok veled!
 – Az Istennel szembeszállni? – mosolyodott el Jézus.
 – Igen, az Istennel! Én szeretnék meghalni, de a halál elmegy előlem, magyarázd meg az okát! A halálról rengeteg kérdést kellene feltennem...
 – Nem! – és Jézus nevetett, Kászoni hátrálni kezdett, elbújt Fábián mögé, fogta a karját, a homlokát hozzányomta a vállához.
 – Miért nevensz? – kérdezte félénken.
 Jézus frissen, kísérői derűjétől kísérve, jókedvűen válaszolt:
 – Hogyan? Miért akarsz te ennyit tudni? Miért akarod te, hogy az emberek életében először biztos ítéleteket hallj, miért? Miért pontosan te, miért nem ő, vagy a másik, vagy a harmadik?
 Kászont megzavarták Jézus szavai.
 – A halálról pedig ne kérdezz semmit – komolyodott el Jézus.
 – Mert ti is félték tőle, igaz? – lépett elő Fábián mögül Kászoni.
 – Mi? – kérdezte Jézus, és végignézett kísérőin.
 Sem Fábián, sem Kászoni nem tudhatta, miért komolyodtak el az idegenek. Azok közelebb léptek egymáshoz, mintha valamitől vagy valakitől félnének, szorosan egymás mellett állva biztonságosabban érezték magukat.
 Most Kászoni nevette el magát.
 Az idegenek mozdulatlansága, kiismerhetetlen arc kifejezése, a vezetőjük pilanatnyi megtorpanása felbátorította Kászont.
 – Most legyőztelek benneteket – mondta.
 – Nem hiszem. Csak magadat vezeted félre, a halálról való elmélkedésed semmit sem ér – mondta Jézus.
 – Tudom én, hogy miért nem ér semmit – lépett közelebb Jézushoz Kászoni.
 – Mert megokolhatatlan... Igen. Semmivel sem tudjátok megokolni, mint ahogy sok mást sem tudtok megokolni. Az Isten a teremtés után megharagudott az emberre, felindultságában büntudatot oltott belé, de megokolhatatlan felindultságában követte el tettét. Mint ahogyan a halál is az Isten indulatának megokolhatatlan tette... Így van? Na. Mondjátok már... – az idegenek még összéb húzódtak. – Látom én, hogy embereket toboroztál te is. Csak nem az foglalkoztat benneteket is, ami engem? Mondjátok csak... Ti már biztosan közelebb jutottatok Istenhez, többet tudtok róla, de éppen a halál titkát nem akarja elárulni... Ugye? Mondjátok már, csak egyetlen szót... Nem tudtok semmit. Semmit! Ne féljete tőlem, azt mondtátok, hogy az én teremtményeim vagytok, akkor miért félték?

Mi lesz, mire várjunk még! Csak talán nem...? De lehetetlen, csak nem emberek vagytok ti is! Amikor a kapernaumi katonának azt mondtad, hogy az Isten fia vagy...

– Miről beszélsz? – védekezett Jézus. – Az is egy álom volt, azt is csak te képzelted... Kapernaumba való katonák nem kísérhettek engem, csak rómaiak. Én semmiféle kapernaumiról nem tudok.

– Lehetséges – válaszolt Kászoni. – Igazad van – bólintott. – Az egy nagyon régi álom volt. Akkoriban még összezavarodtak az ismereteim... De most már tudom, hogy akkor nem mondtál igazat. Akkor azt mondtad, hogy a szabadsághoz, azaz Istenhez a halálon át juthat el az ember. S hogy ezt már akkor is, régóta tudtad. De mégsem akartál megválni az életedtől... Így van? Akkor elhittem neked. Most már nem. Mert te is csak vakon hittél abban, hogy a halál után Isten vár majd, semmi bizonyítékod nem volt. Semmi bizonyíték! Hiányoznak a bizonyítékok! – kiabált Kászoni.

– Nagyon jól tudom, hogy a világban legalább annyi jelenség van, amelynek a létezését bizonyítani lehet, mint amennyiét nem... – válaszolt Jézus, s miként a találkozás első pillanataiban, szelídség és nyugalom ömlött el az arcán. – Említetted a hitet... Egyszerű dolog... De honnan tudhatod, hogy a másik ember hogyan és miben hisz? Egyáltalán, azt hiszed, hogy mindent tudsz a hozzád legközelebb álló embertársaidról, de mégsem tudsz semmit róla, nem ismerheted igazán. Ha úgy ismernéd a másik embert, mint saját magadat, ha a másik ember, meg a többiek is rád hasonlítanának, csak egyféleképpen alakulhatna a világ, ahogyan ti szeretnétek... De éppen a különbözőségről, az embereket elválasztó távolságokról nem tudsz semmit, ez a rejtettség Isten szándékaival azonos, az ember számára kikutathatatlan... a létezés célján való elmélgések, bár tökéletesítik az embert, nagyon sok ponton véglegesen megrekednek...

– A halál, az is egy ilyen pont? – szólt közbe Kászoni.

– Azt nem mondtam – ellenkezett Jézus...

– De igen... – erősködött Kászoni. – A szent iratokban olvasom: „Legyetek azért ti tökéletesek, miként a ti mennyei atyátok is tökéletes.” De hogyan? Csak erre válaszolj: miként lehet az ember tökéletes, ha tudja, hogy meg kell halnia...? Miképpen lehetne tökéletes a mi világunk...?

– Elég, elég...! Most én szólok közbe. Azokat az iratokat, amelyekre te hivatkozol, emberek írták, a megérzéseiket a végtelen világról sokféleképpen lehet értelmezni...

– Tehát kétséges az igazságuk... – mondta Kászoni.

– Ezt nem mondtam – utasította vissza Jézus.

– Most már azt kellene még csak mondanod, biztatásként, hogy majd egyszer, valamikor fény derül az igazságra, megtudja az ember a tökéletesség elérésének a módját, majd egyszer, majd egyszer, majd egyszer! – kiabált gúnyosan Kászoni.

Jézus nem válaszolt.

Kászoni szembefordult Fábián Kristóffal.

– Mit kérdezzek még tőlük? – Fábián arca nem mutatta, hogy értené Kászoni kérdését. – Ott tartunk, ahol elkezdtük, semmire sem jutottunk.

Fábián nem válaszolt, Kászóninak úgy tűnt, hogy nem is hallott semmit abból, ami eddig elhangzott.

– Miért nem figyelsz? Min gondolkodol most is? – kérdezte Kászoni. – Ennél fontosabb beszélgetést úgysem hallhatsz – győzködte Kászoni.

– Azt mondják, hogy maga találta ki őket... – válaszolt Kristóf.

– Nem igaz, nem én találtam ki őket! Nem igaz. Nézz csak rájuk, mintha kivégzés előtt lennének, félnek tőlem, legszívesebben elmenekülnének, ha nem szégyellnék magukat... – mosolygott fölényesen.

– Nem félünk tőled – szólt közbe Jézus. – De mennünk kell...

– És a kérdéseim, a halálról, mit tudtok mondani? – erősködött Kászoni.

– Mennünk kell – ismételte Jézus. – Többet nem mondhatunk...

– De igen – jutott eszébe valami Kászóninak. – De igen... Eli! Eli! Lama Sabaktani! Én Istenem! Én Istenem! Miért hagyta el engemet! Ezt te mondtad Jézus, ezt mondtad a keresztfán, te, aki az Isten fia vagy, ezt nem tagadhatod le... – erősödött fel Kászoni hangja.

Az idegenek sietve indultak el, nem néztek hátra, úgy hagyták ott Kászont és Fábián Kristófot.

Jézus még visszakiáltott:

– Ilyet én nem mondtam! Hazugságot terjesztenek rólam! Ne higgyél a hazugságoknak, a hitetleneknek, az ellenségeimnek...

Az idegenek már jól távolodtak, amikor Kászoni, kétségbeesve, erejének utolsó megfeszítésével, a rémülettől meggörnyedve utánuk ordította:

– Megfizettek ti még ezért! Eljön majd egy másik isten, el fog jönni! Megfejtí majd a titkot! Megmutatja majd az embernek, hogy mit kellett volna tennie, hogy hogyan kellett volna ellenetek fellázadni...! Bosszút áll majd az ismeretlen isten minden emberért, mert tudhatjátok, hogy nincs a földön olyan titok, amely egyszer napvilágra ne kerülne, és nincs a földön olyan becstelenség, amelyet meg ne bosszulnának...!

Az éles fényfoltok elsiklottak a gabonatábla fölött. Az idegenek távoztával tisztává, felhőtlené vált az ég, és az idő múlásától elnehezdedve, egyetlen nagy tömbként zuhant lejjebb és lejjebb. A gabonatábla fölött a fák koronájának a magasságában ellenséges fekete, kiszámíthatatlanul kapálózó, ismeretlen eredetű foltok támadtak és semmisültek meg; mintha egy nagy tűzhányó füstjében jelent volna meg az este.

*

A virrasztók az előszobában ültek a hosszú padokon. Néhányan az udvaron is ácsorogtak.

Megjelent Kristin Máté is. Belépett a szobába, megállt a koporsó végénél. A ravatalnál Fábiánné mellett, a rokonok között ott látta az öreg Kászont is. Kilépve a halott mellől, helyet szorítottak neki a lócán az előszobában. A sapkáját a térdére tette és várt.

– Akkor a te lovaid viszik ki Andrást – mondta lassan Szabó János.

– Az enyéme – bólintott Kristin Máté.

A virrasztók az üvegajtón át jól látták a koporsó mellett üldögélő rokonokat. Megnézte a halottat az öreg Jakab, a szomszéd is.

– Hát elmennek mind – mondta. – Ki fiatalon, ki öregen – tette hozzá.

Gáspár Dániel és Szabó János között ült a kántor, aki barna csomagolópapírba kötött énekeskönyvét szorongatta. Várta, hogy gyülekezzenek még a virrasztók, a közös éneklést csak akkor kezdi el. Fábiánné igen kérte, hogy legalább egy órácskát énekeljenek együtt, akár katolikus, akár református hit szerinti szent főhászokat mondván, az ő férje egyforma becsben tartotta a katolikuságot és a reformátusságot. A kántor az asszony véleményét csak megerősíteni tudta, egyébként is, tette hozzá, ő minden temetésen, virrasztáson – ha honorálják közreműködését, ha nem – immáron negyvenedik esztendeje ott van, tanúsíthatják feljegyzései az énekeskönyvébe ragasztott papírlapokon.

– Új nevet írhatok a könyvembe – mutatta az énekeskönyvet Szabó Jánosnak.

Szabó János és Gáspár Dániel nézte a megsárgult papírlapokra írt neveket, amiket a kántor hangosan olvasni kezdett:

– Negyven éve vezetem ezt a könyvet, azóta meghalt: Szabó Dávid, Hindenburg katonája, aki megígérte nekem a halála előtt, hogy felkeres a másvilágról, de azóta sem jelentkezett.

Meghalt Becske Jakab.

Meghalt idős amerikai Kristin Kálmán, meghalt Koncz Benedek, akinek a fia miniszter volt a háború után, jelenleg a nagy Amerika mellett egy kis országban él.

Meghalt, hosszú élet után, idős Balla Károly, akinek a fiát a háború után hurcolták el a faluból, még nyolc társával együtt.

Meghalt Hegedűs István.

Meghalt Szabó Boldizsár.

Meghalt Koncz Máttyás.

Meghalt Bíró Menyhért.

Meghalt Lorx Bertalan, aki ismerte Kolcsak hadvezért is.

Meghalt Nyitrai Károly, aki féllábbal jött meg a hadifogságból.

Meghalt Balogh Endre, dohányos.

A halottas szobából Fábián Kristóf lépett ki. Lassan átment az előszobán, ki lépett az udvarra, elsétált az utcai kapuig. Hallotta még, hogy a kántor sorolja a neveket, aztán elhallgat. Nyílt az utcai kiskapu, újabb virrasztók jöttek.

Fábián Kristóf ismerős arcot vett észre: ő csukta be utoljára a kiskaput.

Jeszenák jött el az apja virrasztására.

Köszönés nélkül lépett el mellette, lehet, hogy nem is látta az arcát. Lassan elment a verandáig, az udvar közepén – anélkül, hogy valakihez is szólt volna – megállt. Senki sem törődött vele.

Aztán belépett az előszobába, pontosan a kántorral szemben, az ajtó mellett megállt. Bár volt még üres hely, nem ült le, a sapkáját hátul a derekánál szorongatva, kissé zavartan állt az emberek előtt.

Csendben figyelték Jeszenákot, a kántor sem lapozta tovább imádságoskönyvét, abbahagyta a meghaltak felsorolását. Kristin Máté elfordította a fejét, aztán elővette a cigarettáját és rágyújtott.

– Kezdjük énekelni – szólt oda a kántor Szabó Jánosnak és Gáspár Dánielnek.

Fábián Kristóf végigment a ház előtt, a kertkapunál, az eperfa alatt megállt.

Ismeretlen, vele egykorú férfi lépett hozzá.

– Gyűjts rá – kínálta.
 – Tudod, hogy távoli rokonok vagyunk? – kezdte az ismeretlen férfi. Fábián meg sem nézhette jobban az arcát az udvari villany idevetődő gyér fényében.
 – Tudom – hagyta rá Fábián.
 Hallották a kántort, elmondott két sort, a virrasztók elénekelték, majd újabb két sort, így folytatva az énekek hosszú során át.
*Kedves halott, itt a válás órája,
 vár a temető, vár csendes nyughelyed,
 oh, jöjj, hajtsd hát végálmra a fejed,
 égi békét, áldást az úr küld rája,
 boldoggá, édessé teszi álmod.*
 – Hallom, hogy hazajössz anyádhoz – szólalt meg újra az ismeretlen rokon. – Ajánlanék neked valamit. Egy jó állást, egy prima állást...
 – Igen... – gondolkodott el Kristóf.
 – Neked való állás. Ha szereted a szabadságot, ha szeretsz a magad ura lenni. Akkor kezded a munkát, amikor akarod...
 – Mindegy – szólt közbe Fábián.
 – Ha mindegy, akkor jó – nyugtázta a rokon.
 Fábián várta a folytatást.
 – Hát szóval, ügynöknek. Erről lenne szó. Ismerek itt egy embert, társ kell neki, olyasféle ember, mint amilyen te vagy, tanult ember... Nem bírja a munkát egyedül.
 – Mit kellene csinálnom? – érdeklődött Fábián.
 – Járnád a falvakat, ugyebár a kocsiadal... Kisiparosok, kisebb üzemek áruit adnád el, nálad megrendelnék, te összesítenéd, hogy miből mennyi kell... Ablak, ajtó, színes üveg, szép kilincsek, ablakroló, ez most a nagy bolt. Meg azután mást is, pulóvert, bőrcsizmát, falvédőt, csillárt... Szóval jönne a pénz is, a munka se lenne rossz, neked csak fel kell venni a megrendelést, küldenéd a levelet, az árut meg majd hozzák... Na, mit szólsz hozzá? Szabad lennél, mint a madár, és jó kis pénzed lenne... Intézzem akkor?
 – Most még nem, nem tudom, majd szólok, ha döntöttem.
 – Rendben van – bólogatott egyetértően a rokon.
 Amikor Kristóf visszament halott apja mellé, az előszobaajtónál még mindig ott állt Jeszenák és mereven nézte a szemközti falat.

*

A temetésen surrogtak, zörögtek a koszorúk.
 Erős, nagydarab emberek vitték a koporsót.
 A kántor a pap mellett állt, újabb és újabb énekeket kezdett el.
 Kristin Máté ült a gyász kocsi bakján, ostornyelén fekete szalagot lobogtatott a nyári szellő.
 Már le akarták engedni a koporsót, amikor a sírok közt bukdácsolva feltűnt Káldor János.
 Egyik kezében kis bőrröndöt szorongatott.
 – Alljanak meg! Alljanak meg! – szaladt feléjük szabad kezével hadonászva.

Az emberek értetlenül nézték az idegent.

– Álljanak meg, kérem szépen – kérte lihegve, szinte a gyászolók közé esve. – Bocsánat – motyogta.

Fábián Kristóf nem mozdulhatott az anyja mellől.

– Édesapám egyik régi barátja – súgta neki.

– Szeretnék egy kis beszédet mondani – kezdte Káldor János.

– Vagy nem akarják? – nézett körül. – Későn kaptam meg az értesítést, most érkeztem meg – emelte meg kissé a bőrdíjét.

– Beszéljen, mondja csak – intett Fábián Kristóf.

Káldor letette a földre a kis bőrdíjot, a koporsóra meredt, zavartan tapogatta zsebeit, szinte kiforgatta őket, talán az előre elkészített írást kereste. Aztán mégis meggondolta magát.

– Elnézést – dűnnyögte és odaállt a gyászolók mellé.

Az emberek még vártak, hátha megszólal, de aztán Gáspár Dániel előrelépett.

– Először csak szépen csurgatjuk a földet, a koporsó mellé – utasította inkább csak szemmel és kézmozdulattal Szabó Jánost.

A két öreg ott állt egymás mellett, várták, hogy a pap befejezze az imát.

Fábián Kristóf körülnézett. A dombról a tetőn túlra látott, felragyogott, megemelkedett előtte a végtelen gabonatóbla.

Kristin Máté leemelte a gyászokcsiról a vastag kötelet, kibontotta, a két végét kiszabadította, majd az ő irányításával áthúzták a koporsó alatt a kötelet. Négy férfi leengedte Fábián Andrást a sírba.

Kristin lassan visszahúzta a kötelet, ellépett a sírtól, Gáspár Dániel és Szabó János óvatosan a koporsó mellé kezdte csurgatni a földet.

Kristin Máté felgöngyölte karján a kötelet és a gyászokcsiülés alá lökte.

Aztán ő is kápát fogott és segített behúzni a földet a sírba.

*

A hajnali köd még nem száradt fel. Fábián Kristóf Bacskó Bandi háza mellett, a fásor alatt ült, vastag akácfa törzsének döntötte a hátát. A mezőn az érett gabonatereng fölött újabb és újabb ködhullámok gomolyogtak.

Fábián kileste a hajnal titkos, néma játékait, a szétzilálódó és szürke oszlopokként feltámadó köd szertelen kavargását.

Ilyen gomolygó formákat láthatott az ember az idők kezdetén.

Fábián felállt, a homokút felé figyelt.

A köd lebegett az út két oldalán, a bokrok és a fák között, hol kitisztult, hol felolvadt a fehérségben az út, a keréknyom.

Egyszerre csak megdermedt a köd, mintha láthatatlan erők az úthoz fagyaszották volna, a sűrű, alvadt szürkeségben valahol kékes láng csapott fel. Fábián a homokútra lépett, mert alakokat látott közeledni. Lassan ismert fel őket. Hallottak, akikről ő is tudott, akiket ismert, akikkel életében találkozhatott, de már soha nem láthat.

A menet lassan odaért hozzá. Nem vettek róla tudomást, mentek tovább, a falu felé.

– Álljanak meg, álljanak meg – lépett közelebb kérlelően nyújtva feléjük a karját.

A sor legvégén az apját látta meg.

Fekete ruhában, fehér ingben.

– Apám – tört fel belőle. – Álljon meg... Álljon meg – suttogetta.

Az apja ment tovább, nem lassított. Kristóf utána rohant.

Amikor az apja megállt, a többiek is mozdulatlanra dermedtek, de nem fordultak meg.

– Apám! – állt meg Kristóf is. – Ne haragudjon, hogy nem tettünk be egy darab fenyőfát a koporsójába, abból, amit Panyoláról hoztunk. Meg elfelejtettük betenni a zöld, halványzöld kalapját is... Ne haragudjon... Pedig azt régen vettük, még akkor, amikor hazajött a hadifogságból... Azt vettük először, és még most is megvan... hát... – mosolyodott el – a padláson. Ott van.

Az apja csak most fordult meg.

Kristóf könyörögve kiáltott rá:

– Apám! Mondjon valamit... Mit akar hallani tőlem? Mit szeretne tudni? Egyedül maradtunk, és nem lett vége a világnak. Nem tudok mást mondani... És maga? Megismerte-e már a halált okozó hatalmat? Lázadjon fel ellene... Kérdezze meg tőle, hogy miért születünk a világra, még akkor, amikor semmilyen akaratum nem volt... Kérdezze meg! Úristen, micsoda üresség és értelmetlenség mindenütt! Mit akar hallani tőlem...?

Fábián András arcát erősen világította meg a kékeszürke fény, olyan volt a szeme, mintha szüntelenül hullámozó vízben a tükörképe nézne vissza.

– El akarom hinni, hogy tényleg te vagy itt – mondta. – Emeld fel a karod, fordulj meg magad körül...

Fábián András lassan felemelte a karját és körbefordult.

Álltak még egy ideig, szótlánul nézték egymást, aztán elindult a menet. Az apja is megfordult. Lassan felszállt a köd, de már senkit sem látott a hosszú homokúton.

*

Visszabotorkált a fasorba, leült az akácfa tövébe. Lehunyta a szemét.

Messze, a falu alatt valamilyen gépet indíthattak meg, a fasorhoz már megsűrve, a táj csendjéhez illetlen rekedt kalamolásként jutott el a hangja.

A reggel fényei elsöpörték az alvadt ködöket, a gabonátábla dermedt nyugalalmát.

Két idős ember közeledett a falu felől a homokúton. Éppen Fábián Kristóf mögött fogták ki teheneiket a járomból.

Legeltetni jöttek.

– Hát te mit üldögélsz itt egyedül? – álltak meg Fábián mögött, és szótlánul figyelték.

Fábián felállt, átvágott a fasoron.

– A te apád halt meg – szólt utána az öregebbik.

Mivel Fábián nem válaszolt, folytatta:

– Idejárnunk legeltetni, arra még éppen használhatók vagyunk. Hanem, a te apád még nem volt hatvanéves, ugye...? Még nem volt. Ez bizony nagy kár. A teremtő hibát követett el, a hatvan év, az jár az embernek. Eredeti szerződés szerint... Az jár... Amikor az első emberek éltek a földön, egyidős volt a kutya, a te-

hén meg az ember. Ugyanannyi időt szabott ki nekik a teremtő. Negyven-negyven évig élt a kutya meg a tehén meg az ember... Az ember persze sokáig gondolkodott ezen, nem tartotta igazságosnak. Megkeresték az Istent, előadták kérésüket, hogy az ember korát meg kell hosszabbítani. Az Isten megértette az embert, elrendelte, hogy a kutya meg a tehén húsz évig éljen, az ember meg hatvan évig... bár némelyik állat ugyan, az én tapasztalataim szerint, okosabb, mint az ember, jobban megérdemli az életet, az Isten mégis így határozott... Azért mondom, hogy most hibázott a teremtő, mert a hatvan év az eredeti szerződés szerint jár az embernek...

Fábián odament a szekérhez, nekivetette a hátát.

Az idős ember utánament, megállt Fábián mellett és folytatta:

– Nézzél csak abba az irányba – mutatott a tanya felé. – Fial voltam, ott legeltettem akkor is, éppen akkor volt az első nagy háború... Akkor született az apád... Nagypádat kivitték a frontra... No hát elég az hozzá, hogy én láttam, amikor apádat kitették a nagy fehér ház tornáczára. Pár napos, ha volt még. Nagyanád meg ott ült mellette, fiatalon, ragyogott az arca és a szeme, ringatta a kis bölcsőt, gyönyörködött az apádban. Játszottak, nagyyanád énekelt is neki. Már, hogy mit énekelt, arra nem emlékszem...

*

A fehér fal előtt, a felakasztott szita alatt állt a bölcső. Csend volt a tanyán, a sok lepke némán repdesett a bölcső körül, a vadméhek telezsongták a gyümölcsfákat, az udvart. A teheneket legeltető fiú elámult: íme az emberek boldogsága, íme a világ, amelyet dicsérni és magasztalni kell, mert megszületett az ember.